

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Sverige – Finland 1809-2009:
 - Pär Stenbäck: Nystart efter Märkesåret
 - Paavo Lipponen: Nordek, EEC och Zavidovo
 - Morten Nordhagen Ottosen: Skandinavien 1807-10
 - Fredrik Sterzel: Nordisk författningskultur
 - Alec Aalto: När Norden förlorade Finland
 - Intervju med Alexander Stubb
 - Bokessä om Willy Kyrklund
 - Letterstedtmedaljen till Paavo Lipponen

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 85 • 2009 • Häfte 4

INNEHÅLL

Artiklar

Sverige och Finland: Nystart efter Märkesåret. <i>Pär Stenbäck</i>	285
EEC – En snara om halsen på Socialdemokraterna. <i>Paavo Lipponen</i>	295
Krig, fred og foreningsbestrebelse i Skandinavien 1807-1810. <i>Morten Nordhagen Ottosen</i>	305
Nordiska författningsspektiv 1809-2009. <i>Fredrik Sterzel</i>	313
NT-Intervjun. Utrikesminister Alexander Stubb: Maratonlöpare i diplomatins långa korridorer. <i>Henrik Wilén</i>	321

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

När Norden förlorade Finland. <i>Alec Aalto</i>	327
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	331

* * *

Letterstedtska föreningen

Letterstedtmedaljen 2009 till Paavo Lipponen.	335
Styrelser, ledamöter och anslag.	339
Anslagsutlysning för 2010.	357

* * *

Bokessä

Willy Kyrklund. <i>Sten Wistrand</i>	359
--	-----

* * *

Kring böcker och människor

Historiens veritabla böljegång mellan Sverige och Finland. <i>Tom Söderman</i> . . .	365
Mammutverk över mammutförfattare. En biografi om Mika Waltari. <i>Henrik Helenius</i>	370
Henry Parlands tid dokumenterad i bokform. <i>AnnaLena Hållner</i>	374
Den förträngda freden. <i>Mats Bergquist</i>	375
Eliten, riket och riksdelen. <i>Guy Lindström</i>	378
I Hans Ruins samlade nu. <i>Per Rydén</i>	380
Om livet, kärleken och politiken i Claes Anderssons memoarer. <i>Claes Wiklund</i>	382
Teckenmannen Åke Hodell. <i>Beate Sydhoff</i>	384
Sammanfattning.	387
Tiivistelmä.	388

PÄR STENBÄCK

SVERIGE OCH FINLAND: Nystart efter Märkesåret

Pär Stenbäck valdes in i Finlands riksdag för Svenska folkpartiet i 1970 års val. Han var partiledare för Sfp och undervisningsminister. 1982-83 var Pär Stenbäck utrikesminister.

Hanaholmens kulturcentrum för Sverige och Finland ledde han från starten 1975. Under fyra år på 1990-talet var Stenbäck generalsekreterare för Nordiska ministerrådet i Köpenhamn. Chefskapet för Röda Korset har han innehaft såväl i Finland som internationellt.

Del två i hans memoarsvit utkom 2009 med titeln "Kriser och katastrofer". Den första memoardelen hette "När världen öppnade sig".

Ett nytt Märkesår klingar ut. Man frågar sig vad det gav av insikt och förnyelse, ökade det förståelsen för de problem och utmaningar som ligger i en nära och månghundraårig grannlandsrelation? Under jubiléer glider jubilarerna gärna över och förbi de känsliga aspekterna och glömmer den ärliga analysen, den som skapar den hållbara grunden för framtiden.

Det är kutym att påstå att Finland och Sverige är mera än grannländer, att de springer ur samma historiska rot och att inga länder i världen står varandra närmare. Våra samhällssystem, administrativa traditioner, seder och bruk, påminner i hög grad om varandra. Språken både förenar och skiljer åt, men förståelsen och närheten finns där, sägs det.

Detta var utgångspunkten när märkesåret 2009 planerades. Det skulle vara en påminnelse om de många beröringspunkterna, de 600 åren av gemensam historia och dagens unika situation i vilken ekonomiska, säkerhetspolitiska och kvardröjande mänskliga barriärer har röjts undan, inte minst tack vare nordiskt samarbete, senare genom EU. Dessutom skulle man se framåt och bygga vidare, ytterligare fördjupa grannsämjan.

Överord kan man ändå inte beskylla aktörerna för under Märkesåret. Ett element blev tydligt i festtal och vid val av teman: Man ville betona att 1809 var början till ett nytt Sverige, ett nytt Finland. Sverige gick sargat ur kriget och fick rycka upp sig som nation, i Finland inleddes ett tålmodskrävande nationsbygge med svenska byggklossar, men under ryskt överinseende. Med

facit i hand vet vi att det var framgångsrikt, men det har inte varit lika populärt att påminna om de 600 åren av gemensamt arv. Den nationella självkänslan i Finland har ofta krävt att framgångarna under 1800-talet skördades tack vare skilsmässan från Sverige, inte med hjälp av det svenska arvet. Naturligtvis är sanningen den att svensk lag och förvaltningstradition gav autonomi dess ryggrad.

1900-talets relationer mellan länderna bjuder på en del överraskande observationer. Kampen för autonomi mot det ryska förtrycket i början av seklet väckte sympati i Sverige såväl som i hela Europa. När självständighetsförklaringen följdes av ett inbördeskrig, var den svenska opinionen ambivalent. Ålandsfrågan ansträngde relationerna, men bara för en begränsad tid. Arbetarrörelsen såg med skepsis på det borgerliga Finland, medan den svenska högern valde sida i språkstriden under 1930-talet. Försöken att försvaga svenskans samhälleliga ställning i Finland blev tidvis en mätare på relationerna mellan staterna. Ledande statsmän såsom Paasikivi och Kekkonen insåg och accepterade detta och det bidrog till att Kekkonen med åren modererade sin språkliga nationalism.

Så kom vinterkriget 1939-40 och Finlands sak ansågs av en stor svensk majoritet ”som vår”. Endast de rödaste Norrbottenkommunisterna ställde sig på Stalins sida. Men Tage Erlander hänvisar i sina memoarer till att det fortfarande fanns djupgående meningsskiljaktigheter i Sverige. Det fanns fyra olika riktningar: Gå med, de neutrala men hjälpvilliga, de som ansåg att Finland fört fel politik (och därför fick skylla sig självt) och så den fjärde och minsta, de som stod på Sovjets sida.

De 70 000 krigsbarn som skickades till Sverige är ett positivt humanitärt kapitel för sig, men operationen förorsakade en del mänskliga tragedier när familjer splittrades. En annan massiv operation var evakueringen av Lappland 1944 då 104 000 personer sökte sin tillflykt till Sverige över Torne älv, undan den tyska förstörelsen av Lappland.

Under efterkrigstiden ansåg många i Sverige att Finland var förlorat för demokratierna. Landets överlevnadskamp sveptes in i en mystisk och svårgenomskådlig östlig dimma. Rykten om kommunistkupper cirkulerade och de kolporterades ofta till svenska medier av desillusionerade eller politiskt motiverade finländare. ”Via Stockholm” blev ett begrepp, en nyhet i en Stockholmstidning var ett vapen i händerna för oppositionella eller för dem som kämpade för yttrandefriheten. Först på 1980-talet började Stockholmskortet förlora sin betydelse, men ännu i augusti 1981 kunde den legendariske korrespondenten Tor Högnäs berätta i Dagens Nyheter att president Kekkonen snart kommer att avgå. Det gjorde han en månad senare, dock inte av fri vilja, utan därtill tvingad av sitt hälsotillstånd.

Vår sega kamp för ökad rörelsefrihet västerut fick långsamt ökad förstå-

else. Men insikten om våra motiv var under 1940- och 1950-talen begränsad. Herbert Tingsten nämner i sina memoarer "Mitt liv" (1946-63) bara en enda finländsk politiker vid namn, nämligen Urho Kekkonen. Efter ett besök i Helsingfors på 1950-talet skriver han: "... sammanträffade med politiker från skilda partier... min uppfattning... blev att den finska statsledningen, med president Kekkonen i spetsen, stod i så starkt beroende av Ryssland, att en fri regeringsbildning knappast längre var möjlig, att Kekkonen gjorde anspråk på monopol i förmåga att klara förhållandet till Ryssland..."

Man kan säga att Tingsten väl sammanfattar den rådande synen i Sverige på Kekkonens tjugofemåriga presidentskap. Tingsten använde också Finland som ett varnande exempel i den svenska utrikes- och försvarspolitiska debatten: Utan ett starkt försvar och Natos flankstöd hotas Sverige av Finlands öde.

Inte heller på vänsterkanten var man speciellt upptagen av Finlands utsatta läge. Erlander nämner bara ytterst knapphändigt Kekkonen i sina memoarer och partibrodern Karl-August Fagerholm ofta i förbigående, och gärna i samband med ett nordiskt möte mellan broderpartierna. Hans dagböcker innehåller betydligt mera i ämnet.

Under min tid som utrikesminister (1982-83) ville Kekkonens efterträdare Mauno Koivisto inte bryta med den utrikespolitik som förts, detta för att inte ge de inhemska motståndarna en chans att använda sig av Moskvakortet. Kekkonens kungstanke om ett kärnvapenfritt Norden hade aldrig väckt entusiasm, minst av allt i Norge. Jag fick ofta bakom kulisserna förklara att det sist och slutligen rörde sig om vår strävan att skaffa oss manöverutrymme. Genom att hålla en kanske orealistisk plan vid liv, kunde vi motverka Sovjets försök att på andra sätt rubba den säkerhetspolitiska jämvikten i Norden.

Personrelationerna som barometer

Senare svenska ledare ansträngde sig för att etablera en relation till Finland och dess politiker. Mellan statsministrarna Kalevi Sorsa och Olof Palme fanns ett visst konkurrensförhållande: Båda ville spela en roll som fredsmäklare och nedrustare. Sorsas rörelsefrihet var begränsad, medan Palmes kritiska syn på stormakterna väckte bekymmer i Finland. Thorbjörn Fälldin tilltalade finländarna som människotyp, medan synen på Palme var mera delad. Koivisto och Fälldin fann varandra, trots att Mauno Koivistos inställning till svensk politik och press är rätt ambivalent. Hans utmärkta svenska gjorde att han kunde ta till sig det som skrevs i Sverige, men skrivierna tilltalade inte alltid honom. Han kunde gå med ett urklipp ur en svensk tidning i rockfickan, i vilket en mening som förargade honom var kraftigt understruken. Hans ambivalens framgår av hans memoarbok "Grannar" som kom ut för något år sedan. Koivistos skeptiska kommentarer till u-båtsincidenterna väckte på sin tid förargelse i Sverige, men han företrädde en liknande tolkning som t.ex. Lennart Bodström för

fram i sina memoarer ”Mitt i stormen”. Senare väckte Sveriges EU-ansökan Koivistos förargelse då han ansåg att Sverige inte tillräckligt tydligt informerat om sina avsikter.

Jag ser inte Koivistos starka engagemang som ett uttryck för en avog attityd till grannlandet, snarare var det ett erkännande att relationerna till Sverige var av en så speciell natur att de nästan hade en inrikespolitisk karaktär.

Låt oss inte glömma bort relationerna mellan det svenska kungahuset och Finland. Kekkonen hade en farbroderlig attityd till den unga kungen på 70-talet (det har jag själv bevittnat på nära håll) och Kekkonens långa maktperiod hade nästan drag av monarki och både kungen och han stod ju för kontinuitet. Speciellt under senare år har den i Finland populära svenska kungafamiljen gjort ett ypperligt PR-arbete under många besök, inte minst vid jubiléer i städer som grundats under den svenska tiden.

Under mina tjugo år i politiken dominerade partikontakterna och det måste erkännas att Folkpartiets ledande politiker inte var så värst välorienterade om finländsk politik. Tingsten-eleven Per Ahlmark tyckte visserligen att Finland var exotiskt, men han hyste starka dubier om Finlands demokrati. Ola Ullsten var artigt intresserad och Bengt Westerberg ville lära sig mera. Centerpolitikerna med Fälldin i spetsen såg Finland som ett centerstyrt land och kom gärna på besök. Moderaterna dominerades länge av vinterkrigsyndromet och misstrodde Kekkonen. Ingvar Carlsson var den kanske mest Finlandsintresserade av statsministrarna under 1980- och 1990-talen medan efterträdaren Göran Persson alltid frågade ut mig om Finland när vi träffades under hans finansministertid. I Finland var statsministrarna Harri Holkeri och Paavo Lipponen pålitliga samarbetspartner med Sverige.

Hur är läget i dag? En ny generation har tagit över och det är svårt att tro att personrelationerna skulle ha fördjupats. Varken Fredrik Reinfeldt eller Mona Sahlin har veterligen någon stark personlig relation till Finland. Centerns statsminister Matti Vanhanen har väckt uppseende genom att insistera på ”bad English” i samtal med Reinfeldt. Däremot är kollegorna, utrikesministrarna Carl Bildt och Alexander Stubb mera samspelade genom modersmål och ideologi. Bildt har en gammal och djup relation till Norden och Finland, och kan kanske locka den EU-fixerade Stubb in på samma banor.

Sammanfattningsvis måste man konstatera att den partipolitiska samarbets-traditionen håller på att försvagas. Kulturfonden för Sverige och Finland lät nyligen undersöka om och hur de politiska ungdomsorganisationerna samarbetar och resultatet var nedslående. Om tio år kommer ledande politiker i våra länder inte längre att känna varandra om man inte gör något åt saken. Den starka Europaorienteringen och den försvagade kunskapen i svenska bland finskspråkiga ungdomspolitikerna sätter sina spår.

När vinden vände

Redan på 1950-talet började en omfattande invandring av arbetskraft från Finland till Sverige. Den skapade nya dimensioner i förhållandet mellan länderna. Släktbanden blev flera, färjtrafiken tog fart, turismen ökade, men också nya krav restes att Sverige skulle visa respekt för invandrarnas språkliga behov. En tvåspråkig grupp sverigefinnar skulle vara en utmärkt brygga mellan våra länder. De positiva reformerna kring ett utvidgat förvaltningsområde för finskan kommer dessvärre för sent för att bidra till ett starkt finskt språk i Sverige.

På 1990-talet blev det ekonomiska samarbetet nyckelordet när man talade om Sverige och Finland. Visserligen hade svenska industrietableringar i Finland väckt intresse sedan 1960-talet då den berömda axeln Wallenberg-Kekkonen såg dagens ljus. På den tiden blandades politik och ekonomi friskt, men det gav resultat. I Nystad kämpar fortfarande den gamla Saab-fabriken med att hålla igång biltillverkningen, ett minne av den dåtida etableringspolitiken.

Dagens näringslivssamarbete är strikt nyttoinriktat och fusionerna förverkligas än till det ena, än till det andra landets fördel. En viss landskampssanda förekommer dock, beroende på var företagets huvudkontor placeras. Viktigare än de storstilade sammanslagningarna är ändå det rätt finmaskiga nät av samarbete och samägande mellan mindre företag som skapats under de gångna tjugo åren. Det innebär att en verklig integration av ekonomiska strukturer har ägt rum, något som lett till omfattande utbyte av kunskap och människor.

Under det kalla kriget var det säkerhetspolitiken som skiljde oss åt. Begrepp som alliansfrihet och neutralitet stöttes och blöttes i tal och skrift, men faktum kvarstod: Det var omöjligt att utveckla ett öppet samarbete under dessa år.

Idag anses det allmänt att Sverige och Finland aldrig stått så nära varandra som nu (med tillägget: på 200 år). Kommer det att få praktiska konsekvenser? Kommer vi att få uppleva ett omfattande försvarssamarbete mellan de nordiska länderna, såsom Thorvald Stoltenberg föreslagit? Om inte, kvarstår dock möjligheten att Sverige och Finland väljer det bilaterala samarbetets väg och förenar sina krafter på viktiga delområden. Redan har man ju koordinerat luftövervakningen i ländernas norra delar. Mycket tyder på att det finns en beredskap att gå vidare, trots att den svenska nedrustningen ses med kritiska ögon i militära och politiska kretsar i Finland. Det kan ändå nämnas att 88 % av finländarna hyser förtroende för det egna landets försvar, medan bara 46 % av svenskarna tror på sitt (2006)!

Ett fördragsfäst militärt samarbete mellan länderna skulle tveklöst vara historiskt i ett 200-årsperspektiv. NATO-alternativet kvarstår för bägge länderna och om en anslutning blir aktuell, är en synkronisering det enda tänkbara, allt annat skulle vara ett bakslag för samarbetet.

Inte av politik allenast

Under nästan hundra år har det funnits ett organiserat folkligt samarbete genom vänortsrörelsen, Nordenföreningarna och inom idrotten. Vänortsrörelsen har deklinerat genom kommunsammanläggningar och allmän reströtthet i närområdet och Nordenrörelsen, som stått stark i svåra tider, är idag en åldrande organisation. Idrottsårets höjdpunkt, landskampen mellan Sverige och Finland, har blivit slentrian i stenhård konkurrens med andra evenemang. Eftersom livlig turism, TV och flyttning mellan länderna utgör kompenserande faktorer, är förlusterna kanske inte alltför stora. De uppblåsta TV-projekten från 1970- och 1980-talen, Nordsat och Tele-X blev visserligen snöpliga fiaskon, men gav åtminstone Sverigefinländarna finländsk TV i Mellansverige och STV i Finland för den som anstränger sig.

Avgörande är ändå hur attityderna till grannlandet utvecklats. Kulturfonden för Sverige och Finland beställde i god tid före Märkesåret en omfattande opinionsundersökning vars resultat bearbetats på olika sätt. Resultaten bekräftar

i vissa fall den invanda synen på grannen, men den kanske märkligaste slutsatsen är den att det faktiskt är Sverige som är det extrema landet som skiljer sig från det övriga Europa, inte Finland. En tabell som skall beskriva ”emancipativa frihetsvärden versus icke-traditionella sekulära” visar just detta: Svenskarna litar mera på okända, är toleranta, deltar hellre i protester osv. Svenskarna är de i Europa som är mest benägna att ”främja det gemensamma bästa” och vill prioritera förändringar. Finland och finländarna ligger nära Frankrike och Nederländerna med sina attityder när de betonar traditionella värden som lag och ordning, förlitan på nationen och på Gud, alltså respekt för auktoriteter.

Mätningen visar alltså på en klyfta mellan våra folk: På den raka frågan om det är bra att ha ett demokratiskt system, svarar 76 % av svenskarna att det är mycket bra, men bara 39 % av finländarna. Orsaken måste sökas i historien (Ryssland, krigen) och det faktum att en hegeliansk statsfilosofi länge dominerat elitens tänkesätt och skolundervisningen i Finland, medan man i Sverige nedtonat nationalismen och upphöjt sekularisering och humanism till ett slags ersättande statsreligion.

Inte desto mindre ställer detta till med vissa problem i vårt samarbete:

Forskarna drar nämligen slutsatsen att folken sakta håller på att glida ifrån varandra beträffande attityder, en kulturklyfta håller på att vidgas. Om man väljer ett enda begrepp för att beskriva situationen, nämligen solidaritet, vikten av att både skapa och följa regler, är skillnaderna dock inte hisnande. 1981 och 2006 bejakade 22 % resp. 25 % av finländarna solidariteten. Motsvarande siffror för svenskarna är 17 % och 29 %. Däremot har finländarna under samma tidsperiod blivit mera undersåtliga och mindre aktivistiska, medan svenskarna gått i motsatt riktning.

Båda folken efterlyser mera samarbete mellan länderna, trots att finländarna i högre utsträckning anser att det har lagom omfattning.

Rent allmänt kan man slå fast att det skett en betydande utjämning i attityderna. I tiden var Sverige ett föregångsland på många områden, en modellstat som förorsakade mindervärdeskomplex i sin omgivning. Finlands belägenhet mellan två radikala sociala experiment, det svenska och det sovjetiska, var ett öde i sig. Svenskarna tog emot fattiga och utbildade invandrare och Finland framställdes som ett instabilt land med många problem. Idag visar svenska opinionsbildare respekt för framstegen i Finland. Respekten har vuxit i takt med välfärden, industriella framgångar och den politiska normaliseringen.

Hur skall vi gå vidare?

Egentligen är det förvånande att det långvariga och nära samarbetet mellan de två nationerna gett upphov till så få bilaterala samsamarbetsinstitutioner. I själva verket finns inga rent statliga initiativ som skulle ha framsprungit ur en önskan att bygga ut samarbetet på ett visst område. Kulturfonden för Sverige och Finland är det stora undantaget och den tillkom 1960 som en viljeyttring av en generation politiker som upplevt kriget och de osäkra fredsåren. Fonden blev i medlet av 1970-talet huvudman för Hanaholmens svensk-finländska kulturcentrum i Esbo, Finland.

I stället för fasta samsamarbetsorgan har länderna förlitat sig på de många nätverk och direktkontakter som genom åren funnits mellan ämbetsverk och organisationer. Det inofficiella och icke-förpliktande samsamarbetet har ansetts vara en styrka, men idag avslöjas dess skuggsida. Det har nämligen varit beroende av enskilda individers initiativ och intresse för samarbete med kollegor i grannlandet.

När Europafebern började grassera på 1990-talet, fick tjänstemän och organisationsfolk annat att tänka på än grannlandssamarbete. Som goda européer skulle vi inte gadda oss samman i ett nordiskt block utan kommunicera direkt med Bryssel och med de inflytelserika medlemsstaterna. Att resa till Bryssel fick högre status än att åka till ett grannland.

Kulturfonden lät 2007 kartlägga situationen inom kultursektorn. Resultatet bekräftar antagandet att ett paradigmskifte har skett. I många kulturinstitu-

tioner sitter en ny generation utan bördan av eller kunskapen om vår samarbetstradition. Samarbete med Finland ger ingen speciell bonus i Sverige och i Finland klarar sig de yngre aktörerna inte på svenska. Samarbetsklimatet är gott inom de nätverk som fungerar, men det finns stora luckor. Pragmatism har ersatt ideologierna och en drivkraft för bilateralt samarbete anses vara att internationaliseringen kräver högre kvalitet.

Kartläggningen utmynnar i följande slutsats: ”*Eftersom få formaliserade bilaterala samarbetsstrukturer förekommer är de personliga nätverken och det personliga engagemanget av avgörande betydelse för kontinuiteten i det bilaterala samarbetet. Både vad gäller de personliga kontakterna och olika former av utbyte finns önskemål om och behov av ökad aktivitet i framtiden.*”

Jag misstänker att läget är ungefär detsamma inom andra samhällssektorer. Vid seminarier och i festtal under Märkesåret lyftes forskningssamarbetet upp som ett spjutspetsområde. Här förekom också antydningar om en samordning av anslag, t.o.m. talades det om gemensamma institutioner. Det skulle innebära ett betydande framsteg inom den bilaterala sfären om man faktiskt kom till skott och kunde lämna det nationella perspektivet bakom sig. Men det finns ett inbyggt motstånd mot så djärva steg, så mycket återstår ännu att göra.

Kulturfonden har också initierat ett samarbete inom högskolesektorn. Entusiasmen att skapa nya nätverk kom dock snabbt fram och borde därför kunna ge bestående resultat. Riksbankens Jubileumsfond har genom åren visat ett stort intresse för nya samarbetsformer med Finland. Språkgemenskapen har länge setts som en förenande faktor, men engelskan vinner terräng. Fortfarande läser varje finskspråkig elev i Finland svenska, men inlärningsresultaten är anspråkslösa. I Finland genomförs därför projektet *Svenska nu* och det syftar till att popularisera svenskundervisningen. Glädjande nog stöds projektet både av den svenska och finska staten. Sverige har därmed övergett en historiskt betingad neutralitet i språkfrågan. Svenska Institutet borde spela en mera aktiv roll beträffande språkstöd och kulturexport till Finland. Finskan i Sverige borde likaså få en statushöjning som ett instrument för att närma länderna till varandra.

Märkesåret väckte positiv uppmärksamhet i Sverige, något som är värt att ta vara på. Om vi vill behålla dynamiken och mångsidigheten i det svensk-finländska samarbetet kan vi inte enbart förlita oss på marknadskrafterna. Så många andra frestande projekt erbjuds oss i Finland och Sverige i det globala utbudet, att det nära och viktiga lätt glöms bort. I Finland citeras ofta president J.K. Paasikivis maxim: Åt geografien kan vi ingenting göra (han avsåg då närheten till Ryssland). I förhållandet till Sverige skall detta tolkas som en positiv möjlighet: Oberoende av europeiska och internationella konjunkturen och trender, gör vår geografiska närhet samarbetet till en naturlig och nödvändig politik.

Därför borde vi ständigt vara på utkik efter revirförluster på samarbetets område och se till att det finns resurser för att lappa luckorna.

Krister Wahlbäck skall utge en bok med titeln "Finlandsfrågan i svensk politik 1809-2009"(Atlantis). Det behövs en fördjupad analys av våra nära men komplexa relationer för att vi framgångsrikt skall kunna bygga vidare på Märkesårets erfarenheter.

PAAVO LIPPONEN

EEC – EN SNARA OM HALSEN PÅ SOCIALDEMOKRATERNA

Paavo Lipponen var Finlands statsminister 1995-2003 och riksdagens talman 2003-2007. Han har bakom sig en lång karriär i socialdemokratins tjänst, både som partitjänsteman, riksdagsman och partiledare. Han var också en tid chef för Utrikespolitiska institutet i Finland. Han har skrivit ett antal böcker om politikens villkor och om Europa-samarbetet. I oktober utkom första delen av hans memoarer, *Muistelmat 1*. Det här publicerade kapitlet ingår i boken.

Paavo Lipponen på omslaget till memoarboken.

I sin säkerhetspolitik kunde Socialdemokratiska partiet (SDP) göra en positiv insats genom att stödja ”den officiella utrikespolitiken”. Inte ens i frågan om Tyskland avvek man från att stödja denna linje. Handelspolitiken blev däremot det första område inom utrikesrelationerna, där SDP fick det parlamentariska huvudansvaret, naturligtvis i samarbete med president Kekkonen. Kekkonen övervakade också detta område noggrant. Regeringen förhandlade om trygandet av de västliga handelspolitiska intressena och Kekkonen fungerade som kontaktman gentemot Moskva för att trygga den politiska säkringen.

Integrationskonstellationen i Västeuropa kom i rörelse, då den franske presidenten de Gaulle drog sig tillbaka från det offentliga livet efter att ha lidit nederlag i folkomröstningen i april 1969. Hans efterträdare Georges Pompidou gick i juli 1969 in för att inleda förhandlingar om medlemskap i EEC tillsammans med ankarstaten i EFTA Storbritannien.

EFTA:s nordiska medlemsstater, Finland medräknat, förberedde sig på den handelspolitiska ändringen genom att 1968 på initiativ av Danmark företa utredningen om Nordek, det nordiska frihandelsområdet som tullunion med egna institutioner. Detta skulle ha ett tätare samarbete än EFTA. De nordiska statsministrarna utgjorde ledningsgruppen för förhandlingarna, vilket gjorde att frågan i Finland låg hos statsminister Mauno Koivisto. Utrikesminister Ahti Karjalainen spelade naturligtvis också en viktig roll i frågan. President Kekkonen verkade i bakgrunden genom att upprätthålla kontakt med Moskva.

Nordek-projektet avancerade till förhandlingsstadiet och tog enligt Koivisto egentlig form på hösten 1969. Den handelspolitiska konstellationen förändrades dock, när EEC i december 1969 gick med på att förhandla om medlemskap även med de andra EFTA-länderna som ansökt om medlemskap. De

nordiska ländernas taktiska intressen gick då i sår: Danmark och Norge ville med Nordek-projektet stärka sin förhandlingsposition gentemot EEC, Finland ville för sin del se om Danmark och Norge satte EEC främst, varigenom Nordek skulle falla, eftersom Finland inte sökte medlemskap i EEC.

Nordek-processen blev en traumatisk erfarenhet framförallt för Mauno Koivisto, vilket märks därigenom, att han många gånger har återkommit till frågan. Sovjetunionens motstånd var känt redan från våren 1969, då ambassadör Kovalev talade om det för Koivisto. ”Tre mot en”, var Kekkonens hälsning från Moskva, när han i februari 1970 hade träffat Breznev, Podgornij och Kosygin. Sovjetunionen tog också i detta sammanhang upp frågan om en ”utveckling” av VSB-pakten, vilket betydde att Finland var bundet till fortgående förhandsförhandlingar om internationella frågor och militärt samarbete.

I januari 1970 meddelade Finland att landet var redo att fortsätta förhandlingarna om Nordek, men att man skulle utebli, om något nordiskt land började förhandla med EEC. Med hänvisning till detta meddelade Finland i mars 1970 att man avstod från det redan färdigförhandlade projektet. Ambassadör Kovalev meddelade Sovjetunionens officiella negativa hållning först på kvällen före Nordek-avtalets planerade underteckningsdag. Kekkonen ansåg, att avtalet skulle undertecknas, så att skulden till Nordeks senare fall skulle falla på Norge och Danmark. Koivisto ansåg att ett sådant spel var ohederligt.

Nordek blev ett verkligt Svarte Petter-spel. Utrikesminister Karjalainen spelade sin roll, men sneglade åt öster. Kekkonen stödde Koivisto inför denne, men kritiserade statsministerns verksamhet i sin dagbok och försökte efteråt manipulera fakta om sitt eget handlande för att vältra över ansvaret för projektets fall på Koivisto. Karjalainen styrde över ansvaret på Koivisto i en intervju som han i fyllan gav på Helsingfors flygfält efter att ha kommit hem från ett nordiskt toppmöte i Reykjavik. Olof Palme, som hade blivit statsminister i oktober 1969, berättade dock att Karjalainen på återresan från Reykjavik starkt hade understött Nordek.

Presidentens och utrikesministerns dubbelspel hörde till den tidens maktkamp. Kekkonen tyckte inte om Koivistos självständighet, trots att statsministern direkt höll tag i presidentens rockskört, så att denne skulle ha bilden klar för sig, och inte skulle få möjlighet att smita ifrån ansvaret. Karjalainen försökte bara försäkra sig om, att han inte kom på fel sida i frågan, och särskilt att han inte förlorade Moskvas stöd. Följande gång använde K-linjen Nordek-metoden för att sätta krokben för Socialdemokraterna utrikespolitiskt i processen om EEC-frihandelsavtalet.

Efter att Nordek hade fallit meddelade president Kekkonen i april 1970 att Finland hade för avsikt att inleda förhandlingar med EEC om ett frihandelsavtal. Dessa började på initiativ av Karjalainens andra regering officiellt i november 1970. Socialdemokraterna tillsatte hösten 1970 en sektion för inter-

nationellt ekonomiskt samarbete under ledning av Jussi Linnamo för att följa med förhandlingarna och för att utarbeta partiets ställningstagande.

Socialdemokratiska partirådet gav underhandlingarna sitt stöd genast efter deras start i november 1970. SDP förutsatte att regeringen ”avhåller sig från all politisk bindning och försöker trygga inom integrationsutvecklingen möjligheterna att utöva en politik som siktar mot ökad ekonomisk och social jämlikhet”.

Den av Linnamo ledda arbetsgruppen, som enligt ordföranden sammanträdde ”nästan varje vecka”, förberedde en större utredning, till vilken också anslöt sig ett ställningstagande, som är kritiskt, men ändå möjliggör ett ja till EEC-frågan. Vid ett möte inom Socialdemokraternas partistyreelse den 25 november 1971 godkändes papperet inte ännu. Mauno Koivisto motsatte sig ställningstagandet med orden, ”om vi intar någon ståndpunkt, så skulle jag rekommendera en sådan, som vore negativ till saken”. Rafael Paasio fann inte saken brådskande. Till följande möte den 9 december 1971 hade jag gjort en förkortad version. Inte heller den dög för publicering, utan av mitt förslag godkändes till slut för användning ”ett direktivgivande förslag för de pågående offentliga valtillfällena”. Under diskussionen betonade Vilho Halme och Ulf Sundqvist vikten av Socialdemokraternas inrikespolitiska villkor. Förslaget beslöts tillsvidare förses med rubriken ”Vissa synpunkter”.

Socialdemokraternas linje i EEC-frågan tog form under vårens lopp 1972. I partiets ledning kände man till kritiken mot frihandeln och EEC. Jag hade själv också varit på den linjen, hårdare under min tid som forskningssekreterare, och det var inte exceptionellt inom den västerländska socialdemokratin, jag hänvisade ju i min ideologiskt färgade kritik till den debatt om integrationen som pågick i Sverige. Som många ekonomister fruktade jag att ekonomins kriskänslighet skulle växa p.g.a. Finlands svaga konkurrensförmåga. Östhandeln skulle EEC inte få riskera. Uttalanden i denna stil gjorde jag som sekreterare för internationella ärenden och som beredare med ansvar för saken både i offentligheten och i Socialdemokratiska partistyrelsen.

Socialdemokraternas ledning – Paasio, Sorsa och på sitt håll Koivisto – förstod mycket väl att de livsviktiga intressena för Finlands export stod på spel. Förhandlingarna var svåra, eftersom EEC-länderna särskilt ville skydda sin egen träförädlingsindustri.

Att slutföra EEC-förhandlingarna föll till slut på Rafael Paasios Socialdemokratiska minoritetsregerings ansvar. Den hade bildats efter riksdagsvalet i januari 1972 och trädde till den 23 februari. Redan i mitten av april meddelade president Kekkonen, efter att ha diskuterat saken med statsminister Paasio, att han var beredd att stå till förfogande vid valet av republikens president 1974. Eftersom Paasio var medveten om sin minoritetsregerings svaga ställning inledde han diskussioner om att bredda regeringsbasen redan i slutet av maj 1972. På detta sätt började man tidigt sätta ihop ett stort paket, genom

vilket EEC-problemet till slut löstes.

Vid partikongressen i Tammerfors i juni 1972 befann sig Socialdemokraterna på takåsen av templet i EEC-frågan. Vid kongressen var redan då en grupp av unga och uppåtgående politiker aktiva, av vilka många motsatte sig frihandelsavtalet. Den av Jussi Linnamo ledda sektionen för internationellt ekonomiskt samarbete hade förberett ett balanserat papper i kritisk ton. På basen av detta lade ett utskott vid kongressen lett av Pauli Burman fram ett beslutsförslag. Detta godkändes efter en livlig diskussion, under vilken Paavo Lehtinen ledde ordet, med rösterna 226-64. Socialdemokraterna ställde som villkor för frihandel med EEC s.k. skyddslagar i ett skattebaserat konjunkturutmätningssystem, bestående fullmakter för prisreglering, lag om marknadsstörningar samt på lagstiftning baserade metoder att styra kapitalströmmarna. En frigöring av utrikeshandeln befarades i vissa situationer riskera en balanserad ekonomisk utveckling och förstärka en marknadsliberalistisk orientering.

Jussi Linnamo, huvudarkitekten bakom handelspolitiken, försäkrade inför partikongressen att särdragen i Finlands utrikes- och handelspolitik skulle bevaras trots ”tullavtalet” – avtalet innebar alltså inte integrering i EEC:s överstatliga organ. EEC var kapitalistiskt, medan SDP var motståndare både till kommunism och reaktion, och eftersträvade i demokratin samhällets starka grepp om ekonomin. Så förde Linnamo, alldeles som vi andra socialdemokrater, det för den västliga socialdemokratiska rörelsen då karakteristiska resonemanget.

Jag satt med på mötet för partiledningens räkning. Överraskande blev jag tvungen att uppträda i televisionens program om mötet den 4 juni 1972 tillsammans med en skarp motståndare till EEC-avtalet, riksdagsman Antti-Veikko Perheentupa. Redaktör Arne Wessberg, sedermera generaldirektör för Yleisradio (YLE), koncentrerade sig på fortsatta förhandlingar med EEC. Enligt Perheentupa lönade det sig inte mera att fortsätta med förhandlingarna, eftersom man redan ”visste tillräckligt” om avtalsvillkoren. Jag ansåg att förhandlingarna borde fortsätta, eftersom de redan hade förts så långt och ”situationen var tämligen öppen och den måste övervägas”. Jag återopade t.o.m. möjligheten till en ny förhandlingsomgång. Perheentupa ansåg att de villkor som pappersindustrin skulle komma att få var dåliga och var tveksam huruvida Finlands industriprodukter tålde frihandel. Jag betonade, att svårigheter kommer oberoende av vilken lösningen blir. Socialdemokraternas samhälls-politiska linje skulle vara densamma vid bägge alternativen. På Wessbergs fråga om Socialdemokraternas inrikespolitiska villkor gentemot EEC-avtalet svarade jag: ”Jag tror inte, att man i den här frågan kan binda frågorna direkt till varandra, men det är klart att för det Socialdemokratiska partiet går EEC-avtalet, tullavtalet att acceptera bara under den förutsättningen, att man kan börja med kraftiga åtgärder för att utveckla planekonomin i vårt land.”

Linnamo sammanfattade vid partikongressen före EEC-omröstningen med

den för honom karakteristiska vänliga ironin: Om förhandlingarna fortsätter och vi tittar på slutresultatet, så finns det ännu alternativ, om man beslutar att avbryta, så finns sådana inte längre. Beslutet i Tammerfors var avgörande för EEC-avtalets senare godkännande. Den som inte då förstod det – många förstår det p.g.a. sin hätskhet inte ens ännu i dag – var politisk analfabet! SDP visade i EEC-frågan både sitt kunnande och sin styrka, och det är kanske det som förargar motståndarna ännu i dag.

Regeringen Paasio skötte under ledning av sin toppsakkunnige utrikeshandelsminister Jussi Linnamo EEC-förhandlingarna tillräckligt långt för att kunna avge en redogörelse om frågan till riksdagen den 20 juni 1972. Följande dag redogjorde de borgerliga partierna Centerpartiet, Samlingspartiet och Liberalerna vid riksdagsdebatten för de villkor som två veckor tidigare hade uppställts för EEC-avtalet vid SDP:s partikongress i Tammerfors. Efter att Finland hade godkänt en 11-årig övergångstid för papperstillarna – villkoren blev alltså litet bättre efter Socialdemokraternas partikongress – slutade förhandlingarna med EEC med ett avtal, som paraferades, dvs. avtalets innehåll bekräftades den 22 juli 1972.

Efter att finansminister Mauno Koivisto och Jussi Linnamo hade diskuterat med president Kekkonen kom Socialdemokraterna fram till den enda möjliga lösningen: avtalet skulle tillsvidare inte undertecknas. Paasios minoritetsregering hade alldeles för smala skuldror till detta. I detta skede rådde ovisshet om EEC-avtalets utrikespolitiska öde, för dess skötsel var i Kekkonens händer. Kekkonen skulle ha låtit regeringen underteckna, men hade samtidigt meddelat att han undandrog sig ansvar för avtalets öde. Socialdemokraterna ville inte ta risken, att de skulle bli med Svarte Petter på handen, så stor var på den tiden det inbördes misstroendet. Om Kekkonen inte skulle få Moskva övertygat om avtalets betydelse för Finland och man skulle avstå från det, skulle K-linjens trogna stödgrupp minoriteten inom FKP (Finlands kommunistiska parti) få hålla fest. Karjalainen, som hade hållit kontakt med Sovjetregeringen medan Finlands regering förhandlade, utan att rapportera om sina diskussioner till minister Jussi Linnamo, som svarade för avtalsförhandlingarna med EEC, skulle i så fall ha trätt in som räddare på arenan. Paasio sammanfattade frågan på sitt eget lakoniska sätt: ”Om man börjar hänga en snara runt vår hals, så har Socialdemokraterna inte orsak att vara på plats.”

Socialdemokraternas lösning fick dock inte ge intrycket, att partiet höll på att överge EEC-avtalet. Ulf Sundqvist och Kari Tapiola skickades till de nordiska huvudstäderna och till Bonn för att berätta om vår allvarliga strävan att trygga betingelserna för att acceptera EEC-avtalet. Det behövdes dock bara tilläggstid och en regering med bredare bas, genom vilken Centerpartiet skulle kunna bindas till avtalet.

Efter hård press, sedan Kekkonen hade hotat både Socialdemokraterna och

Centerpartiet med en minoritetsregering, bildades Kalevi Sorsas första bredbasiga regering den 4 september 1972. Regeringens skuldror var nu bredare, men osäkerheten om EEC-avtalets utrikespolitiska godtagbarhet var fortfarande stor. Så länge som paketet med Kekkonens förlängda mandatperiod, EEC-avtalet och de skyddslagrar som Socialdemokraterna krävde inte fanns samlat, så motsatte sig de borgerliga Socialdemokraternas villkor.

I denna situation fick jag av Socialdemokraternas ledning mitt hittills viktigaste uppdrag: Jermu Laine och jag utsågs – även om jag i partistyrelsen försökte avsäga mig uppdraget – i september 1972 till Socialdemokraternas företrädare i den av Utrikesministeriet tillsatta EEC-utredningskommittén, vars ordförande blev kanslichef Reino Lindroos. Direktör Seppo Lindblom företrädde inom kommittén Arbetarnas Ekonomiska Forskningsanstalt och socialrådet Nils Nilsson FFC. Av de övriga medlemmarna kan nämnas riksdagsman Paavo Väyrynen, riksdagsman Pär Stenbäck, riksdagsman Ilkka Suominen, riksdagsman Pekka Vennamo, riksdagsman Raino Westerholm, bitr. generalsekreterare Jorma Hentilä, partisekreterare och verkst. dir. Lauri Kirves. Bland de permanenta sakkunniga fanns chefsdirektör Mauno Koivisto, statssekreteraren vid finansministeriet Paul Paavela och licentiat Eero Tuomainen.

Kommitténs respit för att avlämna betänkandet var ytterst snäv, endast fem veckor. Detta elektrifierade den redan förut politiskt spända atmosfären kring det stora bordet. Jag drog tillsammans med Seppo Lindblom hårt Socialdemokraternas linje. Det innebar en kritisk inställning, att vi påminde om de inrikespolitiska villkoren och tydligt granskande av alternativen.

EEC-utredningskommitténs uppgift var främst att utreda de handelspolitiska alternativens ekonomiska effekter, men för oss lades från Utrikesministeriets sida plötsligt fram också ett utrikespolitiskt ställningstagande. Det framfördes av Keijo Korhonen med hans självsäkra stil. Han beskriver i sin bok *Sattumakorpraali* (Korpral av en händelse) situationen på följande sätt: ”Den mångtaliga kommittén hade packat in sig i historiska utrymmen i bondeståndets sessionssal i Ständerhuset. I luften låg det en stämning av 1800-tal, då jag trängde mig fram till talarstolen genom en tät grupp av högt uppsatta medborgare. Medlemmarna satt som det syntes obekvämt på Ständerhusets uråldriga stolar eller rentav på fönsterbräderna.”

Enligt Korhonen följdes hans framträdande av en ”gravlik tystnad”, tills Mauno Koivisto sade: ”Nog är det väl så, att om dessa saker passar det bara att republikens president säger sin åsikt.”

Korhonen ansåg i sitt uttalande, att EEC-avtalet inte hade ”politiska eller ekonomiska, direkta eller indirekta beröringspunkter” med VSB-avtalet. Detta låg nära Rafael Paasios synsätt. Paasio konstaterade vid soc.dem. partistyrelsemötet den 12 oktober 1972, att VSB-avtalet inte hade direkt att göra

med frihandelsavtalet med EEC. När man i fallet Österrike inte talade om några problem, frågade Paasio, hur Finland kunde jämföras med folkdemokratierna, ”som lever i samekonomi med Sovjetunionen?”.

Frågan var bara i vems byxor vi i det läget skulle sitta för att kunna avge de garantier som Korhons uttalande innehöll. Efter att Korhonen hade gått från Ständerhuset efter sin performance så konstaterade jag efter den diskussion som vi drumlar förde, att ett ställningstagande till denna fråga inte hörde till kommitténs uppdrag. Kommittén var faktiskt inte sammansatt för att föra någon utrikespolitisk diskussion. Därför formulerades saken på mitt förslag i kommitténs betänkande så, att på ”grundval av utredningar som erhållits står EEC-avtalet inte i konflikt med andra internationella avtal som Finland har ingått”.

I en radiointervju som jag gav då betänkandet offentliggjordes den 20 oktober 1972 konstaterade jag, att kommittén inte hade behandlat VSB-avtalet, utan hade tagit emot UM:s tjänstemäns åsikt.

För att få bekräftelse på vår linje gick Seppo Lindblom och jag som medlemmar av kommissionen upp på det Socialdemokratiska partikansliet för att träffa Rafael Paasio. Paasio hörde vår redogörelse för Lindroos-kommitténs arbete och gav oss de fullmakter vi begärde: vi skulle vara kritiska, men positiva till en linje som gjorde EEC-avtalet möjligt.

Lindroos-kommitténs betänkande utmynnande i följande stycke: ”Kommissionen konstaterar, att frågan om den finländska ekonomins tillväxtpotentialer har varit centralpunkten för dess uppdrag, och att den ekonomiska tillväxten på basis av tillbudsstående utredningar kommer att bli snabbare i det fallet att EEC-avtalet ingås. I båda fallen förekommer anpassningsproblem, vilkas effekter kan vara regionala och för olika befolkningsgrupper ojämlika. Detta ställer ökande krav på den ekonomiska politiken och på den socialpolitik som förs.”

Utrikesminister Ahti Karjalainen trillade runt med sin åsikt i samband med offentliggörandet av betänkandet om EEC-avtalet då han i TV-nyheterna vänligen lovade, att han nog skulle ha en åsikt då tiden för beslutet kommer.

Avvikande åsikt till betänkandet avgav folkdemokraterna Jorma Hentilä och Gunnar Asplund samt Nils Nilsson från FFC. FFC:s linje gentemot EEC-avtalet klarlades slutligen i en positiv ton, men försedd med vissa reservationer av ordförande Niilo Hämmäläinen i ett tal 12 november 1972 som var sorgfälligt förberett av Antero Tuominen, Seppo Lindblom, Bo Ahlfors, Nils Nilsson och Kari Tapiola. FFC stod inte i vägen för avtalet om den Socialdemokratiska ledningen godkände det.

Sedermera, när protokollen från Zavidovo-förhören hade blivit offentliga, blev det klart, att kommissionens ordförande Lindroos trodde att jag var hård motståndare till EEC-avtalet.

Under loppet av hösten 1972 blev EEC-paketet med sina lagförslag färdigt

inom Sorsas regering. Socialdemokraternas partifullmäktige var vid sitt möte 15-16.11 1972 redo att uttrycka sin mening, ”att det som del av den helhetslösning som det färdigförhandlade frihandelsavtalet med EEC innehåller de trygghets- och skyddsklausuler, som den Socialdemokratiska partikongressen hade förutsatt. Som lösning beträffande tullarna för att trygga vår västeuropeiska marknad är alltså avtalet acceptabelt för Socialdemokraterna.”

Efter detta var det fråga om tre saker: Kekkonens fortsatta mandat skulle godkännas genom en undantagslag, de skyddslagarna som Socialdemokraterna krävde skulle fås igenom i riksdagen och det skulle uppskattas, vid vilken tidpunkt avtalet skulle undertecknas och ratificeras. På detta skulle på ett avgörande sätt inverka Sovjetunionens inställning till Finlands EEC-avtal.

En förstahandsuppgift om sovjetledningens inställning hade erhållits på ett överraskande sätt: diskussionen mellan president Kekkonen och den sovjetiska ledargruppen i Zavidovo i augusti rapporterades ingående i en av president Kekkonen utarbetad promemoria, vars innehåll publicerades i detalj i Dagens Nyheter i Stockholm den 31 oktober 1972.

Zavidovo-läckan satte igång en förfärlig process, i vilken också jag drogs in. Jag hade i slutet av september 1972 fått bekanta mig med en som hemlig betecknad promemoria av Kekkonen först hos Jussi Linnamo, sedan i Seppo Lindbloms arbetsrum i Arbetarnas Ekonomiska Forskningsanstalt. Seppo var då min samarbetskamrat i Lindroos´ kommitté. Eftersom jag representerade partiet och i första hand svarade för sakens politiska sida, var det befogat, att jag fick vetskap om sakernas reella läge. Såsom jag berättade vid Zavidovo-förhöret 16 januari 1973 för byråchef Alpo Neuvonen vid justitiekanslersämbetet, fick jag inte någon kopia av någondera av herrarna, Linnamo visade några avsnitt av PM:et som han ansåg viktiga, hos Lindblom läste jag igenom hela papperet.

Förhöret hos justitiekanslersämbetet gick allt djupare in på Socialdemokraternas inre verksamhet. Till de yttersta frågorna kom vi, då enligt Neuvonens rapport ”på förfrågan svarade den förhörde att det i partikansliet fanns en ljuskopieringsapparat, med vilken det var möjligt att ta ljuskopior utan att lösgöra häftningsbandet”.

Sovjetledningens ytterst kritiska inställning till Finlands EEC-avtal, som hade kommit fram i Zavidovo-promemorian, bara förstärkte min egen åsikt, som byggde på mitt av Paasio erhållna mandat. Ett avtal skulle fås till stånd, men på grund av den osäkerhet som Sovjetunionen hade orsakat bör vi inte ta den risken, att Socialdemokraterna p.g.a. K-linjen skulle drivas in i en utrikespolitisk fälla. Kalevi Sorsa har har i sina memoarer (*Kansankoti ja punamulta* = Folkhem och rödmylla) berättat om Karjalainens krumbukter. Också Kekkonen kunde återigen försöka två sina händer, om grannen blev besvärlig.

I dagens perspektiv är Zavidovo-rabaldrer med sina massiva förhör skratte-

tande onödigt, men på den tiden var historien allvarlig och den överdrevs över all rimlighet. I Kekkonens Finland var det möjligt, att det demokratiska systemets aktörer kunde hanteras med en polisstats metoder. Förhørsledarna, med bitr. kanslichefen vid justitiekanslersämbetet i spetsen, försökte spionera om allt möjligt om Socialdemokraternas verksamhet, i stället för att koncentrera sig på att utreda själva läckan. Socialdemokraternas nätverk av arbetsgrupper m.m. utreddes med ohranans (se ordförklaringar) grundlighet i denna uppvisningsinkquisition.

Erkki Tuomioja har efteråt berättat att han fick Zavidovo-promemorian i sin hand och att han gav en svenskspråkig ”resumé” av den till Tor Högnäs. Kalevi Sorsas teori, enligt vilken Tuomioja fick papperet av Antero Jyränki, verkar trovärdig. Papperet gick enligt Pekka Korpinen runt i Tuomiojas händer i restaurang Laulumiehet, där motståndarna till EEC-avtalet brukade träffas. Fallet illustrerar bra Tuomiojas sätt att agera. Han hade kommit in i politiken genom att direkt ansluta sig till noblessen och ansåg sig stå över vanliga dödliga socialdemokrater. På grund av Tuomiojas verksamhet fick två partikamrater, Jussi Linnamo och Seppo Lindblom, lida helt oförskyllt. Tuomioja gjorde ingenting för att stödja dem och brydde sig inte ens om att be om ursäkt. Sin egen verksamhet motiverade han med en ”naiv” tro på att avslöjandet skulle leda till en öppnare diskussion.

Det var direkt förnedrande, att president Kekkonen bad om ursäkt för läckan hos sovjetledningen. Kekkonen gjorde själv ett stort nummer av läckan av skäl, som jag bara kan gissa. Juhani Suomi, som gör uttalanden om mausoleumet Kekkonen, finner Tuomiojas avslöjande vara ett bevis för att Kekkonen inte stod bakom läckan. Detta bevisar det ju inte förrän Tuomioja berättar, varifrån han hade fått Zavidovo-promemorian.

Kekkonen verkade enligt många observatörer att befinna sig i ett tillstånd av svår obeslutsamhet. Detta intryck fick Seppo Lindblom då han tillsammans med Niilo Hämäläinen gick för att träffa presidenten i november 1972. I Socialdemokraternas kommitté för internationella ärenden konstaterade jag den 27 november 1972 att situationen var besvärlig, eftersom ”alla frågor står öppna och ingen vågar ta beslut om EEC”. Jag fann den ledare, som hade stått i Helsingin Sanomat föregående dag, vara enastående, då den uppmanade presidenten att snabbt fatta beslut. Erkki Tuomioja anklagade Socialdemokraterna och alla andra för att ”gömma sig bakom UKK:s rygg”.

Kari Tapiola önskade att Socialdemokraternas ledning skulle inta en ståndpunkt, så att fältet inte skulle driva in i ett tillstånd av förvirring. Det var typiskt för situationens atmosfär, att man t.o.m. gissade på en linjeändring, så osäker var man på Kekkonens intentioner.

Till Kekkonens försvar bör det sägas, att han inte ville brådska med beslutet. Ett uppskov med beslutet hade Moskva önskat bl.a. av Ulf Sundqvist, då

denne besökte Sovjetunionen under förhösten 1972. Då grannen gav uttryck för en klart negativ inställning, kunde man vänta sig, att tiden skulle få dem att mogna till att åtminstone tolerera ett EEC-avtal.

Samlingspartiet fogade sig slutligen i början av 1973 till både UKK-undantagslagen och skyddslagarna. Den på utrikespolitiska överväganden grundade slutliga lösningen framsköt sedan till hösten samma år. EEC-avtalet undertecknades den 5 oktober 1973. Ännu i september undertecknade en rad kända socialdemokrater, som Tarja Halonen, ett uttalande mot EEC-avtalet. Industriföreträdarna för sin del uppfordrade skenheligt Socialdemokraterna att underteckna.

När ratificeringsavtalet om frihandelsavtalet med EEC till riksdagen slutligen kom till statsrådets behandling den 3 oktober 1973, kom näringslivets egen man utrikesminister Ahti Karjalainen till statsrådets session och stödde sig mot väggarna i korridoren mellan Riddargatan och Senatstorget. President Kekkonen och statsminister Sorsa hade tvingat honom att avstå från sin flyktresa till FN i New York. Karjalainen motstod inte ansvarets tyngd, som kraftduon Kekkonen och Sorsa var redo att bära. Kekkonen ställde också sin prestige bakom den skyddslagstiftning som regeringen propunerade.

Under EEC-avtalets ratificeringsskede i riksdagen utkämpades en hård strid inom riksdagsgruppen. De som hade röstat emot vid partikongressen i Tammerfors hade inte ändrat åsikt och sju ledamöter i gruppen röstade emot avtalet: Erkki Liikanen, Kaisa Raatikainen, Jacob Söderman, Ilkka Taipale, Seppo Tikka, Erkki Tuomioja och Pirkko Työläjärvi. Dessutom motsatte sig avtalet i gruppen den för en viss tid uteslutna Tellervo M. Koivisto. Nio medlemmar av gruppen bad och fick av gruppen fria händer, men vid sessionen röstade bara Tellervo M. Koivisto emot avtalet, medan de andra röstade blankt utom Työläjärvi, som var frånvarande p.g.a. sjukdom. Den Socialdemokratiska riksdagsgruppen hade bevarat enhetlighet tack vare taktikbeslutet, som Erkki Tuomioja då sade.

Frihandelsavtalet med EEC trädde i kraft när den västerländska ekonomiska krisen höll på att bryta ut. Det var lätt att klandra avtalet för alla svårigheter på den tiden. Det var dock ofrånkomligt för att trygga konkurrensförmågan för de viktigaste industriområdena. Stegringen av oljepriset ökade östhandeln, så att det politiska trycket i den riktningen lättade. Problemet förflyttade sig och blev Finlands interna: skulle man kunna stabilisera ekonomin från en inflations- och devalveringspiral?

Översättning från finska:

Dag Lindberg

Begreppsförklaringar: *FFC* = Finlands Fackföreningars Centralförbund. *K-linjen* = under artikelns tid partigrupperingen kring centerpartiet (K av Keskustapuolue = centerpartiet). *Ohrana* = ursprungligen benämning på den ryska hemliga polisen i Finland (till 1917), senare populärt namn på den statliga säkerhetspolisen i Finland, både före och efter kriget. *UKK* = Urho Kaleva Kekkonen.

MORTEN NORDHAGEN OTTOSEN

KRIG, FRED OG FORENINGS- BESTREBELSER I SKANDINAVIA 1807-1810

Verken Sverige eller Danmark-Norge ville ha krig i Norden i 1807-09, men stormaktene tvang like fullt frem en skandinavisk krig som kostet Sverige besittelsen av Finland og kong Gustav IV Adolf hans trone. Danmark-Norge hadde også en rolle i revolusjonen, men den foregikk ikke på norsk nåde, slik norske historikere ofte har hevdet. Danmark-Norge var desto mer sentrale i valget av svensk tronfølger. Selv om en forening av de tre rikene var det mest sannsynlige utfallet av omveltningene i 1809-10, endte en fransk marskalk opp som svensk kronprins, fulgt av en ny nordisk krig og Norges forening med Sverige.

Stipendiat i historie ved Universitetet i Oslo, Morten Nordhagen Ottosen, redegjør i denne artikkelen for rollen Danmark-Norge spilte i Sveriges krig med Russland, og hvordan dette brakte Sverige, Danmark og Norge nær en union i 1807-10.

Napoleon på høyden av sin makt

Mellom oktober 1805 og juni 1807 knuste Napoleon både den østerrikske, russiske og prussiske hæren. Kun Storbritannia, Sverige og det lille som var igjen av kongedømmet Napoli sto igjen som Frankrikes fiender sommeren 1807. I praksis betydde dette at Napoleon hadde kontrollen over hele Europa. Da Russlands tsar Alexander I møtte Napoleon i slutten av juni 1807 i Tilsit for å søke fred etter det knusende nederlaget ved Friedland noen uker før, var det derfor helt og holdent på Napoleons premisser.

Napoleon hadde tre overordnede mål sommeren 1807: 1) Fransk hegemoni i Europa. 2) Å tvinge Storbritannia i kne gjennom å sperre kontinental-Europa for britiske varer (kontinentalblokaden) og dermed ødelegge britisk økonomi. 3) Holde Russland unna franske interessesfærer langs Adriaterhavets nordkyst. I første omgang ville Napoleon tvinge Storbritannia til forhandlingsbordet. I Tilsit inngikk han derfor en allianse med tsar Alexander, som konkret innebar at Russland skulle stenge sine havner for britene og erklære krig dersom britene selv ikke kom kryptende for Napoleons føtter innen november. I tillegg skulle Danmark-Norge, Portugal og Sverige tvinges til å bryte all handel med Storbritannia. Napoleon rakk imidlertid ikke å sende et ultimatum til Danmark-Norge før britene selv gikk til aksjon.

I London hadde regjeringen luktet luntet allerede før Napoleon møtte Alexander i Tilsit. Utenriksminister George Canning's frykt var at nøytrale Danmark-Norge selv ville velge å gå over til Napoleons side. Konsekvensen av dette kunne bli at den betydelige dansk-norske flåten ville sperre britene ute fra områdene rundt Østersjøen, som var avgjørende for Storbritannias tilgang til korn og skipsmateriell. I verste fall kunne flåten attpåtil bli brukt mot de britiske øyer. Allerede før freden i Tilsit hadde derfor Canning bestemt seg for å gjøre kort prosess i København. Sensommeren 1807 ble København bombardert og flåten konfiskert. Fra bryggen i Helsingborg hilste kong Gustav IV Adolf den britiske angrepsstyrken som alliert, da den seilte tilbake fra Sjælland i slutten av oktober. I Danmark-Norge flørte følgelig mistankene om svensk delaktighet i bombardementet og flåteranet.

Krigsforberedelser og krigsutbrudd

Surt som det dansk/norsk-svenske forholdet enn var høsten 1807, ville ingen av partene ha krig med hverandre. Beslutningsmyndigheten over krig og fred i Skandinavia lå imidlertid i Napoleons hender. Kronprins Frederik av Danmark-Norge, som regjerte for sin schizofrene far Christian VII, kunne bare håpe på Napoleons velvilje etter bombardementet og flåteranet. Flåten var blitt overlatt i briterens hender uten nevneverdig motstand, siden den danske hæren hadde ligget i Slesvig på dårlig tilslørt grensevakt mot franske tropper. I verste fall kunne Napoleon derfor komme til å kreve kompensasjon, hvilket i praksis ville bety Danmark-Norges oppløsning som stat. Kronprins Frederik sendte derfor et personlig brev til Napoleon, som viste seg villig til å inngå en allianse med Danmark-Norge. Denne traktaten ble undertegnet på Napoleons slott i Fontainebleau den 31. oktober 1807.

Den dansk/norsk-franske alliansen betydde i praksis krig i Skandinavia. Sammen med vage løfter om franske subsidier og hjelp til å få flåten tilbake, stipulerte traktaten at Danmark-Norge skulle hjelpe Russland med å erobre Finland og tvinge Sverige til underkastelse. Gustav IV Adolf – som så Napoleon som ”en Antikrist” og ”Vilddjuret” – aktet derimot ikke å bøye seg. Ved årsskiftet 1807/08 begynte derfor de russiske, dansk-norske og franske diplomatiske og militære korpsene å forberede en felles offensiv mot Sverige. Planen var at den russiske hæren skulle rykke inn i Finland, mens den norske og danske hæren – sammen med et franskledd hjelpekorps – skulle invadere Värmland, Bohuslän og Skåne.

I Stockholm håpet kong Gustav IV Adolf i det lengste å unngå krig med både Danmark-Norge og Russland. Han forsøkte derfor å unngå å provosere sine naboer ved å ikke iverksette noen militære tiltak. Da den russiske hæren uten krigserklæring invaderte Finland den 21. februar 1808, var derfor svenskene militært sett uforberedte. Først fem dager etter meldingen om russernes

invasjon ble det klart for Stockholm at Københavns politikk hang uløselig sammen med St. Petersburgs. Dermed var svenskens tofrontsmareritt blitt realitet.

Den svenske invasjonen av Norge

Noen svenske generaler hadde forstått hvor tingene bar før invasjonen av Finland. Den 5. februar 1808 sendte den celebre generalen og forhenværende operadirektøren Gustav Mauritz Armfelt et brev til Gustav IV Adolf. Krigen med Russland i 1788-90 hadde lært Armfelt at Finland ikke ville kunne forsvares mot et russisk erobringfelttog. Derfor mente han Sverige i et slik tilfelle måtte søke kompensasjon i vest, konkret gjennom å erobre Norge og Sjælland.

Tanken om å erobre Norge var ikke noe nytt i svensk utenrikspolitikk. Verken den avdøde kong Gustav III eller Gustav IV Adolf selv hadde lagt skjul på denne ambisjonen. Etter i første omgang å ha lagt Armfelts brev i skrivebordsskuffen, var det Armfelts forslag som Gustav IV Adolf gikk inn for da han fikk den dansk-norske krigserklæringen forkynt den 14. mars 1808. Armfelt ble pekt ut som øverstkommanderende for Västra Arméen, som straks begynte marsjen mot den svensk-norske grensen. Fra Sjælland hadde riktignok kronprins Frederik (fra 14. mars kong Frederik VI etter Christian VII's død) aktet å invadere Skåne med et franskkorps, men forsinkelser og den engelske flåtens retur til danske farvann satte en effektiv stopper for denne planen. Dermed lå Norge nærmest åpent for den svenske hæren.

I midten av april rykket Västra Arméen inn i grensetraktene i Hedmark, Akershus og Østfold, men kjørte seg straks fast på grunn av kommunikasjons- og forsyningsproblemer, samt Armfelts dumdristige invasjonsplan. Dermed kunne den norske hæren, under prins Christian August av Sønderborg-Augustenburg sin kommando, holde stand gjennom enkelte mindre triumfer, som ved Toverud, Trangen og Prestebakke. Mange nordmenn var imidlertid ikke negative til svensk herredømme. I de okkuperte områdene nøt man godt av gjenåpnede handelsforbindelser til Vest-Sverige etter at britisk blokade og krigen hadde lagt østnorsk økonomi i ruiner. Kollaboratører hadde derfor svenskene i det minste nok av.

I mai besluttet en stadig mer irritert kong Gustav IV Adolf å forsøke seg på en invasjon av Sjælland i stedet, etter at 12 000 britiske hjelpetropper hadde anløpt Göteborg. Det endte med trippel fiasko. Ved en misforståelse trakk Armfelt Västra Arméen helt ut av Norge, mens de britiske troppene seilte hjem igjen etter en komisk krangel om hvem som skulle ha overkommandoen over dem. Dermed ble det ikke noe av invasjonen av Sjælland, mens Gustav IV Adolfs motoffensivplaner i Finland også rant vekk i sanden.

Krigen i Finland

Med festningen Sveaborgs fall i begynnelsen av mai 1808 ble forsvaret av Finland så godt som gjort umulig. Riktignok ble det ført geriljakrig bak russiske linjer, først på Åland og deretter i selve Finland. Noen nasjonal frihetskamp var dette ikke, men geriljakrigen fikk Gustav IV Adolf til å klamre seg til håpet om en finsk folkereisning mot russerne. I juni 1808 ble flere regulære svenske hæravdelinger landsatt langs Finlands vestkyst ut fra tanken om at de skulle forene seg med væpnede bønder, men denne motoffensiven var dødfødt. I stedet måtte hundrevis av svenske soldater og offiserer ta veien til russisk fangenskap, mens flere av bøndene som hadde tatt del i geriljabander ble henrettet på bestialsk vis til skrekk og advarsel.

Det hjalp heller ikke at Storbritannia ikke aktet å hjelpe Sverige med å beholde Finland. Flere svenske offiserer forsøkte derfor å mane kong Gustav IV Adolf til våpenhvile med Danmark-Norge, men det var ikke kongen interessert i. Armfelt forsøkte attpåtil å inngå våpenhvile med nordmennene bak kongens rygg. Christian August fikk imidlertid blankt avslag fra København, mens Armfelt ble avsatt som general i august. ”Det går åt helfvetet oundviket och huru skulle det göra annat?”, tordnet han derfor, med klar adresse til kongen.

Til tross for at en god del tropper ble overført fra norskegrensen til Finland i løpet av sensommeren og høsten 1808 (selv om omtrent like mange deserterte til Norge for å unngå Sveriges østfront), var krigen i Finland i praksis tapt. Den russiske seieren ved Oravais den 14. september avgjorde Finlands skjebne. I november lyktes svenskene med å fremforhandle en våpenhvile med russerne, og måneden etter trakk de siste svenske troppene seg ut av Finland. Samtidig ble det også inngått våpenhvile langs den svensk-norske grensen.

Invasjonsplaner, svensk revolusjon og norsk garanti

Våpenhvile i desember 1808 betydde ikke at Danmark-Norge og Russland aktet å avslutte krigen. Tsar Alexander I ville fremdeles tvinge Sverige til brudd med britene, mens kong Frederik VI i København lovet å gjøre hva han kunne for å hjelpe. I januar forberedte han derfor en ny overgang til Skåne. Som året før gikk planen i vasken. Nordmennene hadde også stående ordre om å invadere Sverige ved første anledning, men i den norske hæren var manglene på mat, utstyr og uniformer så store at Christian August nektet. Den russiske hæren rykket på sin side inn i Åland, Norrbotten og Västerbotten. I svenske offiserskretser begynte enkelte å frykte en dansk/norsk-russisk deling av Sverige og mente derfor at fred med Sveriges naboer var rikets eneste redning. Kong Gustav IV Adolf nektet imidlertid å forhandle om fred. Det var på denne bakgrunnen at oberstløytnanten Georg Adlersparre i mars 1809 marsjerte fra Värmland mot Stockholm for å styrte kongen og redde Sverige.

En del norske historikere har gitt prins Christian August mye av æren for

omveltningene i Sverige i 1809. Adlersparre underrettet nemlig på forhånd nordmennene om hva som var i gjære. I retur skal han ha fått en garanti for at han ville ha ryggen fri, dels fordi Christian August skal ha blitt gjort kjent med at han var en høyaktuell kandidat til den svenske tronen. Resonnementet har derfor vært at den svenske revolusjonen i 1809 ikke ville vært mulig uten den norske garantien og at Sverige derfor har en del å takke Norge for.

Sveriges revolusjon i 1809 avhang imidlertid overhodet ikke av Norge. Rett nok ble en svensk offiser sendt til Kongsvinger for å ta rede på hvordan nordmennene ville forholde seg til det planlagte kuppet, men da han ankom Kongsvinger hadde Adlersparre og hans tropper allerede satt kursen mot Stockholm. Adlersparre visste utmerket godt at den norske hærens forsynings- og sykdomsproblemer var så store at den ikke under noen omstendighet ville kunne foreta seg noe mot Sveriges vestgrense. Det var heller ikke slik at det ble inngått en særskilt norsk-svensk avtale på Kongsvinger. I stedet var det kun tale om en muntlig norsk bekreftelse av at våpenhvilen fra desember fortsatt var å anse som gjeldende. Noe alternativ til dette forelå heller ikke. Spekulasjonene om hvorvidt Christian August kjente til og lot seg påvirke av utsikter til den svenske tronen er derfor i bunn og grunn irrelevante. Når attpåtil arrestasjonen av kong Gustav IV Adolf i Stockholm skjedde uten Adlersparres direkte medvirkning, må Norges rolle i den svenske revolusjonen i beste fall sees som minimal.

Kandidatene til den svenske tronen

Danmark-Norge hadde en atskillig mer sentral rolle i spørsmålet om hvem som skulle etterfølge Gustav IV Adolf som konge. At resultatet av begivenhetene i 1809 ikke ble en dansk-norsk-svensk forening under én konge – med de konsekvenser dette kanskje kunne fått for det påfølgende hundreårets skandinaviske nasjonsbygging – skyldtes tilfeldigheter. I praksis var den svenske kronen kong Frederik VI, dersom han ville ha den, men han gjorde det bryskt klart for svenskene at ”al Underhandling var vanskelig med en Nation, der aldeles maatte ansees som Insurgenter”. I Frederik VI's øyne veide enevoldsprinsippet og monarkisk solidaritet tyngre enn realpolitikk. Tanken på Frederik VI som monark smakte ikke like godt for svenskene etter denne tiraden. I stedet begynte de svenske revolusjonære kretsene – med Adlersparre og Armfelt i spissen – å rette blikket mot prins Christian August.

Dette satte Christian August i en vanskelig stilling. Selv om målet for revolusjonen hadde vært fred med Russland og Danmark-Norge, vegret den nye svenske regjeringen seg for å bryte med Storbritannia. Tsar Alexander satte imidlertid nettopp dette som en ufravikelig fredsbetingelse, og fortsatte derfor krigen i Nord-Sverige. I København fikk kong Frederik VI blod på tann av utsiktene til territoriale gevinster på Sveriges bekostning. Selv kunne han ikke

foreta seg noe så lenge britene behersket danske farvann, men han sendte en strøm av ordre til Christian August om å erobre Bohuslän så snart det kunne la seg gjøre. Nordmennene led imidlertid under gryende hungersnød og store mangler i hæren, og hadde heller ingen forbindelse med den russiske hæren i nord. I slutten av mai ble dessuten Christian August definitivt gjort kjent med at han var høyaktuell som den nyss valgte og barnløse kong Carl XIII's arvefølger. Desto vanskeligere ble det for ham å innlate seg i en invasjon av Sverige.

Det betyr imidlertid ikke at Christian August i tiden som fulgte kun lot seg styre av personlige motiver. For det første var det militært umulig for ham å etterkomme kong Frederik VI's invasjonskrav. Kun øverstkommanderende nordafjells, general Georg Frederik von Krogh, så seg i stand til å iverksette en mindre ekspedisjon inn i Jämtland på leting etter den russiske hæren. Fire uker i jämtlandske ødemarker uten å ha sett snurten av russere tvang imidlertid trønderne til retrett. For det andre var Christian August særdeles lite lysten på permanent russisk tilstedeværelse i Skandinavia. Dette, advarte han Frederik VI, ”ville gjøre deres Majestæts troe Normænd til Russernes Slaver”.

Fredsslutningene i 1809

Christian Augusts dilemma ble i og for seg løst i august. Den 18. juli formaliserte den svenske Riksdagen valget av ham til svensk kronprins, men prinsen gjorde det klart at han ikke kunne motta valget uten Frederik VI's godkjenning. Frederik VI var på sin side fremdeles oppsatt på å erobre svensk territorium. Derfor fortsatte strømmen av invasjonsordre til Christian August. Først da tsar Alexander avsto Frederik VI's forslag om å dele Sverige mellom seg, og Frederik VI innså at en svensk-russisk fred var nært forestående, firte han på kravene. I begynnelsen av august fikk Christian August tillatelse til å motta det svenske kronprinsvalget så snart det var sluttet formell fred mellom Sverige og Danmark-Norge, samtidig som kong Frederik VI lot sin utenriksminister ta det første skrittet i retning av fred med Sverige.

I august begynte også de svensk-russiske fredsforhandlingene i Fredrikshamn, som munnet ut i signeringen av en fredsavtale den 17. september. For Sveriges del innebar dette formalisering av tapet av Finland og, etter hvert, bytte fra britisk til fransk side. For Danmark-Norge signaliserte Fredrikshamnfreden en ny vending i forholdet til Russland. De to statene hadde i praksis vært allierte i nesten 40 år, men nå hadde alliansen utspilt sin rolle. Danske diplomater fikk ingen innflytelse på avtalen og ble knapt nok orientert om forhandlingenes gang. For Danmark-Norge var dermed et gammelt utenrikspolitisk mareritt blitt realitet. Russlands erobring av Finland hadde gjort Danmark-Norge overflødig som alliert. I stedet oppmuntret russiske diplomater Sverige til å se mot Norge for kompensasjon.

De dansk/norsk-svenske fredsforløpene fortsatte høsten 1809, om enn under preg av bitterhet og gjensidig mistenksomhet. Den 10. desember ble imidlertid fredsavtalen undertegnet i Jönköping på basis av *status quo ante bellum*. Slik sett hadde Danmark-Norge og Sverige i 1808-09 kjempet en resultatløs krig som ingen av dem hadde villet ha. For de etterlatte etter det femsifrede antallet sivile og militære som døde av epidemier og, på norsk side, matmangel under krigen må dette ha gjort tapene av deres kjære ekstra meningsløse.

Konsekvensene

Valget av Christian August som svensk kronprins gikk hånd i hånd med den stadig levende svenske ambisjonen om en forening med Norge. Adlersparre la aldri skjul på at tanken var at nordmennene på kortere eller lengre sikt ville følge Christian August, som i løpet av 1808 og 1809 oppnådde en popularitet i Norge av dimensjoner som få har opplevd etter ham.

Motsatt tårnet misnøyen med regjeringen i København seg opp blant nordmennene, dels over krigen med Storbritannia – som la norsk økonomi i ruiner – og dels over krigen med Sverige, som ble opplevd som et rent dynastisk oppgjør stikk i strid med folkets interesse. Det var kretser og miljøer i alle sosiale lag av befolkningen, spesielt på Østlandet, som arbeidet aktivt for en forening med Sverige i 1809. Grev Herman Wedel Jarlsberg, som var medlem av den norske Regjeringskommissjonen nedsatt i 1807 under Christian Augusts ledelse for å ivareta myndighetsutøvelsen under krigen, sto i spissen for en gruppe innflytelsesrike nordmenn som konspirerte med Adlersparre og andre sentrale svenske aktører. Målet var først en treriktsforening under Frederik VI og, da dette viste seg fruktesløst, en toriktsforening under Christian August. Avskjedsfesten for Christian August i Christiania og stiftelsen av Selskabet for Norges Vel den 29. desember 1809 var lite tilslørt norsk separatisme, med blick mot en forening med Sverige. Også en rekke østlandsbønder løp svenske ærender, motivert av de økonomiske interessene som lå i en forening med Sverige.

Christian August forlot Norge den 7. januar 1810 og tok som svensk kronprins navnet Carl August. Han døde imidlertid brått av hjerneslag den 28. mai samme år. Det forårsaket mistanker om forgiftning med påfølgende opptøyer i Stockholm under begravelsen. Hvilken retning utviklingen i Norden kunne ha tatt dersom Carl August hadde levd noen tiår til er blant de mest interessante kontrafaktiske spørsmålene i skandinavisk historie. Vi kan bare spekulere i om Norge og Sverige, eller alle de tre skandinaviske landene, på et eller annet tidspunkt kunne blitt forent under Carl August. En skandinavisk føderalstat ville slett ikke vært et usannsynlig scenario. Tanken om Skandinavia under én konge levde også en stund etter Carl Augusts død. Både Frederik VI, kronprins Christian Frederik (som fire år senere skulle sette sitt preg på norsk historie)

og særlig Carl Augusts bror, hertug Frederik Christian av Augustenborg, var høyaktuelle svenske tronfølgerer sommeren 1810.

Valget falt imidlertid på den *minst* sannsynlige kandidaten, den franske marskalken Jean Baptiste Bernadotte, som ironisk nok hadde ledet det franske hjelpekorpsset som i 1808 var ment å rykke inn i Skåne. Han ble først og fremst valgt på grunn av sine militære evner og tanken om fremtidig gjenerobring av Finland. Bernadotte, som tok navnet Carl Johan, hadde derimot ingen hensikt om å gjenerobre Finland. I stedet utnyttet han Russlands antydninger om kompensasjon til å sikre seg tsar Alexander Is garanti for en svensk erobring av Norge. I august 1812 byttet Carl Johan fra fransk til alliert side og i 1813-14 kunne han høste fruktene i form av stormaktsstøtte til erobringen. Nettopp fordi ingen av stormaktene kunne love ham å beholde Norge, valgte Frederik VI å forbli ved Napoleons side. Dermed måtte det militær tvang og freden i Kiel til for å vri Norge ut av hendene hans. Carl Johan måtte imidlertid gjennomføre enda et felttog for å formalisere den svensk-norske foreningen i 1814. Tilbake satt Frederik VI med en lemlestet stat og et frynsete ettermæle, mens Norge og Sverige ble forent i en svært løs realunion. For Norges del bekreftet unionen dermed Grunnloven og selvstendigheten som ble proklamert på Eidsvoll den 17. mai 1814.

Utvalgt litteratur

- Ericson Wolke, Lars: "De dansk-franske relationer i et svensk perspektiv", i Eric Lerdrup Bourgeois og Niels Høffding (red.): *Danmark og Napoleon*, Hovedland, Højbjerg 2007.
- Feldbæk, Ole: *Nærhed og adskillelse 1720-1814. Danmark-Norge 1380-1814*, bd. 4, Universitetsforlaget, Oslo 1998.
- Feldbæk, Ole: "1720-1814" i Knud J. V. Jespersen og Ole Feldbæk: *Revanche og neutralitet*
- Hemström, Mats: *Marschen mot makten. Västra arméns revolt och väg till Stockholm 1809*, Uppsala Universitet 2005.
- Hårdstedt, Martin: *Finska kriget 1808-1809*, Prisma, Stockholm 2006. Generalstabens Krigshistoriska Afdelning (utg.): *Sveriges Krig åren 1808 och 1809*, bd. 1-9, P. A. Nordstedt, Stockholm 1890-1922.
- Mentz, Søren: "Frederik VI og Napoleon – en umage alliance", i Lerdrup Bourgeois og Høffding (red.) 2007.
- Munch-Petersen, Thomas: *Defying Napoleon. How Britain Bombarded Copenhagen and Seized the Danish Fleet in 1807*, Sutton Publishing, Phoenix Mill 2007.
- Nielsen, Yngvar: *Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans samtid 1779-1840*, bd. 1, Cammermeyer, Kristiania 1888.
- Persson, Anders: *1808. Gerillakriget i Finland*, Ordfront, Stockholm 1986.
- Ræder, Jacob Th. von: *Danmarks Krigs- og Politiske Historie fra Krigens Udbrud 1807 til Freden i Jönköping den 10de December 1809*, bd. 1-3, C. A. Reitzel, København 1845-1852. Saether, Leland Bryce. *The Prince of Scandinavia. A Biography of Prince Christian August of Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg, 1768-1810*, University of Michigan press, Ann Arbor 1976.
- Worm-Müller, Jacob S.: *Norge gjennom nødsaarene. Den norske regjeringskommission 1807-1810*, Steenske forlag, Kristiania 1918.

FREDRIK STERZEL

NORDISKA FÖRFATTNINGSPERSPEKTIV 1809 - 2009

Professor em. Fredrik Sterzel analyserar författningsförändringar i de nordiska länderna i ett jämförande perspektiv. En av slutsatserna i artikeln är att författningsdebatten varit mera levande än vanligt under 2009.

Författaren är jur. och fil.dr. Han har bl.a. varit sekreterare i Riksdagens konstitutionsutskott, statssekreterare i Kommundepartementet, justitieråd och professor i konstitutionell rätt vid Uppsala universitet.

Fredrik Sterzel är ledamot av Letterstedtska föreningens huvudstyrelse sedan 1998.

Den stora händelse vi sett tillbaka på under Märkesåret 2009 är separationen mellan Sverige och Finland. Även 1809 års svenska regeringsform, som var ett led i samma historiska skeende, innebar nationellt en så viktig milstolpe att den fått särskild uppmärksamhet. Som ett slags inofficiell avslutning på Märkesåret lägger regeringen i december fram en proposition med förslag till en genomgripande revision av den regeringsform som 1975 avlöste den gamla från 1809. Den grundas på ett förslag som alla riksdagens sju partier ställt sig bakom i kommittéarbetet. Det skulle vara sensation om det inte i stort sett går igenom, så jag vågar lägga det till grund för det följande. De huvudfrågor jag ställer är hur författningskulturen har ändrats mellan 1809 och 2009 och hur de nordiska länderna skiljer sig åt.

Jag tar min utgångspunkt i det nordiska perspektivet. Våra statsskick är ganska lika, men vi skiljer oss åt i synen på grundlagen och även i fråga om dess verkliga betydelse. Två länder har skaffat sig nya och moderna författningar, tre länder håller fast vid äldre grundlagar. En ytterpunkt är Norge som har behållit Eidsvollförfattningen från 1814. Idag är den världens näst äldsta författning, efter den amerikanska. Det har såvitt jag vet aldrig på allvar diskuterats att ersätta den med en ny eller ens att genomföra en allmän revision och modernisering. Island håller fast vid sin första författning från självständigheten 1944. En grundlagsöversyn var aktuell under den förra regeringen, men projektet föll i brist på tillräckligt stöd.

Detsamma blev fallet i Danmark på 1990-talet. Ett initiativ togs därefter för att stimulera en debatt kring 1953 års grundlov. Folketinget gav ut en skrift "Grundloven på let dansk". I förordet uppmanade dess formand alla att delta "i den folkelige og politiske debat om grundloven som det fælles fundament

for vort demokrati”. Framgång uteblev. Någon grundlagsöversyn kom inte till stånd. Finland däremot ersatte 2000 de första (fyra) grundlagarna efter självständigheten med en ny. Huvudsyftet var ”att förenhetliga och modernisera Finlands grundlagar” framhölls i propositionen. Den nya regeringsformen skulle ”inte ändra grunderna för konstitutionen utan snarare justera och uppdatera den utgående från (dagens) förutsättningar”.

I Sverige tillsattes 1954 en kommitté för att ”utifrån en samlad översyn av demokratiens funktionsproblem företaga en modernisering av vår författning”. Efter tjugo år beslöts så om en ny regeringsform, och nu lär det alltså bli en grundlig revision. Den kommer att ge oss Nordens i särklass mest omfattande grundlag: antalet paragrafer ökar till nästan 200 från 131 (samma som i den finska).

Vilka attityder återspeglar detta? Iögonenfallande är att Norges grundlov har en särskild förankring. Något liknande kan möjligen sägas i Island, men det gäller inte i Finland. Man ska nog inte heller uppfatta danskarna så att de har särskild känsla för 1953 års grundlov, låt vara att man kan läsa på Folketingets hemsida att ”grundloven er foruden en regelsamling også et nationalt symbol på omtrent samme linje som flaget, riksvåbenet og kongehuset”. Den kommer nog långt efter både flaggan och drottningen, i vart fall i fråga om medborgarnas kunskaper. I Sverige var utgångspunkten att det restes krav på vissa bestämda förändringar, främst enkammarriksdag och ett mera proportionellt valsystem. Bakom kraven stod dock bara de borgerliga oppositionspartierna Folkpartiet och Högerpartiet medan Socialdemokraterna saknade intresse för grundlagsreformer. Eftersom regeringen inte ville utreda bara oppositionens frågor valdes en bredare formulering för uppdraget. Ingenting sades dock om en helt ny författning, och det hade inte heller oppositionen begärt. Det är lätt att konstatera att det ända till mitten av 1960-talet fanns en bred majoritet i den svenska riksdagen för att behålla 1809 års regeringsform. Men då stenen kommit i rullning gick den inte att stoppa.

Belysande är de dagböcker av statsminister Tage Erlander som har publicerats. Efter sin första föredragning i riksdagsgruppen noterade han: ”Bedrövlighet var gårdagens bild av riksdagsgruppens döda konservatism så snart det gäller författningsfrågorna.” En tänkvärd reflexion finner man också när den första kommittén skulle tillsättas och stenen kommit i rullning: ”Det blir för magert. Jag börjar bli ganska orolig för att ta upp författningsfrågan, om vi inte har något verkligt genomtänkt program att kämpa för.” Den funderingen var inte obefogad. Slutresultatet blev en kompromiss om oppositionens krav samt en grundlagsförändring som få önskade. Vid den stora demokratireformen efter första världskriget – då man verkligen haft ett program att kämpa för, tillsammans med liberalerna – hade man låtit grundlagen vara, sedan man vunnit i sak. Den hade redan tidigare varit föråldrad och fick stå kvar närmast som ett

historiskt monument. Jag brukar kalla tiden därefter det författningslösa halvsekle, en viss överdrift som dock väl speglar de juridiska realiteterna.

Gemensamt för de nordiska länderna är att de skrivna författningarna har begränsad betydelse, fast i olika grad. För att få en bild av det verkliga statskicket måste man se på praxis som utvecklats inom grundlagens ram – eller i många fall vid sidan av grundlagen eller rentav i strid med den. Norge är det tydligaste exemplet. En viktig faktor är dock den respekt man ännu visar grundloven. Annorlunda var det i Sverige under det författningslösa halvsekle. Den förre högerledaren, statsvetaren Gunnar Heckscher skrev i en jubileumsskrift 1959 att det ofta betraktades som närmast löjligt att åberopa grundlagens ordalydelse eller andemening för eller emot ett politiskt beslut. Läget är ett annat i Norge. När jag häromåret var opponert på en juridisk doktorsavhandling i Oslo, noterade jag särskilt att respondenten ägnade trettio sidor åt ett högaktningfullt resonemang om ett stadgande i grundloven – för att komma fram till att det saknade betydelse. När jag något senare diskuterade författningsfrågor i Oslo, anmärkte en framträdande politiker att det verkliga läget i Norge är ungefär som jag beskrev det i Sverige under det författningslösa halvsekle.

Danmark och Island liknar nog ganska mycket Norge. I fråga om Danmark får man tänka på de drakoniska reglerna för grundlagsändring. Det krävs två beslut av Folketinget med val emellan och därefter en folkomröstning där minst 40, tidigare 45 procent av de röstberättigade deltar. Ett ändringsförslag kom 1939 så långt som till folkomröstning, men trots att över 90 procent röstade ja föll förslaget, då bara 44,5 procent deltog. 1953 års grundlov passerade nålsögat med några få tiondelar. Sådana regler gör det föga lockande att satsa på en författningsrevision, om man inte har något stort i sikte som kan engagera människor. Övergången till enkammarssystem genom landstingets avskaffande räckte inte 1939. En konsekvens blir att praxis får en viktig roll vid sidan av den skrivna författningen. Den rollen blir mindre i Finland och Sverige som har nya grundlagar. Efter den förestående reformen kommer Sverige närmare en verkligt bindande författning än något nordiskt land haft på länge. Men praxis vid sidan av regeringsformen kommer att ha rätt stor betydelse även här.

Sverige skiljer sig drastiskt från Danmark i fråga om grundlagsändringar. Reglerna är desamma med det viktiga undantaget att folkomröstning inte krävs. Ändringarna har blivit mycket talrika sett i ett internationellt perspektiv. 1809 års regeringsform underkastades bortåt 400 ändringar. Ännu under de sista decennierna, då den saknade nästan all betydelse, var ändringarna legio. Och man har traskat vidare i de gamla fotspåren. 2006 var det första valår då något förslag till grundlagsändring inte var vilande. En otillräcklig ursäkt för denna ordning är att vi har fyra grundlagar, liksom Finland från

början. Att arbeta in tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen – som inte gäller medborgarnas yttrandefrihet utan radio och TV m.m. – i regeringsformen är omöjligt av både lagtekniska och ideologiska skäl. Även ändringspraxis fyller 200 år i år. Den berodde från början på att man 1809 ville komma ifrån det tidigare lättsinnet med statsskicket under både ständervälde och kungavälde. Ändringarna har nästan alltid gällt detaljer. De stora reformerna i författningslivet har inte avspeglats nämnvärt i regeringsformen. Den personliga kungamaktens slut markerades genom ändringar i reglerna om konsejlen, demokratins genomförande genom en ändring av rösträttsparagrafen, anslutningen till EU genom en justering av beslutsreglerna etc.

Önskemål om större förändringar i det svenska systemet, särskilt valordningen, har funnits hela tiden efter 1975. Den kompromiss som träffades 1967 i Torekov tillfredsställde inget politiskt parti, men man har inte lyckats enas om något bättre. Tre initiativ hade havererat vid sekelskiftet. Man kan se Demokratiutredningen under Bengt Göranssons ledning som en motsvarighet till det danska folketingets samtidiga initiativ. Göran Perssons regering tillsatte 2004 en ny kommitté på så hög politisk nivå att det knappast var möjligt att låta den sluta utan verkligt resultat. Fortfarande kunde dock enighet inte nås på någon av de ”stora” punkterna utan de fick alla läggas åt sidan. I stället utarbetades ett förslag till en stor lagteknisk reform som samtidigt löser några konflikter av mindre format. Denna utgång var juristens dröm. Vad som krävdes var just en allmän uppsnygning av regeringsformen. Grundlagsfrågor blir ofta lidande av att föras upp på en för hög politisk nivå. Sedan man blivit ense i sak, godtas lätt dåliga tekniska lösningar för att man ska bli av med frågorna. Sveriges regeringsform är ett paradexempel på detta. Sedan de stora frågorna lösts och enkammarriksdagen trätt i funktion (1971) hafsades resten undan på kort tid. Resultatet blev (1972) en produkt som fick så allvarlig kritik vid remissbehandlingen, att det hade varit uteslutet att lägga fram en proposition om det gällt en lagfråga som bedömts som viktig – men här gick det an (1973).

Det finska arbetet präglades mera av politisk vilja. Genom att det fanns en verklig politisk problematik med i bilden gick det att vinna intresse för en större grundlagsreform. Åtminstone uppfattar en icke-finsk iakttagare det så. Önskan att reducera presidentmakten förefaller ha varit en röd tråd i författningsdebatten under de senaste tjugo åren. Just det finska presidentämbetet är det som mest sticker ut i den nordiska författningsbilden. Mot de nästan maktlösa statscheferna i de andra fyra länderna har den finske presidenten tornat upp sig, låt vara att man även här får tänka på förhållandet mellan skriften grundlag och politisk praxis. Det mäktiga presidentämbetet, särskilt på det utrikespolitiska området, daterar sig från Risto Rytis tid och har tonats ned efter Urho Kekkonen, i båda ändar under påverkan av yttre förhållanden.

Det känns märkligt att tänka på att Finland vid självständigheten först var inriktat på monarki. Det konstitutionella valet lär ha fått en historisk betydelse. En finsk monark hade rimligen inte fått mera makt än kollegerna i Danmark, Norge och Sverige. Island är det enda nordiska land som aldrig har lekt med tanken på monarki, om vi bortser från "kungen av Island" Jörgen Jürgensen vars tvåmånadersregim nu firar tvåhundraårsjubileum. Den isländske presidenten brukar jämföras med de danska och norska monarkerna. Den svenske kungen har även formellt blivit maktlös. Till skillnad mot sina nordiska statschefskolleger håller han inte formellt i regeringsbildningen, presiderar inte i regeringen, skriver inte under lagar etc.

Med statscheferna har vi kommit in på sakfrågorna i författningskomplexet. Regeringen gav 2004 den svenska kommittén fria händer att ta upp vad den ville, utom just statschefen. Flera frågor som ventilerades är av intresse i ett nordiskt perspektiv, men jag får begränsa mig. Två komplex som fått särskild aktualitet under senare år är grundläggande fri- och rättigheter och domstolarnas roll i författninglivet. Båda kom i förgrunden genom kommunistregimernas fall i Europa. Alla nya författningar som skrivits "i öst" har utförliga bestämmelser om fri- och rättigheter och lägger stor vikt vid domstolar som garantier för upprätthållande av den nya ordningen. Skillnaden mellan verklighet och skriven författning är ibland påtaglig. De fridfulla förhållandena i de nordiska rättsstaterna har gjort dessa frågor litet svåra att hantera. Särskilt gäller detta Sverige som haft en egendomlig debatt, sammanhängande med den rättsfilosofiska Uppsalaskolans grepp om det Socialdemokratiska partiet, främst genom Östen Undén. Den debatten är över, men ännu 1983 kunde Olof Palme avfärda Europadomstolen i Strasbourg som "en lekstuga för Gustaf Petrén", efter vår kände nordist och ordförande i Letterstedtska föreningen. Idag är domstolen närmast sakrosant. Scenväxlingen är total – nästan. Ännu finns en motsättning i fråga om domstolarnas roll: Socialdemokraterna och Vänsterpartiet är återhållande, de borgerliga och Miljöpartiet pådrivande.

Att skriva en grundlag innebär ytterst, menade Gustaf Petrén, "att reglera förhållandet mellan de enskilda medborgarna och samhällsmakten". Den uppfattningen är vanlig nu men var det inte då den framfördes, och den hade inget stöd i den historiska traditionen. Ännu 1809 års regeringsform innehöll ingenting av direkt intresse för de enskilda medborgarna utöver den berömda 16 § som med ord anslutande till de forna kungaförsäkringarna ålade kungen att rätt och sanning styrka och befordra, vrångvisa och orätt hindra och förbjuda etc. Betydligt mera medborgartillvänd var Eidsvollförfattningen, ganska naturligt. Även de danska, finska och isländska grundlagarna innehöll mera om medborgarrätt än den svenska. Sverige hade helt enkelt hamnat i bakvatten på rättighetsområdet vid sin grundlagsreform. Genom tre nya kommittéers arbete kompletterades regeringsformen med en utförlig rättighetsreglering, och Europakonventionen

om fri- och rättigheter har inkorporerats med svensk rätt.

Eftersom Europakonventionen och domstolen i Strasbourg är rättesnören för alla nordiska länder saknar det större intresse att jämföra deras grundlagsregler om fri- och rättigheter som de ser ut idag. Allmänt kan sägas att – naturligtvis – de tre äldre grundlagarna innehåller mindre än de två nyare, och att av dessa två den svenska är den mest detaljerade och utförliga medan den finska inte bara är mera läsvänlig utan också bredare till innehållet. En modern väg är att stadga om vad man brukar kalla ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och inte bara om de klassiska, främst politiska fri- och rättigheterna. Här har Finland gått längre än Sverige. Viktigt är också att framhålla att diskussionen om fri- och rättigheter inte är slut och säkert aldrig kommer att upphöra. De gamla, helt orationella partimotsättningarna i Sverige är borta, men varje tid och varje samhälle aktualiserar sina problem på detta område. Idag gäller det framför allt skyddet för den personliga integriteten mot bakgrunden inte minst av utvecklingen på informations- och mediateknikens områden.

Att se domstolarna som ett värn för de enskilda och en garanti för statskicketts upprätthållande är naturligt för länder som nyligen har vunnit demokrati. Annorlunda kan man resonera i gamla demokratiska rättsstater som de nordiska. Vi kan på ett annat sätt diskutera vilken funktion domstolarna bör ha just i författninglivet. Ska de ha rätt att granska och kanske – givetvis utslutande på juridiska grunder – åsidosätta en lag som folkrepresentationen har antagit eller en förordning som regeringen har utfärdat? Här möter vi frågan om den s.k. lagprövningsrätten som har varit ett huvudämne i den svenska författningsdebatten under senare år. Frågan har överdrivits enligt min mening. I en sund demokratisk rättsstat kan åsidosättande av stiftade lagar inte bli något vanligt inslag i rättslivet. Större betydelse har det att både EG-domstolen och Europadomstolen kan sätta sig över nationell både lag och grundlag. Lagprövning är för övrigt ett felaktigt ord, eftersom tvistefrågan även gäller regeringsförordningar, men jag använder här den vanliga termen.

Alla våra nordiska länder intar en återhållsam attityd i den här frågan. Finland gick längst 1919 genom att förbjuda prövning av lagar. Däremot blev det fritt fram att pröva regeringsförfattningar. I den nya grundlagen har lagprövning medgetts med begränsningen att bara tydliga fel får beaktas. Denna regel är hämtad från Sverige där den ännu idag gäller för såväl lagar som förordningar. I den kompromiss som nu har träffats ingår att begränsningen ska slopas. I de andra nordiska länderna har såvitt jag vet någon egentlig politisk tvist inte förekommit i det här ämnet. I Norge erkändes lagprövningsrätt redan i mitten av 1800-talet och har utövats med varsamhet liksom i Danmark. Under de senaste åren har dock ett par uppmärksammade domar gett upphov till frågor, om danska Højesteret börjat inta en mera aktiv hållning. Ett mål gällde talan mot statsminister Poul Nyrup Rasmussen om Maastrichtfördragets

förenlighet med grundloven och slutade med en utförlig dom 1998. I och för sig är kanske domen inte märkligare än den svenska Regeringsrättens likaså utförliga dom 1999 om rättsprövning av regeringens beslut att stänga en kärnkraftsreaktor i Barsebäck. Jag vågar inte uttala mig om var praxis står idag i något av de andra fyra nordiska länderna.

Intressant är inte bara vad grundlagar innehåller utan också vad de inte innehåller. En lätt gjord iakttagelse som gäller alla nordiska länder är att flera viktiga ämnen inte regleras närmare. Tre svenska exempel är statsbudgeten, regeringens styrning av statsförvaltningen och den kommunala självstyrelsen. Dessa ämnen har under senare årtionden varit ständiga följeslagare i såväl den allmänna debatten som kommitté- och reformarbetet, men regeringsformen har mycket litet att säga om dem. Typiskt är att en stor budgetreform kunde genomföras i Sverige på 1990-talet utan annan grundlagsändring än att budgetåret lades om. Inget nordiskt land har heller velat ge reella garantier i grundlag för den kommunala självstyrelse vars lov man gärna sjunger. Här kommer den svenska reformen nästa år att medföra en formell ändring. Regeringsformen får ett kommunkapitel, dock utan större substans. Dessutom kommer kapitlet om finansmakten att moderniseras utan att man binder sig i detaljer.

En motsatt tendens visar parlamentarismen, ett centralt ämne i alla nordiska länder. Den har vuxit fram i praxis utan grundlagsreglering, men ett naturligt önskemål har blivit att få den grundlagsfäst. När Sverige och Finland utarbetade nya grundlagar var den parlamentariska principen ett självklart inslag. Även Norge har prövat frågan inom ramen för sin gamla författning efter ett förslag till Stortinget 2004 av bland andra Jens Stoltenberg och Carl I. Hagen om ändringar ”med sikte på å innføre en ordning med oppløsningsrett og positiv parlamentarisme (investitur)”. Det blev bara begränsade reformer. Ett problem är att principen är svår att översätta till teknik. Det är exempelvis svårt att förklara att det tre gånger har hänt i Sverige att en statsminister har utnämnts efter att ha fått flera nej än ja i riksdagens omröstning och att det en gång har hänt att en statsminister utnämnts omedelbart efter att han ställt kabinetsfråga, förlorat och avgått. Men reglerna är faktiskt sådana.

Jag avslutar min översikt med att notera, att författningsdebatten i alla våra nordiska länder ter sig mera levande Märkesåret 2009 än som vanligen är fallet, något som i och för sig inte säger så mycket. Den skrivna författningens reella betydelse varierar. Särskilt Norge och Sverige har fått ganska olika författningskulturer, vilket förstärks om det aktuella svenska förslaget genomförs – men skillnaden i praktiken är inte så stor. Märkligt är att en så stor reform som den förestående svenska egentligen inte syftar till några stora nyheter i sak. En konsekvens bör bli att den svenska regeringsformen kommer att spela en större roll i rättslivet än hittills.

NT-INTERVJUN

UTRIKESMINISTER ALEXANDER STUBB

Maratonlöpare i diplomatins långa korridorer

Samlingspartisten Alexander Stubb är Finlands utrikesminister sedan våren 2008. Dessförinnan satt han i fyra år i Europaparlamentet. Stubb har en doktorsgrad från London School of Economics och har författat ett tiotal böcker om EU.

Henrik Wilén är kulturråd vid Finlands ambassad i Stockholm. Han har varit journalist på Hufvudstadsbladet samt chef för Nordens institut i Helsingfors (Nifin).

Alexander Stubb

När Alexander Stubb lagom till sin 40-årsdag i början av april 2008 utnämndes till utrikesminister upplevdes det på sina håll som en överraskning, av somliga till och med som ett vågat drag. Stubb, som suttit fyra år i Europaparlamentet, var känd som en ivrig integrationsanhängare på gränsen till federalist och dessutom förespråkare för ett finskt Nato-medlemskap. Hur skulle det gå ihop med regeringen Vanhanens låga EU-profil och president Halonens svala intresse för Nato?

Skeptikernas farhågor kom på skam. Konservativa partiledaren Jyrki Katainens förslag till ny utrikesminister istället för Ilkka Kanerva visade sig vara ett genidrag. Stubb framstod snabbt som en frisk fläkt och en representant för det nya internationella Finland. Hans personliga popularitet har dessutom gagnat Samlingspartiet. I galluparna har Samlingspartiet seglat upp som det största partiet inför riksdagsvalet 2011, och Stubb anses vara en av regeringens mest kompetenta ministrar och en av landets populäraste politiker.

Stubbs vinnande stil och positiva framtoning får honom att framstå som något av politikens Alexander Lukas. Men det handlar ingalunda bara om tur. Stubb råkar förvisso vara på rätt plats i rätt tid, men han har förberett sig väl. EU:s yngsta – och sannolikt språkkunnigaste – utrikesminister har en gedigen internationell utbildning som lämpar sig väl för hans värv just i denna tidsperiod. Stubb behärskar svenska, finska, engelska, franska och tyska.

Ung integrationsentusiast

I början av 1990-talet dök en ung student upp på Hufvudstadsbladets ledarredaktion med entusiastiska artiklar om europeisk integration. Redaktionsledningen, som intog en ganska reserverad inställning till EG, valde visserligen att publicera texterna, men ställde sig frågande till vem denna självutnämnda

integrationsexpert var. Namnet Alexander Stubb sade inte de grånade chefredaktörerna mycket. Någon visste att hans far Göran skrev ishockeykolumner för sportredaktionen, en annan att han studerat i USA (Furman University, South Carolina) och var en golfspelare av landslagsklass.

I takt med att intresset för Finlands EG-medlemskap ökade och namnet Alexander Stubb blev mer känt övergick han till att publicera sina artiklar på finska i Nordens största morgontidning, Helsingin Sanomat. Efter postgraduala studier vid Sorbonne-universitetet och Brügge College of Europe doktorerade Stubb vid London School of Economics and Political Science 1999.

Arbetserfarenhet skaffade han sig som forskare vid Utrikesministeriet och Finlands akademi och som rådgivare vid Finlands EU-ambassad i Bryssel och åt kommissionens dåvarande ordförande Romano Prodi. Under Finlands första EU-ordförandeskap fungerade Stubb som ambassadör Antti Satulus medhjälpare.

– Jag tycker om att plugga EU-promemorior, brukar Stubb säga med ett leende när unionens omfattande regelverk kommer på tal.

Europaparlamentariker med bred marginal

Efter forskar- och tjänstemannauppgifter lockades Stubb att ställa upp i Europaparlamentsvalet 2004. Flera partier ville ha honom på sina listor och slutligen valde han Samlingspartiet. I valrörelsen tillmättes han till en början inte särskilt stora möjligheter att göra sig gällande bland etablerade politiker-kandidater.

Efter en synnerligen aktiv och synlig kampanj fick Stubb 115 225 röster, vilket var näst mest av Finlands 14 ledamöter. Ett nytt politiskt stjärnskott hade sett dagens ljus.

– Jag erkänner att jag är en EU-fantast. Jag har ju jobbat som forskare, EU-tjänsteman både i Helsingfors och Bryssel och suttit i Europaparlamentet där jag i första hand koncentrerade mig på frågor om EU:s program för den inre marknaden.

Under tiden som europaparlamentariker var Stubb känd för sina klara åsikter i svåra frågor. Han ställde sig bakom Turkiets strävan att bli EU-medlem och en fördjupning av integrationen och han flaggade öppet för att Finland skulle ansöka om medlemskap i Nato. Stora rubriker skapade han – åtminstone på hemmaplan – när han öppet kritiserade dåvarande utrikesminister Erkki Tuomioja (Sdp) för att förringa Europaparlamentets politiska betydelse och fick den konservativa gruppen att kräva en officiell ursäkt av Finland.

I Bryssel och Strasbourg jobbade och lobbade Stubb aktivt för att EU:s Östersjöstrategi skulle förverkligas. Som erkänsla för sitt arbete för att rädda Östersjön fick han i september detta år mottaga Världsnaturfondens pris Baltic Leadership Award ur kung Carl XVI Gustafs hand.

Nej, herr minister!

När Stubb sommarpratade i Sveriges Radio framhöll han att utnämningen till utrikesminister 2008 kom som en överraskning också för honom själv. En och annan förvånad röst höjdes både bland regeringspartierna och oppositionen. Centens gruppordförande Timo Kalli förutsatte att Stubb skulle hålla sig till regeringens avtalade utrikespolitiska linje. Vänsterförbundets dåvarande ordförande Matti Korhonen var skeptisk och ansåg att Stubbs åsikter om Nato kan utgöra någon form av risk. President Tarja Halonen intygade å sin sida att hon var redo att samarbeta med Stubb och trodde inte att det skulle bli några som helst problem.

Som utrikesminister fick han en rivstart i och med att Finland innehade ordförandeskapet för OSCE under 2008. Krisen i Georgien ställde den unga och orutinerade utrikesministern i en besvärlig situation. På färsk gärning ansåg han att Rysslands angrepp stred mot alla internationella spelregler och betraktade datumet för angreppet 080808 som en ny vändning i den internationella politiken.

Han fick följaktligen kritik av mer garvade politiker som ansåg att han förhastat sig.

Stubb har infört en öppenhet i finsk utrikespolitik som fått en och annan gammal räv att kippa efter andan. På ambassadörsdagarna 2008 uppmanade han ambassadörerna att skriva analyser om Ryssland, som han sedan redigerade och överlämnade till Helsingin Sanomat för publicering.

Utrikesministern är snabb att ge kommentarer till pressen och han är – i likhet med Carl Bildt – en aktiv bloggare. Han välkomnar debatt i sin blogg och ber inte sina medarbetar putsa bort kritiska kommentarer. Tvärtom, i mån av möjlighet ger han kritikerna svar på tal.

Efter sitt första år som utrikesminister gav Stubb ut en bloggsamling “Ei herra ministeri” (Nej, herr minister), som begränsar sig till utrikespolitiska frågor och där motdebattörernas inlägg också ingår.

– Jag hoppas att boken förmedlar en ny form av aktivitet, öppenhet och kontinuitet i finsk utrikespolitik.

– Avsikten är att beskriva utrikesministerns vardag. Bloggens syfte är inte att producera nyheter eller slå fast Finlands ståndpunkt i utrikespolitiska frågor. Det görs på annat håll.

Renässans för det nordiska samarbetet

I samband med Nordiska rådets session i Stockholm i slutet av oktober framhöll Stubb att han ser positivt på det nordiska samarbetets framtid.

– Det ser bra ut. Det nordiska samarbetet har gjort en come back och upplever som bäst en renässans. Efter Sveriges och Finlands inträde i EU låg det nordiska samarbetet stilla, det var på sätt och vis litet “out”, men nu är det

“in” igen. Vi är på väg mot en tid då regioner spelar en allt större roll. Jag hoppas att Island snart blir EU-medlem, och att Norge småningom lämnar in en ansökan så att det nordiska samarbetet kan utvecklas inom en större europeisk ram.

Stubb har också en klar bild om vilka frågor som bör stå överst på den nordiska agendan.

– De viktigaste samarbetsfrågorna handlar enligt min synpunkt om utrikes- och säkerhetspolitiken. Stoltenbergs rapport tar upp många angelägna frågor. Som utrikesminister är jag intresserad av att vi går vidare i processen med gemensamma nordiska ambassadbyggnader. Men först måste vi vänta och se hur det blir med EU:s gemensamma ambassader som nämns i Lissabonfördraget.

Enligt Stubb kan det säkerhetspolitiska samarbetet mellan nordiska grannar föras mycket långt.

– När det gäller Finland och Sverige har vi goda erfarenheter av internationell krishantering och gemensamma operationer. Det konkreta praktiska samarbetet i Afghanistan har fungerat mycket bra. Det handlar inte om en finsk trupp och en svensk trupp utan om en gemensam trupp. Vi gör gemensam sak. Sveriges sak är vår och vår sak är Sveriges.

Stubbs erfarenheter av samarbete med Sverige är goda på alla plan. Inte minst har han en särskilt god relation till sin kollega Carl Bildt.

– Jag träffade Carl för första gången för nästan 20 år sedan på en konferens i South Carolina i USA, men det kommer han nog inte ihåg. Vår goda relation fick sin början i slutet av 1990-talet på ett Round Table-möte i London. Carl är som en bror. Han var den första som gratulerade mig till utrikesministerposten. Han råkade befinna sig i Helsingfors på väg till Tbilisi och knackade på. Det besöket värdesätter jag högt, framhåller Stubb, som läser Bildts blogg regelbundet.

– Det är en förutsättning för att man ska veta var han håller hus.

Motion ger motivation

Stubb hör till regeringens populäraste ministrar och har också förekommit i presidentgallupar. Ett bevis så gott som något på att en politiker i Finland tagit steget upp i högsta divisionen. Samlingspartiet skulle säkert gärna se att han ställer upp i riksdagsvalet våren 2011, men en aktiv insats som inrikespolitiker tycks inte locka honom.

– Internationell politik och EU är min grej. Men vi får se. Ett beslut om eventuell riksdagskandidatur tar jag i samråd med familjen.

Stubb är milt sagt en energisk person och många undrar hur han får tiden att räcka till för ett krävande jobb, familj och aktiv idrottsutövning. Han är god för 3.20 på maraton (löpt i Berlin i år) och deltar regelbundet i triatlontäv-

lingar med långa pass med simning, cykling och löpning.

– Det är egentligen ganska lätt. Jag har världens bästa sekreterare, Katariina Prepula, som prickar in 60 kalendermöten varje vecka. Och daglig motion är mitt sätt att hålla mig igång. En timme motion ger mig två timmar extra arbetsmotivation.

Dessutom hoppar han över de flesta representationstillställningar kvällstid för att vara tillsammans med familjen som består av fru och två små barn.

Vid sidan av böcker om EU och internationell politik har Stubb också gett ut en motionsbok för män. Och när tillfälle ges utövar han gärna idrott tillsammans med topplöpare eller skidåkare. I samband med ett besök i Stockholm i juni i år företog han en lång löprunda med maratonesset Janne Holmén, som vann guld i EM 2002.

– Janne hade löpt en 10 000-meterstävling dagen innan i Göteborg så han tog det ganska lugnt och därför kunde jag hänga med.

Hur det nu kom sig meddelade Holmén två dagar senare att han lägger av med tävlingslöpandet...

Från Camus till Westö

Förutom att idrotta ägnar Stubb gärna fritiden åt att läsa och skriva. När det gäller skönlitteratur är han allätare, men räknar bland annat Albert Camus, John Steinbeck, Väinö Linna och inte minst Kjell Westö till sina favoritförfattare.

– Jag har läst det mesta av Westös produktion, också hans dikter och noveller. Han är det främsta språkröret för min generation av finlandssvenska eller tvåspråkiga helsingforsare. Det är lätt att känna igen sig i hans böcker. Hans barndomslandskap är också mina och min brors. Westös senaste roman, *Gå inte ensam ut i natten*, har jag ännu inte läst, eftersom min pappa plockade med den på en semestertripp. Men på min nästa långa flygresä är det dags att ta i tu med den.

Henrik Wilén

FÖR EGEN RÄKNING NÄR NORDEN FÖRLORADE FINLAND

Alec Aalto blev jur.kand. 1967. Finlands ambassadör i Stockholm är han sedan 2006. Han var tidigare ambassadör i Wien och Rom. Statssekreterare för EU-ärenden var Alec Aalto 1997-2003.

Han har också varit statsrådets informationschef och presschef vid Utrikesministeriet.

Alec Aalto

Norden, de fem nordiska länderna har blivit ett begrepp. Både geografiskt – trots att de fem länderna egentligen inte utgör något klart avgränsat område – och framför allt politiskt, som en samhällsmodell. Flera av de nordiska länderna har i olika skeden av historien haft sin storhetstid, men alla är idag starka demokratier med en högt utbildad befolkning och ett välfungerande samhällssystem.

Romariket utsträcktes aldrig till Norden, som för tvåtusen år sedan var militärt och ekonomiskt ointressant. Sedermera blev de nordiska vikingarna en maktfaktor i Europa, både i öster- och västerled. Inom Norden har makten skiftat under de senaste tusen åren mellan de tre kungadömena Danmark, Norge och Sverige. Emellanåt har den nordiska maktsfären utsträckts till Baltikum och Nordtyskland, men med tiden har Norden återförts till sina traditionella gränser.

I detta Norden har Finland haft en särställning som ett gränsområde mot öster, avskilt från Skandinavien genom Östersjön. En annan skiljande faktor är språket, finskan, som inte är ett indoeuropeiskt utan ett uraliskt språk. Med det ryska språkområdet, den ortodoxa kyrkan och stormakten Ryssland i öster var det inte självklart att Finland skulle utvecklas till ett nordiskt land. Märkesåret 1809 ger anledning till några reflektioner om detta.

När Finland kom till Norden

Människor har kommit och gått i Finland i tiotusentals år, men en starkare inflyttning började kanske för fyra tusen år sedan. Finska har alltid talats i hela Finland, svenska i kusttrakterna sedan ett, kanske två tusen år. När kristendomen på 1100-talet kom från Sverige till det som idag är Finland, uppgick befolkningen till mindre än 50.000 människor, uppdelade på tre finska stammar i landets sydvästra, centrala och östliga delar. Någon statsbildning existerade inte. När det svenska väldet samtidigt etablerade sig i Finland var

det inte likt normandernas erövring av England, inget avgörande årtal som ”1066” med slaget vid Hastings. Det var en gradvis process, som räckte ett hundratal år. Det kan inte ha varit lätt för missionärerna och de världsliga företrädarna för den svenska kungamakten att hitta alla hedningar i de glest befolkade obygderna.

Avgörande var att kristendomen kom från väster genom den katolska kyrkan. Hade den kommit från öster genom den ortodoxa kyrkan stödd av Novgorod eller Moskva, skulle Finlands framtid ha gestaltat sig helt annorlunda. Något tredje alternativ till väst eller öst fanns knappast. Att tro att de finska stammarna hade fått leva ostört och kristna sig på egen hand är som att hävda att Finland 1941 kunde ha valt att ställa sig utanför konflikten mellan Sovjetunionen och Hitlertyskland.

Den svenska erövringen på 1100-1200-talet gjorde naturligtvis inte Finland till ett nordiskt land i dagens bemärkelse. Inte heller Sverige var det. Men med tiden utvecklades ett samhälle byggt på lag och en ordnad förvaltning, utan livegenskap. Finland, fram till 1400-talet kallat Österland, integrerades fullständigt i det svenska riket och upplevde därigenom också perioden med ett enat nordiskt kungadöme, Kalmarunionen. Gränsen mot Ryssland slogs fast i två freder på 1300- och 1400-talet och förändrades inte nämnvärt trots upprepade krig.

Finland var ingen koloni eller besittning på andra sidan havet utan ett landskap bland andra. Finländare deltog i riksdagens arbete i Stockholm och följde kungen i stormaktstidens krig på den europeiska kontinenten. Gustav Vasa gjorde finländarna till goda lutheraner inom den svenska reformerta kyrkan. Den svenska centralförvaltningen, en modell för många länder i Europa, gällde i Finland, liksom också 1734 års lag. I slutet av 1700-talet utgjorde Finland en tredjedel av kungarikets areal med en fjärdedel av dess befolkning. Förvaltningens och överklassens språk var svenska, men en stor majoritet, omkring 85 % av befolkningen, var finskspråkig.

Finland utanför Norden

I det stora dramat mellan Napoleon och Storbritannien var det Finska kriget 1808-09 ett sidonummer, där huvudaktörerna inte uppträdde. Ryssland fick av Napoleon i uppgift att tvinga Sverige med i kontinentalblockaden mot England och drog motvilligt och dåligt förberett i krig. Avsikten var inte att erövra Finland, men när större delar av landet rätt snabbt hade fallit i ryska händer måste det ha verkat förnuftigt att flytta fram Rysslands gränser till Bottniska viken. Ålands strategiska position och framför allt Sveaborgs betydelse för St Petersburgs säkerhet var starka militära faktorer.

Delar av den finländska eliten såg den ryska erövringen som en möjlighet att på sikt ge Finland en tryggare existens. Kriget mellan Sverige och Ryssland

på 1700-talet hade inneburit stora prövningar för Finlands befolkning och gränsen hade flera gånger flyttats västerut. Kejsar Alexander I uppfyllde skickligt de finländska förväntningarna genom att lova upprätthålla den svenska konstitutionen och lagstiftningen samt garantera böndernas frihet, kyrkans ställning och adelns privilegier. År 2009 har vi kunnat fira 200-årsminnet av grundandet av regeringskanseljen/senaten alltså det autonoma Finlands regering samt Högsta Domstolen.

Finländarna svor trohet till storfursten/kejsaren men Finland förblev till samhällsformen mer svenskt än Sverige självt, något av ett gustavianskt museum, och bevarade därigenom också den nordiska prägel. De kulturella banden till Sverige klipptes aldrig av, även om den finska nationalismens uppvaknande med tiden försvagade det svenska språkets ställning. ”Svenskar äro vi icke längre, ryssar vilja vi icke bliva, låtom oss vara finnar!” var ett slagord från början av den ryska tiden som kunde ges en ny innebörd, allteftersom den finska nationalkänslan växte.

Det nordiska arvet hotades kring sekelskiftet när Ryssland gick in för att ersätta den lokala lagstiftningen med rikets allmänna lagar. Förryskningen bromsades år 1905 av nederlaget i kriget mot Japan och den sociala oron i huvudstaden St Petersburg. Finland fick en ny vallagstiftning, och det är något av en paradox att storfurstendömet Finland som första land i Europa införde allmän rösträtt, och som första land i världen gjorde kvinnor valbara till ett parlament. En signal till de nordiska länderna från ett land som formellt låg utanför deras krets, men i många avseenden hade bevarat sin nordiska indentitet.

Ett nordiskt land på nytt

Frigörelsen från Ryssland genom självständighetsförklaringen den 6 december 1917 och det sovjetiska erkännandet av denna ställde Finland inför flera vägval. Det första valet – påtvingat och smärtsamt – kom i form av inbördeskriget våren 1918. En seger för den röda sidan skulle förmodligen ha fört landet in i Sovjetunionens maktsfär och på sikt gjort Finland till en rådsrepublik. Den vita segern medförde ett nytt val, och det borgerliga Finland satsade på en monarki med en tysk prins som kung och på en nära allians med Tyskland. Det tyska nederlaget i världskriget gjorde ett snabbt slut på denna utrikespolitiska felsatsning och Finland blev en republik utan storpolitiska bindningar. ”Ryska äro vi icke längre, tyska kunde vi icke bliva, låt oss alltså bli nordiska” kunde man ha tolkat läget.

Misstron mot Sovjetunionen och rädslan för kommunismen ställde demokratin på hårda prov i 1930-talets Finland. Risker för en kantring mot en högerdiktatur av polsk eller baltisk modell var överhängande. Den nordiska modellen med ett fungerande samarbete mellan borgare och den demokratiska vänstern visade sig dock starkare, och såren efter inbördeskriget läktes med tiden.

I utrikespolitiken sökte Finland på 30-talet en nordisk orientering med sikte på en försvarsallians och en gemensam neutralitet i händelse av ett europeiskt krig. Därav blev intet, och 1939 angreps Finland av Sovjetunionen. Den svenska hjälpen under vinterkriget var betydande, och Finland överlevde som självständig nation men med svåra förluster. Den tyska ockupationen av Danmark och Norge, Sveriges neutralitet och Finlands inträde i Tysklands krig mot Sovjetunionen splittrade sedan Norden både politiskt och psykologiskt.

De nordiska länderna gick in i efterkrigstiden märkta av mycket olika erfarenheter. Det tog tid för Finland att helt integreras i det nordiska samarbetet. Vänskaps- och biståndspakten med Sovjetunionen och den finländska neutralitetspolitikens specifika karaktär satte gränser för ett säkerhetspolitiskt samarbete, däremot inte för det nordiska lagstiftningsarbetet eller kultursamarbetet.

I det nya Europa har hindren för ett fördjupat nordiskt samarbete försvunnit. Samtidigt är det lätt att visa på skillnaderna; av fem länder är tre med i EU, tre – men inte desamma – i Nato, och ett i eurozonen. I lagstiftningsarbetet är det uppenbart att motorn nu är EU, inte Nordiska rådet. EU är en referensram för alla de nordiska länderna, och för Finland den centrala garanten för ekonomisk och säkerhetspolitisk trygghet. Men en union med snart ett trettio-tal länder är för stor och heterogen för att fungera som en samhällspolitisk och kulturell gemenskap. För våra fem länder är Norden fortfarande den naturliga gemenskapen. Om vi dessutom kan vidareutveckla den nordiska välfärdsmodellen till nytta för våra europeiska partner, så mycket bättre.

Det är ingen händelse att det smått historiska regeringsmötet mellan Finland och Sverige i Tavastehus den 14 maj 2009 som första rubrik i sitt gemensamma uttalande har parollen "Ett starkt Norden i dagens värld".

Alec Aalto

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

MÄRKESÅRET OCH NORDISKA PRISER

Den svenska diplomatins riktkarl under stor del av förra seklet, Sverker Åström, brukar hävda att det grundläggande kravet på ett officiellt besök är att det inte ska försämra relationerna mellan inblandade staterna. Motsvarande krav gäller naturligtvis också för märkesår eller jubileer där viktiga händelser i relationerna mellan nordiska länder uppmärksammas.

År 1809 har varit ett Märkesår för Sverige och Finland – ett år då tusentals händelser i båda länderna initierats med anledning av att det har gått 200 år sedan det gamla Sverige delades i två bitar – Storfurstendömet Finland och Lill-Sverige (för att använda en beteckning som den finländska historikern Matti Klinge myntat). Enligt min mening råder det ingen tvekan om att Märkesåret 1809 med råge överträffar Åströms minimikrav på officiella initiativ.

Nordiskt samarbete är mycket mera än mellanstatligt samarbete. Jag brukar hävda att det nordiska samarbetet är det enda internationella samarbete i vilket Sverige deltar där huvuddelen av samarbetet skulle fortsätta även om regering och riksdag av någon anledning skulle upphöra att alls bry sig om sina grannar. Det nordiska samarbetet är i hög grad summan av en mängd gräsrotsinitiativ, samhällseliga skeenden och processer som sträcker sig över statsgränserna i Norden.

Ett exempel på detta är att i den förteckning över litteratur, <http://markesaret1809.se/ommarkesaretbocker>, som publicerats av sekretariatet för de officiella svenska märkesårsaktiviteterna, är det blott ett fåtal av åttiotalet uppräknade böcker som tillkommit på initiativ av staternas företrädare. Flertalet är frukten av enskilda personers, företags eller fristående institutioners möda och handlingskraft – inte sällan initiativ tagna utan att upphovsmakaren har en aning om att många andra liknande initiativ också tas.

Vetenskapligt skolade historiker har börjat intressera sig allt mera för hur historien används av makthavare och andra för att främja nutida ambitioner. Här finns naturligtvis skillnader mellan länderna. I fallet Märkesåret 1809 har uppmärksamheten i Finland i större utsträckning riktat sig mot 1809 års betydelse för Finlands tillblivelse som stat och nation.

För båda länderna gäller, vill jag hävda, att fokus mera lagts på att sätta in Finska kriget och rikssprängningen 1809 i ett större internationellt perspektiv. Matti Klinges titel på det större verk han bidragit med under Märkesåret, *Napoleons skugga*, illustrerar detta.

I Sverige har fokus mera inriktats på att Sverige och Finland 200 år efter rikssprängningen är häpnadsväckande lika varandra och kanske som grann-

stater präglade av mera positivt utbyte än vad som gällde för samma geografiska storhet när utbytet skedde mellan två riksdelar. En annan boktitel, *Rikssprängningen som kom av sig*, på omslaget av Uppsala-professorn Torkel Janssons bok visar på detta perspektiv i berättelserna om Märkesåret 1809.

Att av historiska händelser kan ha politiska komplikationer visas av att uppmärksamheten kring freden i Roskilde 1658 och dess konsekvens i form av de skånska landskapens införlivande med Sverige nära nog passerades utan initiativ för att påminna om händelsens betydelse 350 år senare. Det är lättare att uppmärksamma Öresundsförbindelsens tioåriga existens 2010.

Även om det officiella Sverige i stor utsträckning deltog i aktiviteterna under Märkesåret 1809 så är det ingen tillfällighet att en aspekt fick ganska lite strålkastarljus på sig, nämligen att år 2009 kunde nuvarande Sverige ha celebrerat 200 år utan krig på eget territorium och lika lång tid utan krig med Ryssland. Ett storvulet firande av detta upplevdes förvisso som opassande med tanke på vad grannländerna, och då framför allt Finland, fått uppleva under 1900-talet.

I en intressant undersökning som finlandssvenska Ann Sandelin gjort för Svensk-norska samarbetsfonden, hävdar en rad företrädare för kulturinstitutioner i de båda länderna att det norsk-svenska uppmärksammandet av 1905 år 2005 fått liten betydelse. Böckerna *Union och demokrati* av Bo Stråth och *Socialdemokratiens tidsålder* av Francis Sejersted är dock i sig betydande minnesstoder över 2005 års uppmärksammande av 1905.

Å andra sidan kan det naturligtvis vara så att för många är varje år så fyllt av nordiskt samarbete, att märkesår flyter in i en mer eller mindre oavlaten ström av nordiska utbyten. Och i flertalet fall gäller det spontana samarbeten tagna utan någon centraldirigering.

Ann Sandelin lyfter i sin svensk-norska undersökning fram betydelsen som ett privat pris, som Torsten & Wanja Söderbergs pris, fått för samarbetet mellan olika institutioner för design i Norden. I år tilldelades den finländske formgivaren Harri Koskinen priset, ifjol tillföll det den isländska modeskaparen Steinunn Sigurðardóttir.

Det söderbergiska priset delas ut årligen och uppgår för närvarande till en miljon svenska kronor. Priset administreras av Röhsska museet i Göteborg och pristagaren utses av en jury med representation från alla nordiska länder. Torsten & Wanja Söderbergs pris betraktas nu, efter 15 års framgångsrik verksamhet, som en av de finaste utmärkelser en nordisk designer kan få.

För nordiskt samarbete är det tänkvärt att detta pris enligt Sandelin alltså lett till ökat samarbete generellt mellan olika designinstitutioner i Norden. Varför? Min gissning är att det beror på att priset skapar återkommande och varaktigt bestående anledningar att mötas och bedöma vad som sker inom designområdet i nordiska länder. När detta sker år efter år så upptäcker man

snabbt vad man kan lära av varandra och vad man kan göra tillsammans som man inte kan göra var för sig.

Ett annat resultat är att den utställning som ägnas mottagaren av det söderbergiska priset i Röhsska museet i Göteborg ger spridningseffekter i andra nordiska länder. Exempelvis tillhandahålls den utställningskatalog som togs fram för utställningen av Steinunn Sigurðardóttirs verk i Göteborg hösten 2008 i den utställning som pågår i Kjarvalsstaðir i Reykjavik kring årsskiftet 2009/2010.

Det finns andra privata pris som spelar betydande roll i den nordiska offentligheten. Ett sådant pris har delats ut sedan 1998 och uppmärksammar nordiskt måleri: Carnegie Art Award. Utmärkelser fördelas vartannat år. Även här är förstapriset på en miljon svenska kronor men eftersom även andra och tredjepris samt stipendium till unga målare söker mottagare så är den sammanlagda prissumman 2,1 miljoner svenska kronor.

År 2010 är den isländske konstnären Kristján Guðmundsson mottagare av Carnegie Art Award, år 2008 fick numera bortgångne Torsten Andersson stor uppmärksamhet som mottagare av samma pris.

Priserna i Carnegie Art Award delades 2009 ut av Drottning Margrethe på Charlottenborgs konsthall i Köpenhamn den 17 september. Därefter åker konstprisutställningen, där verk av samtliga nominerade ställs ut, på turné till alla de nordiska huvudstäderna samt London, Beijing och Nice.

Märkesår eller inte. Icke-statliga initiativ spelar stor roll i nordiskt samarbete. Att Carnegie Art Award kan fortsätta sin verksamhet trots 2008 års bankkras är en glädje för alla som ser mervärde i nordiskt utbyte och samarbete.

I själva verket föregicks det organiserade mellanstatliga samarbete som kom att växa fram i Norden under 1900-talet av en mängd initiativ i det som idag ofta kallas civilsamhället. Den stiftelse som ansvarar för utgivningen av denna tidskrift är blott ett exempel på detta.

Ett annat initiativ med vidsträckt betydelse är naturligtvis Föreningarna Nordens grundande för nu 90 år sedan. Organisationens betydelse för samverkan i Norden kan knappast överskattas. Men mycket sker i skymundan från de stora strålkastarnas ljus. Så var till exempel fallet när organisationen i år uppmärksammade Krig och fred i Norden med anledning av Märkesåret 1809. Det skedde i mera än 1000 bibliotek från Grönlands västkust till den finsk-ryska gränsen under den Nordiska biblioteksveckan. Och så håller det på år efter år medan det i elfenbenstornen babblas om magert nordiskt samarbete.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

LETTERSTEDTMEDALJEN 2009

TILL PAAVO LIPPONEN

Talman Sauli Niinistö stod den 24 september 2009 värd för en mottagning i riksdagshuset i Helsingfors, vid vilken han överräckte Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj 2009 till f.d. statsministern och talmannen Paavo Lipponen.

I medaljutdelningen deltog Letterstedtska föreningens ordförande Karin Söder och ordföranden för den finländska avdelningen Seppo Zetterberg, Finlands nordiska samarbetsminister Jan Vapaavuori samt representanter för bl.a. Utrikesministeriet och Finlands delegation i Nordiska rådet.

Huvudstyrelsen för Letterstedtska föreningen utdelar årligen sedan 1981 sin nordiska förtjänstmedalj till en person som aktivt främjat det nordiska samarbetet. Enligt styrelsens beslut tilldelades Paavo Lipponen medaljen för att han” i sin långa politiska gärning engagerat sig för det nordiska samarbetet i Nordiska rådet och Europeiska unionen. Han har också målmedvetet arbetat för att främja det svenska språkets ställning i Finland och därmed vidareutvecklat kultursamarbetet mellan Finland och Sverige”.

Paavo Lipponen är den sjätte finländaren som har fått motta medaljen. Den första var också en f.d. talman, nämligen Karl-August Fagerholm.

Paavo Lipponen var statsminister 1995-2003 och riksdagens talman 2003-2007. Under 1980-talet och början av 1990-talet var han under många år medlem av Nordiska rådet och dess kulturutskott. Han var också under en period chef för Utrikespolitiska institutet i Finland. För några veckor sedan utkom Lipponen med första delen av sina memoarer. Han har också under årens lopp flera gånger medverkat i Nordisk Tidskrift.

Vid medaljceremonin lyfte talman Niinistö särskilt fram Lipponens engagemang för det nordiska samarbetet och hans insatser för det svenska språkets ställning i Finland. Som statsminister verkade Lipponen aktivt för att upprätthålla samarbetet i en tid som präglades av Europaintegrationen. Han arbetade även för en närmare sammanhållning mellan de nordiska länderna i behandlingen av EU-frågor. Under sin tid som riksdagens talman fortsatte han detta arbete, och tog även nya initiativ för att ge Norden en starkare profil i samarbetet med USA. Denna kombination av insatser för nordiskt, europeiskt och transatlantiskt samarbete har på många sätt präglat Paavo Lipponens arbete på det internationella planet, sade Niinistö.

Niinistö uttryckte också en speciell glädje över att medaljen utdelades till en finländare nu när vi firar samarbetet mellan Sverige och Finland med anled-

ning av Märkesåret 1809. Talman Niinistö framhöll att Letterstedtska föreningen utför ett förtjänstfullt arbete för att främja kultur- och forskningssamarbetet i Norden, och han betonade särskilt den roll Nordisk Tidskrift har.

I sitt tacktal underströk Paavo Lipponen det nordiska samarbetets betydelse. Särskilt inom EU är det viktigt att de nordiska länderna samarbetar bättre för att kunna hävda sig, sade Lipponen, och välkomnade hjärtligt Island med i EU. Samtidigt framhöll han, att det är fel att tänka att EU räcker för oss eller att man inte behöver bry sig om de övriga nordiska länderna. Därför är jag särskilt glad över Norges utrikesministers initiativ om en gemensam plats för de nordiska länderna i G 20-samarbetet, sade Lipponen.

Talman Sauli Niinistö (t.v.) och f.d. statsminister Paavo Lipponen (t.h.).

Ordföranden i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, f.d. statsrådet Karin Söder höll därefter följande tal:

”Det är med stor glädje vi i dag har fått äran att tilldela f.d. statsministern och talmannen Paavo Lipponen, Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj. Jag ber att få framföra Letterstedtska föreningens styrelses varma gratulationer.

Du har genom åren fått axla många ansvarsfulla ämbeten i rikets och demokratins tjänst. Med din akademiska bakgrund i internationell politik och socialpsykologi har du hävdad samarbetets värde för länder och folk. I den europeiska yra som drabbade en del av Nordens folk i samband med EU:s tillväxt hävdade du envist att vi behöver både nordiskt samarbete och europeiskt.

I ett tal 2002 hävdade du i samband med att du kritiserade alla byråkratiska hinder för både enskilda medborgare och företag vid aktiviteter över gränserna i Norden: ’För att vi skall ha framgång i den globala konkurrensen krävs det av oss i Norden att vi står i ett allt tätare samarbete, som inte får tyngas av byråkratiska hinder.’ Du pekade i samma tal på hur de nordiska länderna under det kalla krigets dagar utanför Nordiska rådet utvecklade samarbetet på de säker-

Huvudstyrelsens ordförande Karin Söder håller gratulationstalet till medaljmottagaren Paavo Lipponen.

hets- och utrikespolitiska områdena och var en aktiv och synlig grupp i FN.

Jag kan varmt instämma i detta av egen erfarenhet. Personliga kontakter mellan politiker i våra nordiska länder har alltid spelat stor roll och lett till värdefulla informella utbyten av erfarenheter och informationer. Detta har inte bara skett mellan partipolitiska meningsfränder. Där personkemin stämt har förtroendefulla samtal utvecklats. I president Koivistos bok "Grannar" berättar han om ett sådant samtal i egenskap av Finlands statsminister med Sveriges statsminister Thorbjörn Fälldin vid Tretriksröset. Det framgår också att du själv var med vid detta tillfälle.

I din verksamhet har du även ägnat språkfrågor stor uppmärksamhet, särskilt svenskans ställning i Finland. Tveklöst är det så att för svenskan i Sverige spelar också finlandssvenskan en stor roll. Kulturutbytet mellan våra länder berikas genom vårt gemensamma språk. I själva verket är ju även finskan ett för oss gemensamt språk liksom samiskan. Du har framhållit att det därför är en angelägen uppgift att stimulera språkförståelsen i våra nordiska länder och slå vakt om våra minoritetsspråk. Din kampanj "Svenska nu" är en viktig del av detta arbete, inte minst detta Märkesår, då så mycket av vår gemensamma historia lyfts fram i ljuset".

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Styrelser, ledamöter och anslag 2009

Den svenska avdelningen

I. *Styrelse* (som tillika är föreningens huvudstyrelse)

Ordförande:

fd. statsrådet Karin Söder

Medlemmar:

professor Lars-Åke Engblom
forskningsassistent Birgitta Lindgren
fd. chefredaktör Arne Ruth
kanslichef Eva Smekal
professor em. Fredrik Sterzel
professor Bengt Sundelius
fil. lic Beate Sydhoff
generaldirektör Per Thullberg
professor Boel Westin
professor Gunnar Öquist

Sekreterare:

fil. kand. Claes Wiklund

II. *Övriga ledamöter:*

professor em. Knut Ahnlund
fil. dr Jan A. Andersson
professor em. Birgit Arrhenius
direktör Percy Barnevik
professor em. Gunnar Berefelt
fd. ambassadören Mats Bergquist
fil. dr Kersti Blidberg
redaktör Christer Blomstrand
professor Dan Brändström
docent Ulla Börestam - Uhlmann
professor Ulla Carlsson
författaren Stewe Claeson
redaktör Elisabeth Crona
författaren Sigrid Combüchen

översättaren Paula Ehrnebo
författaren Kerstin Ekman
professor em. Lennart Elmevik
riksteaterchef Birgitta Englin
professor Lars Engwall
direktör Bertil Falck
professor em. Malin Falkenmark
fd. statsminister Thorbjörn Fälldin
professor em. Tord Ganelius
direktör Curt-Steffan Giesecke
professor em. Bo Grandien
författaren Beate Grimrud
fil. mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor Harald Gustafsson
fd. avdelningsdirektör Helmer Gustavsson
fd. statsrådet Bengt Göransson
museichef Elisabet Haglund
docent Björn Hagström
översättaren Ylva Hellerud
fd. statsrådet Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
professor em. Kirsten Gram Holmström
överste Bo Hugemark
fil. dr Lars J. Hultén
fd. folkhögskolerektor Björn Höjer
fil.mag. Maj-Britt Imnander
lantbrukare Olof Irander
fd. kanslichef Bert Isacson
professor em. Carl-Olof Jacobson
docent Karl Magnus Johansson
fd. riksdagsledamot Elver Jonsson
professor em. Inge Jonsson
vissångerskan Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
professor em. Gustav Korlén
fil. lic. Åke Landqvist
fd. utbildningsledare Kristian Lange
professor Lars-Gunnar Larsson
folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen
fd. universitetslektor Brita Linde

verkställande direktör Lena M. Lindén
professor em. Jan Ling
ambassadör Anders Ljunggren
fd. riksantikvarie Sven Lundkvist
folkhögskolerektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
fd. byråchef Birgitta Malmros
författaren Azar Malouhjian
styresman Christina Mattsson
fd. universitetslektor Bengt Nerman
professor Erling Norrby
förbundssekreterare Britta Nygård
redaktör Sture Näslund
professor em. Birgitta Odén
fd. riksdagsledamot Berit Oscarsson
högskolerektor Ingegerd Palmér
fd. regeringsråd Hans Ragnemalm
fd. stadsjurist Inger Ridderstrand-Linderöth
professor em. Herman Schück
fil. dr Ingrid Sjöström
fil. kand. Jacqueline Stare
professor em. Stig Strömholm
professor em. Jan Svanberg
riksdagsledamot Björn von Sydow
professor em. Barbro Söderberg
professor Astrid Söderbergh Widding
museichef Solfrid Söderlind
professor em. Ulf Teleman
riksdagsledamot Solveig Ternström
docent Bengt Tomson
professor em. Jarl Torbacke
landshövding Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
fd. ambassadör Krister Wahlbäck
professor Erling Wande
fd. regeringsråd Bertil Wennergren
professor em. Gun Widmark
professor Henrik Williams
fd. statsråd Håkan Winberg
fd. folkhögskolerektor Birgitta Östlund

Utdelade anslag 2009:

- till *Doktoranden Johanna Anjar, Lunds univ.* för kvartärgeologisk exkursion till Island, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Johannes Edvardsson, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Daniel Fredh, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Andreas Nilsson, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Linda Randsalu, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Johan Striberger, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Matthias Frihammar, Stockholms univ.* för deltagande i nordisk etnologisk och folkloristisk kongress i Helsingfors, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden David Gunnarsson, Stockholms univ.* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Lisa Wiklund, Göteborgs univ.* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Lisa Buratti, Lunds univ.* för deltagande i doktoranddaggar för teologer i Oslo, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Tobias Hågerland, Göteborgs univ.* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Gunnar Samuelsson, Göteborgs univ.* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Margareta Regebro, Stockholms univ.* för deltagande i nordiskt handskriftsmöte i Reykjavik, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Susanne Thedén och doktoranden Cecilia Ljung, Stockholms univ.* för deltagande i Nordic TAG i Trondheim, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Ny Björn Gustafsson, Stockholms univ.* för arkeologisk undersökning på Åland, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Henrik Alexandersson, Göteborgs univ.* för studieresor till Danmark och Norge, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Michael Wahman, Lunds univ.* för deltagande i Oslo Summer School in Comparative Social Sciences, kr. 2.000:-,
- till *Docenten Titti Mattsson, Juridiska fakulteten, Lunds univ.* för studieresa till Island, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Clas Olander, Göteborgs univ.* för deltagande i nordisk pedagogisk konferens i Trondheim, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Leena Hamberg, Norrköping* för handledningsresor till Helsingfors, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Marta Edling, Stockholm* för deltagande i nordisk konferens för konsthistoriker i Jyväskylä, kr. 2.000:-,
- till *Fil. stud. Alissa Andersson, Göteborgs univ.* för studier vid Fælleskonserveringen i Helsingør, kr. 4.000:-,
- till *Ekon. stud. Maria Nyström, Handelshögskolan, Göteborgs univ.* för studier i sjö rätt i Oslo, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Denise Hagströmer, Department of History of Design, Royal College of Arts, London* för en studieresa till Köpenhamn, kr. 2.000:-,
- till *Lärostud. Sofia Svedlund och Petra Allestad, Gävle* för studieresa till Norge, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Margareta Regebro, Stockholms univ.* för deltagande i sommarskola i Köpenhamn, kr. 3.500:-,
- till *Arkivarie Björn Larsson, Konstfack, Stockholm* för studieresa till Glyptoteket i Köpenhamn, kr. 3.000:-,

- till *Arkitektstud. Kristin Borg, Aarhus Arkitektskole* för studieresor i Danmark, kr. 3.000:-,
till *Koreograf Veera Suvalo Grimberg, Göteborg* för studieresa till Island, kr. 4.000:- samt
till *Dansaren Emilie Johansson, Stockholm* för deltagande i nordiskt-baltiskt dansseminarium i Oslo, kr. 3.000:-.

Den Danske Afdeling

I. Bestyrelse

Formand og sekretær:

Fhv. kontorchef Steen A. Cold

Medlemmer:

Generalsekretær Henrik Hagemann
Dr. phil. Kristian Hvidt
Professor Jørn Lund
Rektor Marianne Zibrantsen

II. Øvrige medlemmer:

Teaterchef Anders Ahnfelt-Rønne
Forfatter Jens Andersen
Fhv. minister Dorte Bennedsen
Professor Torben Brostrøm
Museumsinspektør Jan Garff
Statsgeolog Jens Morten Hansen
Politisk redaktør Arne Hardis
Generalløjtnant Kjeld Hillingsø
Direktør Jon Peter Larsen
Teateranmelder Me Lund
Professor Ingrid Markussen
Museumsdirektør Mette Müller
Redaktør Marie-Louise Paludan
Programredaktør Søren Ryge Petersen
Fhv. stedfortr. generalsekretær Laust Riemann
Forfatter Bente Scavenius
Cand. mag. May Schack
Professor Ditlev Tamm
Adm. ambassadesekretær Marja Vasala-Fleischer
Forfatter Mette Winge
Kulturredaktør Henrik Wivel

Utdelade anslag:

- til *Marjun Patursson, Tórshavn*. Til deltagelse i konference på Århus kommunes biblioteker: 5.000,- kr.
- til *Læge, ph.d., Christian Graugaard, København*. Støtte til studierejse til Helsinki: 3.000,- kr.
- til *Lektor Tuula Eskeland, København*. Til deltagelse i Gottlund-seminar i Hanaholmen, Finland: 3.000,- kr.
- til *Tali Rázga, København*. Til deltagelse på Kedja Danseseminar i Kuopio, Finland: 2.500,- kr.
- til *Mag.art., ph.d. Bergur Rønne Moberg, København*. Støtte til fortsat læsning af Heinesen-breve på Færøerne: 9.000,- kr.
- til *Jørn O.H. Bork, Erslev*. Støtte til rejse til Grønland: 3.000,- kr.
- til *Sofie Christensen, Frederiksberg, Johanne Braun, Eva Toldam, Gunver Justesen og Noemi Rasmussen*. Til studierejse til Grønland: 10.000,- kr.
- til *Sandrine Fanous, København*. Rejsestøtte til Grønland: 2.000,- kr.
- til *Mie Olise Kjærgaard, Frederiksberg*. Til en rejse til Island, 5.000 kr.
- til *Erik Warming Andersen, Taastrup*. Støtte til rejse til Svalbard, 3.000, kr.
- til *Stine Lerche Lauridsen, Havdrup*. Støtte til ophold på Lofoten Folkehøjskole: 3.000,- kr.
- til *Hanne Berthelsen, Hørsholm*. Til deltagelse i konferencen: "The 14th Annual Meeting of the EADPH": 2.500,- kr.
- til *Annette Fröhlich, Charlottenlund*. Støtte til deltagelse i: "The XXII Nordic Congress on the History of Medicine" i Bergen: 2.000,- kr
- til *Cand.theol., ph.d., Pia Rose Böwadt, Tureby og cand. theol, Ane Kirstine Brandt*. Støtte til en to-dages studierejse til The European Wergeland Centre i Oslo: 4.000,- kr.
- til *Bent Jessen, Viborg*. Til ophold i Kunstnerhuset i Svoldvær, Norge: 2.000,- kr.
- til *Lene Theiss, Brabrand*. Til ophold i Kunstnerhuset i Svoldvær, Norge: 2.000,- kr.
- til *Anne-Sofie Petersen, Viby J.* Til ophold i Kunstnerhuset i Svoldvær, Norge: 2.000,- kr.
- til *Billedkunstner Anne Østergaard, Viby J.* Til ophold i Kunstnerhuset i Svoldvær, Norge: 2.000,- kr.
- til *Keramiker Inga Vestergaard Sørensen, Blåvand*. Støtte til en studierejse til Norge for at "gå" i maleren J.F. Willumsens fodspor: 3.000,- kr.
- til *Gerd Bindesbøl Ravnholt, København*. Til deltagelse i konferencen: "Nordic TAG 2009": 2.500,- kr.
- til *Malene Fregil, København*. Støtte til et semesters studieophold v. NTNU Trondheim: 2.500,- kr.
- til *Historiker, ph.d. Jan Ahtola Nielsen, Odense*. Støtte til arkivbesøg i Stockholm og Oslo: 2.500,- kr.
- til *Louise Sass, København*. Støtte til en kommende separatudstilling i Stockholm: 3.000,- kr.
- til *Kunsthistoriker Hanne Pedersen, Højbjerg*. Til studierejse til Sverige for dokumentation af billedhuggeren Astrid Noack: 3.000,- kr.
- til *Cand.mag., bibliotekar Ragnhildur Mósesdóttir, København*. Til deltagelse i den 14. internationale Sagakongres i Uppsala: 3.000,- kr.
- til *PH.D., docent Pernille Harsting, Snedsted*. Støtte til afholdelse af et indledende symposium i Göteborg: 2.500,- kr.

- til *Philippa Cold, Johanneshov, Sverige*. Støtte til rejsseudgifter til studieophold på Kulturamas Opera Studio 67 i Stockholm: 3.200,- kr.
- til *Tina Helle, Suldrup*. Støtte til ph.d.-studium ved Lunds Universitet: 3.000,- kr.
- til *Forfatter Søren Sørensen, Vedbæk*. Støtte til deltagelse i nordisk konference for litterære selskaber på Biskops-Arnö: 2.000,- kr.
- til *Lektor Johan Rosdahl, Vanløse*. Til deltagelse i nordisk konference omkring klassikerne på Biskops-Arnö: 3.000,- kr.
- til *Erik Brinch Petersen, København*. Støtte til at studere de første indvandring af mennesker til Skandinavien: 3.000,- kr.
- til *Jürgen Beyer, ph.d., København*. Tilskud til studierejse til Gotland: 3.000,- kr.
- til *Musiketnolog Eva Fock, Valby*. Støtte til deltagelse i musiketnologernes verdenskonference i Durban, Sydafrika: 5.000,- kr.

Den norske afdeling 2009

Formann:

Professor dr. Kolbjørn Skaare

Sekretær:

Kulturarbeidar og fylkessekretær Jan Kløvstad

Øvrige medlemmer:

Professor dr. Per Stockfleth Enger
Professor dr. Ole Kristian Grimnes
Seniorrådgiver Sidsel Helliesen
Professor dr. Einar Lundeby
Professor dr. Svein B. Manum
Professor Irmelin Martens
Tidl. statsråd Bjarne Mørk-Eidem
Professor dr. Kari Anne Rand
Professor Axel Seeberg
Førsteamanuensis Anne-Kari Skardhammer
Professor dr. Hans H. Skei
Professor dr. Sølvi Sogner
Professor dr. Arvid O. Vollsnes
Professor dr. Vigdis Ystad

Løyvingar 2009:

- til *student og spesialpedagog/sosiallærer Unni Marie Vikan, Vinterbro*, deltaking på PISA-konferansen i Reykjavík 2009, kr 4.000.
- til *stipendiat Maria Degerlund, Tromsø*, deltaking i Course on harmful algae and red tide organisms of the Baltic Sea, Mariehamn 2009, kr 5.000.
- til *spelemann og masterstudent Atle Lien Jensen, Hamar*, til studiereise om folke-musikkinstrumentet bukkehorn i Sverige og Finland, kr 6.000.
- til *Nordisk Informasjonskontor Sør-Norge, Arendal*, til Nordiske handverkscaféar med færøyske og svenske emne, kr 5.000.

- til *professor Michael Schultze, Volda*, deltaking på 14th International Saga Conference, Uppsala 2009, kr 6.000.
- til *førstekonservator Per Arvid Åsen, Kristiansand*, studiereise Relikter etter klosterplanter på Island, kr 8.000.
- til *Nordjobb, Foreningen Norden*, kurs i nordisk språkforståing for islandske nordjobbarar, kr 5.000.
- til *konservator Camilla Gjendem, Moss*, studietur til svenske Arkitekturmuseet om norsk og svensk arkitektur sine møte med den kontinentale modernismen, kr 3.500.
- til *konservator Marie-Louise Lorentzen, Bergen*, studiereise til København om pigment- og bindemiddelanalyser, kr 5.000.
- til *Stiftelsen Kjæmpestaden, Arendal*, til reise og opphald for danske historikarar til boklansering av dansk-norsk bok, byvandring og styrking av nordisk profil, kr 6.000.
- til *forskningskoordinator Kari Telste, Oslo*, presentasjon på verkstaden "Consumption, power and culture in the early modern Atlantic world", Åbo 2009, kr 5.000.
- til *Finnmark fylkesbibliotek*, deltaking på Barents Library Conference i Umeå 2009, kr 5.000.
- til *Næs jernverksmuseum ved konservator/forskar Gunnar Molden*, studiereise/seminarførebuing i København om jernverkseigaren og Eidsvollmannen Jacob Aall, kr 5.000.
- til *stipendiat Trine Anker, Halden*, deltaking på konferansen "Changing Societies – Values, Religions and Education", Umeå 2009, kr 5.000.
- til *masterstudent Astrid Hoelseth Bjørlo, Oslo*, studietur til Eyjafjörður i samband med masteravhandlinga "Fra landnåmet til fristatens slutt: Maktens geografi i Eyjafjörður".
- til *historikar Bård Frydenlund, Oslo*, studietur til Göteborg i doktorgradsprosjekt om handel på tidleg 1800-tal, kr 5.000.
- til *masterstudent Christine Haaning, Oslo*, forskingsreiser til København og Helsingfors i samband med masteroppgåva "Reduksjonen i Vilhelm Hammershøis og Helene Schjerfbeckes billedkunst omkring 1900." kr 4.000.
- til *pianistane Gisela Herb og Naoko Shibayama Aarnio, Stavanger*, fagleg reise til Helsingfors og konsertar, kr 7.000.
- til *professor James E. Knirk, Oslo*, studiereise til Sigtuna, 22. feltrunologmøtet 2009, kr 5.000.
- til *statsautorisert translatør Leila Väinänen, Vadsø*, reisestipend til Kungälv, intensivkurs i svensk, kr 7.000.
- til *post.doc. Helle Wangenstein, Oslo*, reisestipend til kongressen Nordic natural products conference, Haukadalur 2009, kr 6.000.
- til *Norsk Døvemuseum ved prosjektleder Hanna Mellemsether, Trondheim*, reise til konferansen "Utan historia – ingen framtid", Stockholm 2009, kr 5.000.

Avdelningen i Finland

Ordförande:

Professor Seppo Zetterberg

Medlemmar:

Professor Pauline von Bonsdorff

Professor Kai Laitinen
Fil.dr Lars-Folke Landgren
Avdelningsdirektör Guy Lindström
Professor Mirja Saari
Docent Henrik Stenius
Professor P.O. Träskman
Professor John Westerholm
Professor Anna-Maria Åström

Sekreterare:

Fil.mag. Dag Lindberg

Följande understöd utdelades:

- Till *fotografen Jari Arffman, Tammerfors*, 700 euro för att delta i Nordiska konstförbundets förbundsmöte i Tørshavn;
- Till *musikkandidat Jussi Järvenpää, Helsingfors*, 750 euro för fem resor till Stockholm under år 2009 för att ta solohornistlektioner hos professor Markus Maskuniitty vid Kgl. Filharmonikerna;
- Till *fil.mag. Maarit Kaukonen, Uleåborgs universitet*, 500 euro för att delta i "XIX Nordic Mycological Congress" i Steinkjer, Nord-Trøndelag;
- Till *bildkonstnär Anne Kirstinä, Tammerfors*, 700 euro för att delta i Nordiska Konstförbundets förbundsmöte i Tørshavn;
- Till *fil.dr Tua Korhonen, Helsingfors*, 300 euro för att delta i ett nordiskt forskarmöte i retorik i Göteborg;
- Till *ordförande Birgitta Kronberg, Pargas, Svenska hörsselförbundet r.f.*, 1 000 euro för att delta i (norska) Hørselhæmmedes Landsforbunds landsmöte i Stavanger;
- Till *fil.mag. Sofia Lahti, Åbo*, 500 euro för att resa till Stockholm och Sigtuna för att bl.a. fotografera medeltida relikvarier;
- Till *musikmagister Anna Lehto och musikkandidat Eero Saunamäki, Helsingfors*, sammanlagt 1 000 euro för att ge två konserter i Reykjavik tillsammans med en blockflöjttrio;
- Till *fil.dr Niina Nissilä, Vasa*, 400 euro för att hålla föredrag vid symposiet NORDTERM 2009 i Köpenhamn;
- Till *fil.dr Nina Pilke, Vasa*, 400 euro för att hålla föredrag vid och delta i en arbetsgrupps möte vid symposiet NORDTERM 2009 i Köpenhamn;
- Till *M.Arch., M.Phil. Ebrahim Pournazaree, Jyväskylä*, 400 euro för att delta i konferensen "The Future of Aesthetics" i Trondheim;
- Till *fil.mag. Ismo Puhakka, Jyväskylä*, 350 euro för ett forskningsbesök på Kungliga Biblioteket i Stockholm;
- Till *Katri Seppälä, Helsingfors*, 350 euro för att delta i konferensen NORDTERM 2009 i Köpenhamn;
- Till *professor Karen Spens, Helsingfors*, 250 euro för att delta i den nordiska logistikkonferensen NOFOMA i Jönköping;
- Till *Mari Suhonen, Helsingfors*, 350 euro för att delta i konferensen NORDTERM 2009 i Köpenhamn;
- Till *Sirpa Suhonen, Helsingfors*, 350 euro för att delta i konferensen NORDTERM 2009 i Köpenhamn;
- Till *pol.mag. Marjukka Weide, Helsingfors*, 500 euro för att göra en studieresa till

- Köpenhamn, Århus och Ålborg för forskning om etniska relationer;
Till *fil.dr Maria Österlund, Åbo*, 250 euro för att delta i symposiet "Barnets familjer ur barnkulturella perspektiv" i Stockholm;
Till *fil.dr Maria Österlund, fil.dr Maria Lassén-Seger och fil.mag. Mia Franck, Åbo*, 1.050 euro för att delta i den 19:e kongressen vid IRSCL (International Research Society for Children's Literature) i Stockholm.

Isländska avdelningen

Styrelse:

Ordförande:

Þor Magnússon, fd. riksantikvarie

Hedersledamot:

Ármann Snævarr, fd. universitetsrektor

Sekreterare:

Snjólaug Ólafsdóttir, expeditiönschef

Övriga medlemmar:

Haraldur Olafsson, professor em.

Sigríður Anna Þordardóttir, fd. minister och altingsledamot

Sigrún Klara Hannesdóttir, fd. riksbibliotekarie

Sveinbjörn Björnsson, direktör

Utdelningar från isländska avdelningen 2009 (isländska kronor)

Till *Helgi M Sigurðsson, Sjöfartsmuseet i Reykjavík*, för ett studiebesök till Ålborg för att söka källmaterial om kustbevakningsfartyget Óðinn, kr. 45.000

Till *Kári Bjarnason, chefsbibliotekarie vid Vestmannaöarnas bibliotek* för en studieresa till Stockholm för att söka källmaterial till sin forskning kring pastorn och psalmdiktaren Jón Þorsteinsson, kr. 45.000

Till *Phil Dr. Anna Heiður Pálsdóttir* för deltagandet i ett seminarium i Helsingfors om barnbokslitteratur, kr. 60.000

Till *Anna Þorbjörg Þorgrímsdóttir, direktör för Islands medicinska museum*, för deltagande i ett möte mellan de nordiska medicinska museernas sammanslutning i Uppsala, kr. 45.000

Till *Auður Ingvarsdóttir, historiker vid Reykjavík Akademin* för deltagande i den 14. internationella konferensen om fornnordisk litteratur i Uppsala, kr. 45.000

Till *Auður Sigurðardóttir, bibliotekarie vid Islands Nationalmuseum* för deltagande i ARLIS Nordens årsmöte och seminarium i Stockholm, kr. 45.000

Till *Björn Þorsteinsson, medlem av styrelsen för föreningen för isländska filosofer* för deltagande i Nordiska föreningen för fenomenologis årsmöte i Tammerfors, kr. 60.000

Till *Gróa Finnsdóttir, direktör för Islands Nationalmuseums bibliotek* för deltagande i ARLIS Nordens årsmöte och seminarium i Stockholm kr. 45.000

- Till *Helga Maureen Gylfadóttir*, intendent vid *Árbærs museum* för deltagande i Föreningen för nordisk nationaldräkts seminarium i Bollnäs, kr. 45.000
- Till *phil dr Hilmar Þór Hilmarsson*, docent vid *Universitetet i Akureyri* för att delta i ett nordiskt-baltiskt seminarium i Riga, kr. 80.000
- Till *Socionomerna Kristín G. Jónsdóttir, Anna Rós Jóhannesdóttir, Gunnlaug Thorlacius, Guðrún Ottesen och Hanna Björg Jónsdóttir*, *Psykiska avdelningen på Landspítali, Universitetssjukhus*, för att delta i 5:e Nordiska Forumet om stöd till föräldrar med psykiska problem i Gilleleje, kr. 90.000
- Till *Lilja Árnadóttir*, *avdelningschef vid Islands Nationalmuseum* för att delta i seminariet "Museerna i ett nytt klimat" i Malmö och Köpenhamn, kr. 45.000
- Till *Rannveig Lund*, *Reykjavíks Akademin, ledare för dyslexiinstitutet* för deltagande i seminariet "Dyslexi – Dyskali – Stress" i Stockholm, kr. 45.000
- Till *Sigrún Sveinsdóttir*, *bibliotekarie vid Islands Konstakademi* för deltagande i möte Ingesund, kr. 45.000
- Till *Þorleifur Hauksson*, *forskare* för deltagande i den 14. internationella konferensen om fornnordisk litteratur i Uppsala, kr. 45.000
- Till *Þórður Ingi Guðjónsson*, *doktorand* för deltagande i den 14. internationella konferensen om fornnordisk litteratur i Uppsala, kr. 45.000
- Till *Þórunn Sigurðardóttir*, *fd direktör för Reykjavíks konst- och musikfestival*, för deltagande i ett internationellt forum i Vilnius, kr 80.000
- Till *Órlygur H. Kristfinnsson*, *direktör för Sillmuseet i Sigluffjörður* för två representanters deltagande i ett seminarium i regi af de nordiska sillmuseernas sammanslutning i Mariehamn, kr. 120.000
- Till *Anna Einarsdóttir*, *Reykjavík* för att delta i Bokmässan i Göteborg, kr. 45.000
- Till *Harpa Þórsdóttir*, *direktör för Islands designmuseum* för att bekanta sig med nordiska designmuseers struktur och verksamhet, kr. 60.000
- Till *Ingibjörg M. Ísaksdóttir* *vägledare i Reykjanesbær inom det område som berör handikappades möjligheter på arbetsmarknaden* för en studietur till Misa i Järfälla, kr. 45.000
- Till *Kristján Bergmann*, *direktör för kultur- och informationscentret Huset i Akureyri* för att bekosta två reseledares resor till Ålborg, kr 90.000
- Till *professor Hannes H. Gissurarson*, *Islands Universitet* för deltagande i ett internationellt seminarium i Stockholm, kr. 45.000.

Avdelningarnas gemensamma verksamhet

I maj 2009 utdelades följande anslag:

- till *Föreningen Norden i Göteborg och Selma Lagerlöf-sällskapet* för seminarium på Voksenåsen om Nobelpristagare och freden, kr. 15.000:-,
- till *Föreningen Norden, Sverige* för samnordiskt lärarseminarium om klimatundersökning i Norden, kr. 15.000:-,
- till *Föreningen Norden, Sverige* för konferens om Arktis, kr. 10.000:- till nordiska resor,
- till *Föreningen Norden i Stockholm* för nordiskt huvudstadsmöte , kr. 10.000:- till busshyra,
- till *Föreningen Nordens Ungdom, Danmark* för nordiskt seminarium om minoriteters identitet i nordisk film och tv, kr. 12.000:- till resor,
- till *Foreningen Frit Norden, Bagsværd* för Nordisk Folkerigsdag i Thy, kr. 5.000:-,

- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för kursdag om nordiskt samarbete för icke-nordisk ambassadpersonal, kr. 10.000:- till busshyra,
- till *Arbetarnas Bildningsförbund, Stockholm* för seminarium om den nordiska modellen, kr. 10.000:- till resor,
- till *Professor Göran Rossholm, Litteraturvetenskap, Stockholms univ.* för konferensen "Nordisk narratologi – berättelsens genus och species", kr. 15.000:-,
- till *Docent Per Bäckström, Univ. i Tromsø* för forskningsseminariet "Nordisk modernistisk lyrikk og andre kunstarter", kr. 10.000:- till resor,
- till *OSSE-nätverket av frivilliga organisationer i Sverige* för svensk-finländsk konferens "Conflict prevention and peace building", kr. 10.000:-,
- till *Föreningen Interaktiv historia, Sävar* för fredskonferens i Sävar skola, kr. 10.000:-,
- till *Professor Petri Karonen, Jyväskylä univ.* för 7:e Gustav Vasa-seminariet "1809: Bakgrund, händelse, följder", kr. 5.000:- till resor,
- till *Docent Anu Lahtinen, Åbo univ.* för konferensen "Maktens ansikte", kr. 10.000:-,
- till *Nordisk Forening for Systematisk Funktionel Lingvistik* för 5:e nordiska SFL-workshopen, kr. 8.000:- till resor,
- till *Árni Magnússon institutet for isländska studier, Reykjavik* för redaktionellt möte om webbordboken ISLEX, kr. 10.000:- till resor,
- till *Aksjonsforskningsgruppe, Univ. i Tromsø* för 5:e nordiska aktionsforskningskonferensen, kr. 10.000:- till resor,
- till *Arrangörskommittén för 16:e Vikingakongressen på Island*, kr. 10.000:- till dansk och svensk föreläsares resor,
- till *Ármann Jakobsson, Háskóli Íslands* för skandinavisk konferens om oldislandiske fornaldarsagaer, kr. 10.000:-,
- till *Univ. i Tromsø* för konferens om det nordliga Fennoskandia, kr. 8.000:- till resor,
- till *Professor Mika Lavento, Arkeologiska inst., Helsingfors univ.* för 11:e nordiska bronsålderssymposiet, kr. 7.000:- till norsk föreläsares resa,
- till *Oppland fylkeskommune* för nordiskt symposium "Ovnstypologi og ovnskronologi i den nordiske jernvinna", kr. 10.000:- till resor,
- till *Svenska folkdansringen* för nordiskt dräktseminarium i Hälsingland, kr. 10.000:-,
- till *Rådet for Den islandske nationaldragt* för deltagande i nordiskt dräktseminarium i Hälsingland, kr. 5.000:- till resor,
- till *Internationella Handelshögskolan i Jönköping* för nordisk konferens för logistikforskare (NOFOMA), kr. 8.000:- till danska och isländska deltagares resor,
- till *Handelshøjskolen, København* för nordiskt terminologiseminarium, kr. 10.000:- till tolkning,
- till *Høgskolen i Bergen* för kurs för isländska grundskollärare, kr. 10.000:-,
- till *Vuxendöva i Sverige* för nordisk sommarvecka i Härnösand, kr. 10.000:-,
- till *PhD Helena Lindgren, Högskolan i Dalarna* för nordisk forskningskonferens om hemförlossningar, kr. 10.000:-,
- till *Stiftelsen Ung Nordisk Musik* för 2009 års musikfestival i Göteborg, kr. 10.000:- till baltiska kompositörers resor,
- till *Professor Boel Lindberg, Balladprojektet, Växjö univ.* för studiebesök hos Svenska litteratursällskapet i Helsingfors, kr. 10.000:-,
- till *Fyra adjunkter vid Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping* för en studieresa till Köpenhamn, kr. 5.000:-,

- till *Tolk- och översättarinstitutet, Stockholms univ.* för inbjudan av två finländska gästföreläsare, kr. 5.000:-,
- till *Översättarcentrum, Stockholm* för norsk-svenskt översättarseminarium, kr. 8.000:-,
- till *Fagerholt skole, Kristiansand* för utbytesprogram med två skolor i Kerava, kr. 8.000:-,
- till *Ringve videregående skole, Trondheim* för studieresa för realfagselever till Danmark, kr. 10.000:-,
- till *Teknikens Hus, Luleå* för deltagande i konferens i Norge, kr. 8.000:-,
- till *Islands sillmuseum, Sigluffjördur* för inbjudan av norsk båtbyggare, kr. 6.000:-,
- till *Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavik* för inbjudan av dansk och svensk forskare, 10.000:-,
- till *Nordiska Konstförbundet* för svenskt deltagande i förbundsstämma på Färöarna, kr. 8.000:-,
- till *Humanistiska fakulteten, Åbo Akademi* för inbjudan av tre skandinaviska gästföreläsare, kr. 10.000:-,
- till *Godby högskadieskola, Åland* för en konst- och kulturresa för klass 9 b till Göteborg, kr. 10.000:-,
- till *Konstnären Kjersti Eliassen, Oslo* för fem norska konstnärers deltagande i nordisk akvarellkonferens i Danmark, kr. 8.000:-,
- till *Docent Cornelius Holtorf, Växjö univ.* för forskardeltagande i konferens i Århus, kr. 5.000:-,
- till *Nordisk Lichenologisk Förening, Akureyri* för en exkursion på Island, kr. 10.000:-,
- till *Förbundet De Utvecklingsstördas Väl, Helsingfors* för inbjudan av svensk föreläsare, kr. 5.000:-,
- till *Førstelektor Oddbjørn Johansen, Høgskolen i Trøndelag* för samarbete med och resa till Ållateatern i Sundsvall, kr. 10.000:-,
- till *Frilansjournalisten Sanna Posti Sjöman, Göteborg* för lansering och utgivning av den nya finsk- och svenskspråkiga kulturtidskriften "Sheriffi", kr. 15.000:-,
- till *Barents Publisher, Överkalix* för tryckning av del II av "Den tornedalsfinska litteraturen", kr. 10.000:-,
- till *Lektor em. Aage Jørgensen, Mårslet, Danmark* för tryckning av boken "Nærved og Næsten. Danske forfattere som ikke fik Nobelprisen", kr. 10.000:-,
- till *Fd bibliotekschefen Lennart Karlström, Arboga* för utgivning av bibliografi om Hjalmar Gullberg, kr. 10.000:-,
- till *Professor Mats Malm, Litteraturvetenskap, Göteborgs univ.* för tryckning av boken "Poesins röster", kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Kari Haarder Ekman, Litteraturvetenskap, Stockholms univ.* för tryckning av avhandling om kulturskandinavismen "Mitt hems gränser vidgades", 12.000:-,
- till *Doktoranden Erika Harlitz, Historiska inst., Göteborgs univ.* för tryckning av avhandling om den skandinaviska riksbildningsprocessen med utgångspunkt från Lödöse, kr. 10.000:-,
- till *Forskarassistenten Cecilia Lindgren, Tema Barn, Linköpings univ.* för tryckning av nordisk monografi om barn och barndom i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Docent Lars Ellenius, Luleå tekniska universitet* för tvärvetenskaplig antologi om freden 1809, kr. 20.000:-,
- till *FUMS, Nordiska språk, Uppsala univ.* för tryckning av konferensvolym från seminarium "Muntlighetens möjligheter – retorik, berättande, samtal",

- kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Torbjörn Söder, Moderna språk, Uppsala univ.* för tryckning av skriften "Såmen gálgáidjn – På strövtåg i samiskan", kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Harry Lönnroth, Språk- och översättningsvetenskap, Tammerfors univ.* för tryckning av boken "Svenskan i Tammerfors", kr. 10.000:-,
- till *PhD Margareta Broberg, Köpenhamn* för färdigställande av svensk-dansk internet-ordbok, kr. 15.000,
- till *Doktoranden Kristina Jonsson, Arkeologi, Stockholms univ.* för avhandling om gravskicket på skandinaviska kyrkogårdar, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Kim von Hackwitz, Arkeologi, Stockholms univ.* för tryckning av avhandling om gropkeramisk kultur och båtyxekultur runt Hjälmaren, kr. 10.000:-,
- till *Professor Janken Myrdal, Sveriges lantbruksuniv., Uppsala* för översättning till svenska och utgivning av bokverket "Det finska jordbrukets historia", kr. 15.000:-,
- till *PhD Annette Lassen, Humaniora, Islands univ.* för tryckning av monografen "Odin på kristent pergament", kr. 12.000:-,
- till *Forlaget Alfa, København* för utgivning av antologi om Jesus i nordisk skönlitteratur, kr. 12.000:-,
- till *PhD Torben Grøngaard Jeppesen, Odense bys museer* för utgivning av boken "Skandinaviske efterkommere i USA", kr. 10.000:-,
- till *Fimafeng, Lövestabruk* för utgivning och lansering av bildberättelser för barn på nordiska språk, kr. 15.000:- till tryckning,
- till *Doktoranden Cecilia M. Sporre, Restaurang- och Hotellhögskolan, Örebro univ.* för översättning från finska av material om måltider för barn i förskolan, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Ingrid Åkesson, Svenskt visarkiv, Stockholm* för utgivning av nordisk antologi om vokal folkmusik, kr. 10.000:-,
- till *Fil. mag. Peter Johansson, Vänersborgs museum* för utgivning av biografi över zoologen och Afrikaresenären Johan Fredrik Victorin, kr. 10.000:-,
- till *Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap, Stockholm* för produktion av bok om nordisk arbetarkonst, kr. 15.000:-,
- till *Edition Luga, Charlottenlund* för illustrerad utgåva av Selma Lagerlöfs Kristuslegend "Rødhalsen", kr. 10.000:- till tryckning,
- till *Bildkonstnären Jörgen Byström, Göteborg* för norsk-svenskt konstprojekt om marin nationalpark i Norge och Sverige, kr. 7.000:-,
- till *Föreningen Nordic Textile Art, Seglora* för produktion av utställningskatalog, kr. 10.000:-,
- till *Universitetslektor Ebba Sundin, Högskolan i Jönköping* för studie av yngre tonåringars medievanor på Färöarna, Grönland och Åland, kr. 10.000:-,
- till *Redaktör Ingvar Bengtsson, Täby* för studieresor till Köpenhamn med anledning av bokprojekt om Skånska kriget, kr. 8.000:-,
- till *Journalisten Kaa Eneberg, Stockholm* för fortsatta studier av svenska och finländska medborgare som emigrerade till Sovjetkarelen, kr. 8.000:-,
- till *Centrum för vetenskapshistoria, Kgl. Vetenskapsakademien, Stockholm* för forskningsprojekt om Sverige-Norge-Namibia, kr. 15.000:- för resor till Norge,
- till *Nationalmuseet, Köpenhamn* för analys i Finland av björkträdstjära, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Anders Olofsson, Idé- och samhällsstudier, Umeå univ.* för jämförande studie av stenteknologi i norra Fennoskandia, kr. 8.000:-,

- till *Doktoranden Minna Lehtomäki, Mariehamn* för avhandlingsarbete om ikonografi i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Professor Thomas Englund, Akademien för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap, Örebro univ.* för norsk-svensk studie av lärare och sjuksköterskor, kr.10.000:-,
- till *Master of Science Yvonne Åhrberg, Hälsovetenskap, Mittuniv. i Sundsvall* för svensk- norsk studie om framgångsfaktorer vid rehabilitering till arbete, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Helga Sól Ólafsdóttir, Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap, Göteborg* för jämförande studie av ofrivillig barnlöshet i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Norden hus, Reykjavik* för inköp av språkkurser och ljudböcker, kr. 10.000:-,
- till *Nordisk informasjonskontor, Arendal* för inköp av filmer till skolprojektet "Norden i Bio", kr. 8.000:-,
- till *Hanaholmen – Kulturcentrum för Sverige och Finland* för prenumeration på nordiska dagstidningar, kr. 10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för prenumeration på nordiska dagstidningar, kr. 10.000:-,
- till *Finnskogsmuseet, Alfta* för fortsatta bokinköp, kr. 10.000:-,
- till *Svenska Finlands folkting, Helsingfors* för prenumeration på svenska dagstidningar, kr. 5.000:-,
- till *Finsk afdeling, Københavns univ.* för prenumeration på Helsingin Sanomat, kr. 8.000:-,
- till *Nordjobb, Sverige och Föreningen Norden i Norrtälje* för fritidsprogram för nordjobbare 2009, kr. 20.000:-,
- till *Nordjobb, Island* för helgutflykter och språkkurs för nordjobbare, kr. 20.000:-,
- till *Nordjobb, Norge* för kurser i norsk och nordisk språkförståelse, kr. 20.000:-,
- till *Föreningen Norden i Arvika* för reskurs om och till Norge, kr. 5.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för nordisk poesistämna, kr. 10.000:-,
- till *Programkommittén för Ibsen- och Hamsundagarna* i Grimstad, kr. 8.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för teateruppsättning om händelserna kring 1809, kr. 15.000:-,
- till *Alpaca Ensemble, Trondheim* för översättning och uppförande av svensk kammaropera för barn "Sötknölen", kr. 10.000:-,
- till *Operahögskolan, Stockholm* för nordisk operaskolebiennal, kr. 10.000:-,
- till *Visans Vänner, Umeå* för nordisk visfestival på Holmön, kr. 5.000:-,
- till *Segloramässan, Viskafors* för CD-inspelning, kr. 5.000:-,
- till *Thorgerdur Edda Hall, Reykjavik* för norsk pianoduos deltagande i musikfestival för unga på Island, kr. 8.000:-,
- till *Konstnärerna Stina Brockman, Hanna Ljung och Jenny Wiklund, Stockholm* för konstutställning på Nordens hus, kr. 12.000:-,
- till *Konstnären och kuratorn Ola Åstrand, Alingsås* för konstutställningen Nordic Darkness, kr. 15.000:-,
- till *Bildkonstnären Katja Öhrnberg, Fiskars* för konstutställningar i Sverige, kr. 5.000:-,
- till *Konstnären Harri Monni, Enskede* för konstutställning i Helsingfors, kr. 8.000:-,
- till *Minna Maija Lappalainen, Åbo konstförening* för två konstutställningar i Stockholm, kr. 8.000:-,

- till *Vadstena Spetsmuseum* för utställning i Rauma med anledning av Märkesåret 1809, kr. 8.000:-,
- till *Koreografen Destiny Johannah Bergvall, Stockholm* för studieresa till Keöja i Kuopio, kr. 3.000:-,
- till *Dansaren Ege Özdoğan, Skärholmen* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Tensta konsthall* för nordisk utställnings- och teaterverksamhet, kr. 10.000:- till danskt och norskt deltagande samt
- till *Jazzkvartetten Rodden Heads, Köpenhamn* för inspelning med svensk jazzsångerska i Köpenhamn, kr. 5.000:-.

I december 2009 utdelades följande anslag:

- till *Nordiska museet, Stockholm* för internationell konferens om Finnskogens betydelse, kr. 15.000:-,
- till *Friluftsmuseet Jamtli, Östersund* för nordisk kurs om kulturhistoriska byggnader, kr. 15.000:-,
- till *Stofnun Árni Magnússonar, Reykjavik* för seminarium om retorik i nordisk 1600-talslitteratur, kr. 10.000:-,
- till *Institut for litteratur, Islands univ.* för konferensen "Oversættelse, historie, litteratur og kultur. Nordiske synsvinkler", kr. 10.000:-,
- till *Islendsk udvalg for færøsk-islandsk forskersamarbejde* för bilateral konferens, kr. 15.000:-,
- till *Nordiska Akvarellmuseet, Skärhamn* för arbetsseminarium för nordiska bilderboksillustratörer, kr. 12.000:- till dokumentation,
- till *De nordiska lektorerna vid Islands univ.* för seminarium om nordisk litteraturkanon, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Christine Ekholst, Stockholms univ. och fil. dr Anu Lahtinen, Åbo univ.* för nordisk konferens om medeltidens genushistoria, kr. 15.000:- till resor,
- till *Afdeling for Folkloristik, Islands univ.* för interdisciplinär konferens om nordisk mytologi, kr. 12.000:-,
- till *ARLIS, Norden* för årsmöte och konferens 2010 i Oslo, kr. 10.000:-,
- till *Professor Terje Spurkland, Oslo univ.* för 7:e internationella konferensen om runor och runinskrifter, kr. 10.000:-,
- till *Docent Pável Nicklasson, Arkeologiska inst., Lunds univ.* för nordiskt symposium om arkeologins historia, kr. 10.000:-,
- till *Vadstena-Akademien* för nordiskt seminarium om digital operaproduktion, kr. 8.000:-,
- till *Smålands museum, Växjö* för symposium om äldre glashantering i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Svensk-norska konstnärgruppen Dynamo, Stockholm* för workshop i Norge om nordiskt samtidsglas, kr. 10.000:- till svenskt deltagande,
- till *Den Frie Udstillingsbygning, København* för nordiska symposiet "Udforskning af udstillingsmediet", kr. 10.000:-,
- till *Pohjola - Norden Nylands distrikt* för deltagande i nordiskt bildkonstläger på Biskops-Arnö, kr. 10.000:-,
- till *Nordiska folkhögskolan i Kungälv* för färöiskt och samiskt kulturföredrag, kr. 10.000:-,
- till *Nordisk Informasjonskontor i Arendal* för kurs om webbaserad information för de nordiska informationskontoren, kr. 10.000:-,
- till *Studievägledare Britt Pedersen, Kristiansand* för svenska lärarstudenters kursvistelse på Voksenåsen, kr. 18.000:-,

- till *Lantbruksmuseet Julita, Nordiska museet* för samnordisk lantbruksutställning, kr. 15.000:- till resor,
- till *Åre kommun* för samarbetsprojekt om kultur och hälsa med kommuner i Trøndelag, kr. 10.000:- till nordiska föredragshållares resor,
- till *Professor Eva Lund, Medicin & Hälsa, Linköpings univ.* för samarbete med Fysisk Institut, Oslo univ., kr. 5.000:-,
- till *Frilansjournalisten, författaren Tarja Lappalainen, Tavastehus* för utgivning av bok på finska och norska om kväernas historia, kr. 15.000:- till språkgranskning,
- till *Docent Ann Katrin Pihl Atmer, Stockholm* för utgivning av bok med anledning av 150-årsjubilerande Skandinaviska föreningen i Rom, kr. 15.000:-,
- till *Pohjola-Nordens Ungdomsförbund* för uppdatering av mobilitetsguiden "Möjligheternas Norden", kr. 10.000:-,
- till *Professor Tom Olsson, Södertörns högskola* för utgivning av bok om Selma Lagerlöfs Finlandsresa 1912, kr. 15.000:-,
- till *Fil. mag. Isabella Josefsson, Härnösand* för utgivning av författaren Pelle Molins brev, kr. 5.000:-,
- till *Pär Lagerkvist-samfundet, Växjö* för tryckning av årsboken 2010, kr. 8.000:-,
- till *Professor em. Per Rydén, Lund* för tryckning av monografi om Carl David af Wirsén, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Maria Andersson, Inst. för litteraturvetenskap, Stockholms univ.* för tryckning av doktorsavhandling om barn- och vuxenlitteratur "Tal och tystnad", kr. 10.000:-,
- till *Professor Arne Jönsson, Språk- och litteraturcentrum, Lunds univ.* för tryckning av antologi om författaren Sophia Elisabeth Brenner, kr. 10.000:-,
- till *Forlaget Arena, København* för utgivning av ny svensk poesi på danska, kr. 15.000:-,
- till *Docent Per Bäckström, Oslo* för tryckning av bok om nordisk experimentell poesi, kr. 10.000:-,
- till *Dr. phil. Louise Mønster, Inst. for Sprog og Kultur, Aalborgs univ.* för utgivning av bok om nordisk modernistisk lyrik, kr. 10.000:-,
- till *Förlaget Glänta Produktion, Göteborg* för utgivning av Pia Arkes bok "Scoresbysundshistorier", kr. 20.000:-,
- till *Fd statsrådet Maj-Inger Klingvall, Stockholm och fil. dr Gabriele Winai Ström, Bromma* för publicering av bok om kvinnor inom svensk diplomati, kr. 10.000:-,
- till *Professor Kekke Stadin, Inst. för genus, kultur och historia, Södertörns högskola* för tryckning av bok om manligt mode genom tiderna, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Göran Norrby, Stockholm* för bok om Nordens statsbärande skikt 1660 - 1920, kr. 10.000:-,
- till *Professor Harald Gustafsson, Historiska inst., Lunds univ.* för boken "Makt och människor", kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Per Gunnar Sidén, Historiska inst., Stockholms univ.* för tryckning av doktorsavhandlingen "Från Lödöse till Uleåborg. Sveriges och Finlands urbanisering 1200 - 1610", kr. 15.000:-,
- till *Fil. dr Berit Larsson, Inst. för kulturvetenskaper/Genusvetenskap, Göteborgs univ.* för utgivning av avhandlingen "Agonistisk feminism och folklig mobilisering", kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Marie Svedin, Arkeologiska inst., Göteborgs univ.* för tryckning av doktorsavhandling om Vallhagarprojektet, kr. 10.000:-,

- till *MANA, Antirasistisk tidskrift, Malmö* för temanummer om konst i en skandinavisk kontext, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Elisabeth Wärnfeldt, Nyköping* för översättning och språkgranskning av samnordiska operaprojektet "Völvan", kr. 10.000:-,
- till *Stiftelsen Wanås utställningar, Knislinge* för utgivning av publikation om dess nordiska och internationella konstsamling, kr. 10.000:-,
- till *Høgskolelektor Aage Jensen, Høgskolen i Levanger* för projektet "Handlingsbåren kunnskap i dagens Grønland", kr. 15.000:-,
- till *MA Kristmundur Þor Ólafsson, SIPRI, Stockholm* för forskning om nordiskt säkerhetspolitiskt samarbete, kr. 20.000:- till resor,
- till *Fd skolsjefen Arne Bergersen, Arendal* för studier beträffande Gustaf Fröding och Norge, 5.000:-,
- till *Doktoranden Anton Bjerke, Uddevalla* för forskning om nordiska kontakter med kalmuckerna från 1700-talet och framåt, kr. 10.000:-,
- till *Leg. psykologen Gunilla Björkqvist, Historiska inst., Stockholms univ.* för intervjuer med finska krigsveteraner, kr. 20.000:-,
- till *Arkeologen John Worley, Uppsala* för Fyris svärdsprojekt, kr. 8.000:-,
- till *Fil. dr Julia Mattes, Uppsala* för arkeologisk forskning i Köpenhamn, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Michael Neiss, Inst. för arkeologi, Uppsala univ.* för forskning i Norden om vikingatida ornamentik, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Carolina Levisse, Köpenhamns univ.* för studieresa till Norge, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Karin Norén, Zoologiska inst., Stockholms univ.* för forskning om fjällrävar på Island, kr. 10.000:-,
- till *Nordens hus i Reykjavik* för inköp av barn-, ungdoms- och ljudböcker, kr. 20.000:-,
- till *Nordiska folkhögskolan i Kungälv* för inköp av grafik och konsthantverk till konferenslokalerna, kr. 40.000:-,
- till *Producenten Janina Vilén, Alexandersteatern, Helsingfors* för resa till Keđja-konferens i Oslo, kr. 5.000:-,
- till *Dansaren Noora Nenonen, Järna* för deltagande i finsk kurs i dans på vårdinstitutioner, kr. 8.000:-,
- till *Professor em. Jan-Gunnar Sjölin, Lund* för resor i samband med nordiskt dansprojekt, kr. 5.000:-,
- till *Moderna Dansteatern, Stockholm* för gästbesök av ett finskt danskompani, kr. 15.000:-,
- till *Bibu.se*, för scenkonstbiennial för unga i Lund 2010, kr. 10.000:- till resor,
- till *Alvar Aalto-sällskapet, Stockholm* för symposium om den nordiska arkitekturens villkår, kr. 10.000:- till hemsidan
- till *Filmaren Sonia Hedstrand, Stockholm* för konstdokumentärprojektet "Klara sig själv", kr. 10.000:-,
- till *Wärmekvartetten, Köpenhamn* för konsert i Stockholm, kr.10.000:-,
- till *Konstnären Mari Lagerquist, Göteborg* för deltagande i bokmessa för små förlag i Århus, kr. 3.000:-,
- till *Konststud. Joanna Lombard, Konsthögskolan, Stockholm* för videoinstallationsprojekt om skandinaviska kollektivrörelser på 1970-talet, kr. 8.000:-,
- till *Isländska konstnärgruppen Malt, Mosfellsbaer* för deltagande i konstmässa i Stockholm, kr. 10.000:- samt
- till *Konsthantverkskooperativet blås & knåda, Stockholm* för nordisk utställningsserie 2010, kr. 10.000:-.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

utlyser anslag till ansökan under 2010

Letterstedtska föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på industrins, vetenskapens och konstens områden. Under 2010 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten.

*Ansökan om anslag inges skriftligen till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE - 104 22 Stockholm. Ansökan skall insändas **före** den 15 februari och **före** den 15 september 2010. Poststämpelns datum gäller.*

Besked om utdelade anslag ges skriftligen i slutet av maj resp. i slutet av november 2010.

I. Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Anordnande av nordiska konferenser och seminarier. Ansökan insändes av arrangörerna varvid konferensspråk och specificerade kostnader anges. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten beviljas ej.
- Gästbesök av forskare från annat nordiskt land. Ansökan insändes av den mottagande institutionen. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten beviljas ej.
- Tryckning, översättning eller språkgranskning av publikationer av gemensamt nordiskt intresse. Offert skall bifogas ansökan. Till periodiska skrifter ges engångsanslag. Doktorander skall bifoga handledarintyg.
- Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna som är av gemensamt nordiskt intresse. Doktorander skall bifoga intyg om sin forskning från handledaren. Av intyget skall framgå varför anslag bör ges till det uppgivna ändamålet.
- Inköp av litteratur eller kontorsutrustning till nordiska institutioner eller lärosäten med utpräglad nordisk inriktning. Kostnadsberäkning skall bifogas ansökan.

Ansökningsbeloppets storlek bör ligga i intervallet 10.000 till 50.000 SEK.

Anslag utdelas enligt föreningens praxis ej till:

- projekt som ägt rum vid ansökningstillfället,
- resor och uppehålle inom det egna landet,
- festskrifter eller seminarier av avtackningskaraktär,
- till löner, arvoden, traktamenten eller normala levnadsomkostnader samt
- till renodlade medicinska ändamål.

II. Under 2010 står sammanlagt 175.000 SEK till förfogande för främjandet av nordiskt konstnärligt utbyte. Ansökan insändes **före** den 15 februari och **före** den 15 september 2010 till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE - 104 22 Stockholm.

III. Enskild person eller enskilda personer kan också ansöka om anslag för studieresor till annat nordiskt land. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 2.000 till 10.000 SEK. Ansökningar sänds in **före** den 15 februari 2010 till: (poststämpelns datum gäller)

Danska sökande:

Letterstedtska föreningens danska avdelning
c/o Steen A. Cold, Engbakken 6,
DK - 2830 Virum

Finländska sökande:

Letterstedtska föreningens finländska avdelning
c/o Dag Lindberg, Lönnrotsgatan 7 b 16,
FIN - 00120 Helsingfors

Isländska sökande:

Letterstedtska föreningens isländska avdelning
c/o Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrun 36,
IS - 102 Reykjavík

Norska sökande:

Letterstedtska föreningens norska avdelning
c/o Kolbjørn Skaare, Professor Dahls gate 42,
NO - 0260 Oslo

Svenska sökande:

Letterstedtska föreningens svenska avdelning,
Box 22333, SE-104 22 Stockholm

Anm. Den svenska avdelningen tar även mot ansökningar den 15 september 2010.

En fullständig förteckning över utdelade anslag återfinns i årets sista nummer av Nordisk Tidskrift (4/2009 och 4/2008). Se Letterstedtska föreningens hemsida: www.letterstedtska.org

BOKESSÄ

WILLY KYRKLUND

Det finns författare som har blivit författare, eftersom de har velat bli just författare. Och det finns författare som har blivit det ändå. De har blivit det genom någon benägenhet för främlingskap, någon spricka i själen, någon oro, som har saboterat deras normala anpassningsrörelser och hänvisat dem till en utanförposition – utanförställningen hos den som begrundar livets villkor, därför att han inte är så bra på att leva det. Att Kyrklund hör till den senast skisserade gruppen vill jag här icke fördölja.

Den som talar är Willy Kyrklund (1921-2009) själv, och han gör det i ett ”Tal till grekvänner” 1987. Tanken om författarskapet som sprunget ur en spricka i själen kan låta förvånande för att komma från en författare som bekände sig till den logiska empirismen och avfärdade existentialismen som en mager soppa kokad på varat och intet. I ett annat sammanhang citerar han med gillande en novell av Runar Schildt: ”Med slutna ögon låg han där och stirrade in i den själens sjuka punkt där diktens pärla hårdnar.” Det är inte orimligt att kalla Willy Kyrklund en romantiker – men en sårad romantiker. Genom författarskapet bryts det rationella mot det irrationella, förnuftet mot dårskapen, insikten mot otillfredsställelsen, resignationen mot revolten. Som hos Stagnelius tycks tvenne lagar styra mänskolivet: makten att begära och tvånget att försaka.

*

Man kan upptäcka en författare på många sätt. Själv fann jag Willy Kyrklund i januari 1975 längst in och längst ned i en mycket trång och mycket dammig gång. Det var i Örebro gamla stadsbibliotekets källarmagasin. Jag arbetade som bokuppsättare, och där stod jag nu med *Hermelinens död* (1954) i handen. ”Till Timurs hov i Samarkand kom en dag en gammal jude, som uppgav att han med konst tillverkat en människa, endast att hon sov.” Så börjar boken. Orden fångade mig. Jag fortsatte att läsa: ”Timur log. – Vad nyttar mig en sovande ...” Jag satte aldrig upp boken; jag lånade hem den och läste om Hanseli och Greteli, om charkuteribiträdet som talade persiska, om den ihärdige Geronimo: ”Men Geronimos stora tunga ansikte är som hugget i sten. För stenen finnes intet nytt. Eldsken och skuggor fladdra över stenen, men stenen vet redan allt. Stenens kunskap är kunskapen om det ofrånkomliga.”

Det året läste jag även *Tvåsam* (1949), *Solange* (1951), *Mästaren Ma* (1953) och *Den rätta känslan* (1978). Därmed hade jag tagit del av nästan halva Willy Kyrklunds dåvarande produktion eller 5/11 för att vara exakt – och Kyrklund är exakt. Ekvationen 5/11 låter sig inte uttryckas som ett tal; vi hamnar på 0,45454545... osv. i det oändliga. Den ”matematiska kalkylen spinner en underbar spindelväv, högt över död och avgrunder”, antecknar mästaren

Ma, och matematiken spelar en inte oväsentlig roll i Kyrklunds verk. Den är ett uttryck för vår omöjliga längtan efter det fulländade och rena, det sköna och slutna – det omänskliga. I *Den rätta känslan* kan vi läsa att: ”Människan längtar efter vad hon icke kan uppnå. Det har hon anledning till.”

Det som fångade mig hos Kyrklund – förutom detta förunderliga språk präglad av pregnans, poetisk skönhet och vass ironi – var hans sätt att i skönlitterär form pröva en tanke. Han skrev inte därför att han hade en historia att berätta utan därför att han hade ett problem att utreda. Därför skall man inte förvänta sig några vindlande familjekrönikor. ”Redan tidigt hade ju Kyrklund deklarerat att han intresserade sig mindre för människorna än för människornas villkor”, skrev han 1995: ”Den oundvikliga konsekvensen blir att människoskildringen förtunnas, den litterära figur som presenteras blir allt magrare, den individuella köttigheten försvinner [...]. Vad som återstår efter denna reduktion är en streckgubbe, som skall illustrera någon tanke som författaren av någon anledning har funnit tänkvärd.” Han kallar sig en ”kolossalt opraktisk författare” som gör sig problem av sådant som andra inte ägnar en tanke. I *Tvåsam* hävdas sålunda att en författare alltid måste kunna svara för sina konstnärliga val även om det rör sig om något så trivialt som färgen på en trappuppgång. ”Men han får icke svara: någon färg skall ju trappan ha! Ty det finns icke något sådant skall att åberopa. Trappan behöver alls icke ha någon färg. Det behöver över huvud taget inte finnas någon trappa.”

Som man kan förstå är Kyrklunds böcker få och tunna – något han ofta kommenterade, som om han känt ett behov av att försvara sig. I *Mästaren Ma* angriper sålunda den stöddige filosofen Lu A sin kollega Ma-fu-tsi för ”hans korta stil och klena produktion” vilket föranlåter Ma att formulera följande aforism: ”Min brist är min kompetens.” Episoden kan ses som en gliring mot den våldsamt produktive och självsäkre Artur Lundkvist (Lu A). För Kyrklund var radergummit ett lika viktigt arbetsredskap som blyertspennan. Målet var klarhet. Han hade inget till övers för skribenter som medvetet gjorde sig dunkla och svårbegripliga. Författarens uppdrag formulerade han som att ”beskriva med ord det som inte kan beskrivas med ord. Det är hans djävla skyldighet. Det är inte lätt. Men så ligger det till.” Men radergummits estetik tog ut sin rätt. Efter 1960 publicerade sig Kyrklund allt glesare, och med *Om godheten* (1988) hade han sagt sitt i bokform. Däremot började den tidigare så skygge författaren att mer och mer synas i offentligheten och tycktes trivas utmärkt i rollen som egensinnig estradör.

*

Willy Kyrklund dog i Uppsala den 27 juni i år. Men han föddes in i den unga finska republiken. Året var 1921. Från Helsingfors flyttade familjen till Karelen, men Kyrklund återvände till huvudstaden för högre studier. Efter studentexamen läste han bl.a. filosofi och juridik och arbetade hösten 1939 på

en uppsats i folkrätt: ”Om krigförande makts rättighet att uppbringa och konfiskera neutral makts luftfartyg”. Arbetet avbröts ironiskt nog av krigförande makts luftfartyg. Kyrklund blev inkallad och hamnade som skrivbiträde på en stab. Sin roll i armén uppfattade han som djupt förnedrande och sammanfattade långt senare det djupast onda i världen som ”religionen och fosterlandskärleken” – två företeelser som får människan att frivilligt böja sig för övermakten och i namn av något stort och förment gott begå små och onda handlingar. När han i *Elpënor* (1986) gör en omdiktning av några episoder i *Odysséen* framstår typiskt nog krigshjälten Odysseus som en självgod översittare och eposets heroiska hexameter förvandlas till gravdiktens elegiska distikon.

Under kriget började Kyrklund läsa matematik och kemi i tanke att naturens lagar var beständiga och pålitliga, ”dem kunde ingen diktator ändra genom ett godtyckligt påbud, de kunde inte upphävas genom en ockupation, de var någonting att satsa på”, som han senare skrev i ”Rättskällan” (1961). Problemet var bara att de inte tar hänsyn till den mänskliga aspekten: ”Naturens lagar må vara hur stabila som helst, men en människas kunskaper om dem är dock en byggnad som med möda byggs upp och med lätthet rivs ned, liksom människan med möda byggs upp och med lätthet rivs ned. I en värld som denna, vem gitter bygga och möda sig och tröstar mig massverkans lag när jag dör?” Det låter nästan som ett eko av den Søren Kierkegaard som frågade sig vad det skulle nytta att finna en s.k. objektiv sanning ”om den för mig *själv och mitt liv icke* hade någon djupare betydelse”. Men i denna stämning slog det Kyrklund ”att en sak som jag också kunde göra, var att skriva en berättelse”. Den fick namnet ”Prognos: negativ” och inleder novellsamlingen *Ångvälden* (1948) som blev Kyrklunds debut efter att ha flyttat till Sverige. Novellen ställer bl.a. frågan vad en mänsklig individ är, och den frågan skulle fortsätta att uppta honom, inte minst i den följande romanen *Tvåsam* och i *Polyfem förvandlad* (1964) och *8 variationer* (1982).

*

Klyftan mellan det mänskliga och det omänskliga genomsyrar hela författarskapet. Det finns en tvingande natur som aldrig låter tala sig till rätta och det finns en mänsklig vilja och längtan att göra just detta. Kyrklund må ha avfärdat Jean-Paul Sartre, men det är lätt att få den Albert Camus i tankarna som i *Myten om Sisyfos* talar om ”mötet mellan människans kallande rop och världens oförnuftiga tystnad”. Och precis som Camus uppreser sig Kyrklund mot själva villkoren för vår existens. Det är i revolten vi blir människor. ”Människans moraliska värderingar”, skriver han i ”Tankar på en Tiberbro” (1957), ”är en av naturens anomalier, en vanvettig protest mot världsordningen, en maktlös oförsonlighet mot Gud. Detta är moralens lockelse.” *Olle Widhe* har i sin avhandling *Främlingskap: Etik och form i Willy Kyrklunds tidiga prosa* (2005) också visat hur Kyrklund återkommer till Jobs bok som

intertext. Men ”Gud” hos Kyrklund bör närmast uppfattas som en metafor för den orättfärdiga ”världsordningen”. Som logisk empirist hävdade han att frågan om Guds existens är meningslös och inte låter sig besvaras. Däremot ansåg han, något paradoxalt, att man kan diskutera Guds eventuella godhet, nämligen utifrån hur den uppenbarar sig i världen. Han fann emellertid inga som helst tecken på någon sådan uppenbarad godhet.

Som framgått finns det ett essäistiskt drag i Kyrklunds författarskap. Han lämnar återkommande fiktionen för att mer öppet diskutera kunskapsteoretiska och etiska frågor. En titel som *Om godheten* låter ana en moralfilosofisk traktat. Och så börjar boken. Men sedan händer något. Plötsligt lämnar författaren den utredande och distanserade framställningen:

Det anförda materialet har varit exemplifierande. Varför redovisar jag icke ett omfattande material och breder ut mig med källhänvisningar? Varför hänger jag mig icke åt en angenäm och arbetsfylld forskning i svinets, vargens, lejonets, fårets, skorpionens, gråsuggans livsmönster och förhållningssätt särskilt med hänsyn till beteendet ”godhet”? Gör så för all del! Gör detta och trivs med tillvaron! Varför denna oro för att icke säga otålighet för att icke säga likgiltighet för att icke säga förtvivlan? Är någonting fel någonstans i vad?

Den här sidan av Kyrklunds författarskap har undersökts av *Johan Sahlin* i avhandlingen *Om kyrklundheten: Värde, kunskap och skrivande i Willy Kyrklunds Om godheten* (2008). Sahlin försöker här bestämma Kyrklunds relation till exempelvis David Hume, Charles Darwin och den logiska empirismen, inte minst som den senare kom till uttryck hos den finländske filosofen Eino Kaila. Men han uppmärksammar även vad som händer när en mer facklitterär framställning möter och bryts mot en skönlitterär. Med tanke på Kyrklunds dragning till tankemodeller är det inte konstigt att den tidiga forskningen intresserade sig för olika frågor och tanketraditioner. Inte minst frågan om frihet och determinism är viktig i *Gunnar Arrias* avhandling *Jaget, friheten och tystnaden hos Willy Kyrklund* (1981). I polemik mot den förhärskande bilden av Kyrklund som en utpräglad tidlös och existentiell författare lyfte Arrias även fram honom som en intellektuell i tiden och såg hans verk mot bakgrund av bl.a. det kalla krigets diskussioner om författarens ansvar och frihet. Hos Olle Widhe får också Ingemar Hedenius (filosofen He I i *Mästaren Ma*) och den stora s.k. trolöshetsdebatten bilda bakgrund.

Typiskt för tiden efter kriget var också att Kyrklund sökte sig ut i världen. Han bodde en längre period i Grekland för att senare företa vidsträckta resor inom främst den muslimska världen. Han har beskrivit det som att han var led vid den västerländska kulturens självrättfärdighet och sökte andra sätt att se på tillvaron. I *Aigaion* (1957) skildrar han sin grekiska sejour medan *Till Tabbas* (1959) har resorna i Persien som utgångspunkt. Intresset för andra kulturer är även tydligt i hans övriga verk där handlingen lika gärna förläggs till Kina, Indien och Syrien som till Italien, Grekland och Sverige. Men när han ham-

nade mitt uppe i den stora religiösa väckelsen i Pakistan insåg han att det var dags att ”ödmjukt krypa tillbaka till det grekiska fadershuset”.

*

Den förste att mer konsekvent se till Kyrklunds litterära metod var *Arne Florin*. ”Om Willy Kyrklunds genrer och genreblandningar” (1992) lyder den talande titeln på hans licentiatavhandling där han bl.a. visar hur Kyrklund använder sig av parodi och pastisch och stilbrytningar. Den här stilblandningen kulminerar i *Polyfem förvandlad* som varierar motiv och teman i korta avsnitt av olika karaktär så att framställningen förvandlas till något av en spegelsal och ekokammare. Det är Kyrklunds mest experimentella bok men också hans mest lyriska och en av de vackraste som skrivits på svenska språket. I avhandlingen ”*Textens villkor*”: *A Study of Willy Kyrklund's Prose Fiction* (1998) går *Paul Norlén* vidare i Florins fotspår. Han hävdar också att Kyrklunds böcker karaktäriseras av ett ”split perspective” med den innebörden att de består av olika och motstridiga röster där det inte går att avgöra vem som har rätt. Den tanken finns redan i Gunnar Arrias avhandling, och hos Olle Widhe är den helt avgörande. För honom är Kyrklunds böcker ett slags etiska utmaningar där själva den litterära formen, med dess montage teknik och allegorier, på något sätt tänks tvinga läsaren till självreflektion.

*

Av Kyrklunds böcker torde *Solange* vara den mest kända och lästa. och den förblir en utmärkt ingång till författarskapet. Handlingen är enkel: Vi följer Solange från vaggan till graven. Hon drömmer om att bli balettdansös men hamnar på kontor. Där träffar hon Hugo. De gifter sig och får barn. Hon blir hemmafru. Drömmarna går om intet. Hon dränker sig. Det låter som rena rama diskbänksrealismen. Inget kunde vara mer fel. Är det ens sant att Solange dränker sig? Romanen slutar som någon av Ovidius metamorfoser eller som Helge Kjellins saga om prinsessan Tuvstarr: ”Utan att göra motstånd underkastade hon sig den sällsamma förvandlingen. En tuva starrgräs blev du Solange, för all din längtans skull. En tuva ängsull i sankmarken, oigenkännlig bland andra tuvor, med några vita vippor.” Så är också *Solange* vad upplysningsfilosoferna kallade en *conte philosophique*, en ”filosofisk saga”. Den diskuterar människans villkor och hur man skall förhålla sig till dessa. Solange vill inte bara överleva, hon vill *leva* – och när det visar sig omöjligt väljer hon att dö. Hennes motpol är Hugo. Även han har känt denna lågande längtan efter livet men förkvävt den. Nu försöker han tvinga Solange att böja sig för verkligheten och nöja sig med den tomtebolycka som dödar henne inifrån. Hon vägrar. Men hennes revolt har, med Albert Camus ord, ingen morgondag. Den som vill leva måste dö, den som nöjer sig med att överleva gör det till priset av sitt eget liv. Hugo är förnuftet och Solange är dårskapen – eller ”det heliga oförnuftet” som det står i romanen. Hennes ”non serviam” är en förtvivlad och

vanmäktig gest. Men detta att hon vägrar att böja sig för människans villkor, för ”Gud”, gör henne till något av en Prometheus i folkhemmet.

Solange fick en del kritiker att tala om Kyrklunds medkänsla med de små i samhället. Mot detta reagerade Gunnar Arrias i sin avhandling. Han beskrev det som en naiv felläsning och ansåg att Kyrklund var en långt mer ”diabolisk” författare än man velat se och erkänna, och när Kyrklund 1990 fick frågan om det var medkänsla som präglade hans författarskap svarade han: ”Gunnar Arrias kom i sin doktorsavhandling fram till att Willy Kyrklund inte var så god och medkännande som allmänt antogs. Jag stöder mig på vetenskapen i denna fråga”. Som så ofta döljer sig Kyrklund bakom en lätt ironisk ton, och det är inte gott att veta vad han egentligen anser. Sant är att Solanges dansdrömmar bara delvis går om intet på grund av samhället och en illvillig omgivning. Det verkligt tragiska är att hon faktiskt saknar förutsättningar för att förverkliga dem. Kyrklund återkommer ofta till maktfullkomliga och orättvisa samhällssystem, men man får inte glömma att han även skildrar själva livsvillkoren som i grunden orättvisa. Men just därför är Solanges omöjliga dröm om Livet befogad. Hennes uppror är inte i första hand kontoristens eller hemmafruns eller den kuvade medborgarens; det är ett existentiellt uppror.

Hugos förnuft och Solanges dårskap varierar i de flesta av Kyrklunds verk, inte minst i *Mästaren Ma*, i novellsamlingarna *Hermelinens död* och *Den överdrivne älskaren* (1957) och i dramatikvolymerna *Från Bröllopet till Medea* (1967) och *Gudar och människor. Zéb-un-nisá* (1978). Men förnuft och dårskap är inga entydiga kategorier. Det ena kan lätt slå över i det andra. Och hur vi än agerar går det vanligtvis illa. Människans villkor är obönhörliga. Vanmakten är konstant.

*

Allts förgänglighet och tidens obönhörliga flykt är återkommande motiv i *Till Tabbas*. Människan är ett ler, och som den starkaste mur av saltorkat tegel urholkas och rämningar när regnet kommer och letar sig in i murens ofrånkomliga sprickor, så förgås människan och hennes verk. Det finns vissa kritiska skeden där ett författarskaps framtid avgörs: dels när författaren slutat skriva och själv inte kan hålla liv i sitt varumärke, dels när kritikerkråren och läsekretsen växlar generation. Willy Kyrklunds verk har visat sig klara båda dessa skeden. Personligen är jag övertygad om att *Mästaren Ma* och *Polyfem förvandlad* kommer att höra till de verk som eroderar sist inom den svenska 1900-talslitteraturen.

Sten Wistrand

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

HISTORIENS VERITABLA BÖLJEGÅNG MELLAN SVERIGE OCH FINLAND

Historiker uttalade sig ofta förr tvärsäkert om den historiska utvecklingen baserad på fakta som inte fick ifrågasättas. Personliga åsikter gled ofta in i bedömningen av maktfaktorer. Den svenska historikern Lauritz Weibulls källkritiska linje dämpade de romantiserande historiska skildringarna. De har som känt återkommit med stora upplagor kring kungar och politiska intriger.

Idag har vi en historisk forskning som när den har ett ärligt uppsåt ses i ett större perspektiv. Olika tolkningar vägs mot varandra. Legender kan ha ett bestämt syfte för att beskriva hur man tänkte vid olika tidsåldrar. Det är på modet att skildra historien i en europeisk kontext även för Sveriges och Finlands del. Det kommer delvis till uttryck i *Kari Tarkiainens* nya arbete *Sveriges Österland – från forntiden till Gustav Vasa*. Boken behandlar innehållsrikt den tid då det framväxande svenska riket etablerade sig öster om Bottniska viken.

Utvecklingen gick inte enbart i en riktning från väster mot öster. Boken skildrar en växelverkan mellan två landsdelar, en veritabel historisk böljegang både ifråga om administration, politik, ekonomi, kyrklig organisation och personliga relationer.

När svenskarna kom till ”de finska skären” har genom tiderna getts olika tolkningar. Numera tycks det råda en tämligen enhetlig vetenskaplig syn på befolknings- och språkutvecklingen i landet. Under vikingatiden var Finlands kultur mera finsk medan svenskarna när de anlände till landet under medeltiden var ett nytt befolkningsselement. Men det skall inte ses eller höras med dagens ögon och öron som vi känner finskan och svenskan.

När svenska språket såsom det talades under medeltiden landsteg i Finland med de första missionärerna, handelsmännen och ledningskrigarna mötte de – enligt Tarkiainens sammanfattning – vokalrika dialekter, som senare skulle utvecklas till det finska språket. Dessa dialekter hade sedan länge påverkats av ett germanskt, sannolikt skandinaviskt språk och förlorat en rad egenskaper som hade tillhört det finsk-ugriska urspråket.

I den historia som förr togs för given i skolundervisningen hade Finland koloniserats genom tre korståg. Sedan började man ifrågasätta om korstågen alls ägt rum då källmaterialet var bristfälligt eller vacklande. Det hade kanske snarare skett genom en långsam infiltration till följd av befolkningsöverskottet på den svenska sidan.

Vi påminns nu att Mikael Agricola, som var Finlands reformator, har behandlat svenskarnas ankomst till Finland. Hans skildring återfinns i det andra företalet i översättningen till finska av *Nya Testamentet* (1548). Han

skriver kortfattat om Erik den heliges, Birger Jarls och Torgils Knutssons korståg. Han stöder sin framställning på Olaus Petris krönika. Berättelsen om den engelska biskopen Henrik, som var den första som döpte finnarna, har så starka realistiska inslag att den knappast kan vara enbart en legend tillkommen för kyrklig propaganda. Det är känt att den påvliga legaten Nikolaus av Albano besökte Sverige 1153, då han hade med sig en engelsk präst vid namn Henrik, som han vigde till biskop i Uppsala. Nikolaus for till Rom och valdes till påven Hadrianus IV. Biskop Henrik sändes att missionera till Finland.

Det visar hur nära europeiska förbindelser det existerade mellan Norden och Rom, där den katolska kyrkan höll noga reda på hur kristnandet av de olika länderna hade gått till.

Stormännen på båda sidor om Bottniska viken spelade en central roll när landsdelarna sammanfogades. Enligt den svenske historikern Dick Harrison skedde Finlands anslutning till Sverige på det sättet att de finska stormännen själva insåg fördelarna med att tillhöra det rike som blev Sverige. De drog nytta av personliga relationer inom ekonomin, kyrkligheten och makthierarkin. Småland, Hälsingland och Värmland anslöts på detta sätt till riket. Tarkiainen anser att teorin inte är tillräckligt väl underbyggd när det gäller Finland.

Ändå existerade det nära förbindelser mellan frälsesläkterna i de båda länderna. Det var vanligt att fräsemän, närmast från lågadeln hämtade sina hustrur från Sverige. De finska förhållandena kändes inte heller främmande för de högättade släkterna. Brudar ur ätterna Oxenstierna och Tott gifte sig med finska adelsmän. Genom giftermål kunde man antingen stiga eller sjunka i anseende och arv. Till de lyckligt lottade får man väl säga att Knut Eriksson Kurck hörde. Han blev friherre och president vid Åbo hovrätt. Genom tre på varandra följande äktenskap med brud från släkterna Oxenstierna, De la Gardie och Horn steg ätten upp till högadeln!

Frågan om Finlands integration med det svenska riket eller dess självständiga ställning känns idag förlegad. Det var inte antingen eller utan både och. I Finland kunde man agera självständigt beroende på de politiska konjunkturen, de geografiska avstånden och ibland starka personligheter som drev sin sak – oberoende av Stockholm! Det finns många exempel. En av de färgstarkaste var Karl Knutsson Bonde som på 1400-talet blev tre gånger vald till kung i Sverige. Han besteg tronen, fördrevs men återkom. Det är möjligt, men inte helt säkert, att han var född i Finland, där hans farfar och morfar var slottshövitsman i Viborg. Karl Knutsson Bonde styrde själv som en furste i Viborg, varifrån han löste gränstvister mellan tavaster och savolaxare. Han bedrev en egen utrikespolitik gentemot Livland och Novgorod. Han deltog i fälttåg mot furstendömet Pskov, som var lierat med Moskva och fiende till Novgorod.

Den finska nationalistiska propagandan om att Sverige ockuperade Finland i sex århundraden – som förekommer än i dag, låt vara i mindre kretsar – är

en bedrövelse i ett civiliserat samhälle som Finland ändå är idag. Om inga andra argument biter borde man för länge sen ha tillägnat sig den svenske historikern Ingvar Anderssons syn på korstågstiden – ”nu börjar Finland inta den framträdande plats i rikets hävd, som det skulle behålla i sju sekler”!

Ifråga om det svenska rättsarvet rör sig Tarkiainen på säker mark. Fornfinnarna har inte lämnat efter sig något känd rättstradition. Av ortnamn att döma förekom tinget som en institution under hednisk tid men vad som avhandlades vid dess ting är okänt. I Finland saknades inhemska ord för domare och lag och dessa har rotat sig i landet som lånord från svenskan. Införandet av svensk rätt var troligen en lätt process i Finland, anser Tarkiainen. Men är den allmänna laglydnaden enbart en inlärd process som importerades västerifrån? Enligt Tarkiainen har den i högtidliga sammanhang upphöjts till det viktigaste som Sverige skänkt Finland.

En troligare tolkning är att det inte tycks ha rått någon konflikt mellan den tidigare föga kända finska rättsuppfattningen och den svenska lagen, emedan det inte finns något belägg i källorna för en konflikt. Det är också Tarkiainens tolkning. Den fråga som man tvistade om var vatten- och fiskerätten i skärgårdsområdena. Här dömde kung Magnus Eriksson på 1300-talet (!) till de inflyttade svenskarnas förmån. Fiskevattnet hörde till strandägaren och åsidosatte den uråldriga sedvanerätt som hade gett kustborna rätt till fiske vid havet. Den frågan löstes aldrig på rätt sätt och förblev länge ett irritationsmoment för kustborna.

Det nordiska rättsarvet är inte enbart vårt eget utan bygger på europeiska influenser. De svenska landskapslagarna är skapade i sin skrivna form av rättslärda som hade studerat vid kontinentala universitet. Upplandslagen skrevs på 1200-talet av en rättslärld Andreas And med fransk utbildning. Under Birger Jarls tid inlånades från kontinenten nya begrepp som fridslagar, som underströk att lag och ordning skulle råda i vissa lägen. Det äldsta bevarade dokumentet i Finland är kung Birgers brev från år 1316 om att kvinnofrid skulle råda i Karelen. Magnus Erikssons allmänna landslag från 1350 avsåg hela riket och avslutade den svenska statsbildningen.

Det är en vanlig historisk uppfattning att den katolska och ortodoxa kyrkan tidigt kämpade om inflytandet i Finland. Därför blev karelarna i stort sett ortodoxa. Men det slaviska kyrkliga inflytandet sträckte sig i början längre, från Karelen ända till Egentliga Finland kring Åbo och även till Gotland på 900- och 1000-talet. Den formella brytningen mellan Rom och Konstantinopel skedde först 1054 då kardinal Hubert lade påvens bannbulla på Sofiakyrkans altare. Det ortodoxa inflytandet i Finland drevs sedermera tillbaka genom den starka ekonomiska utveckling som Sverige upplevde från 1100-talet till mitten av 1300-talet. Utan denna högkonjunktur hade införlivandet av det dåtida Finland varit otänkbar.

Kari Tarkiainen tar avstånd från den gamla historiska synen att svenskarna

under korstågstiden övertog ett synnerligen primitivt Finland. Det kan inte jämföras med européernas ankomst till Amerika. Även om källorna i stort sett tigger om landets tillstånd är det troligt att samhällena och kulturen var likartade på ömse sidor om havet under tiden före kristendomen. Sydvästra Finland var redan då en någorlunda integrerad del av landet i väster. Hedendomen var varken ond, som de kristna krönikorna påstår, eller en romantisk och oskyldig idyll. Samhällets organisationsgrad var inte särskilt hög.

Man kan naturligtvis fundera över varför man inte känner namnet på en enda finsk hövding före den svenska tiden!

Men det skulle Gustav Vasa råda bot på. Han såg till att en del av de högre ståndens ättlingar även från Finland fick en del av sin uppfostran vid hovet. De lärde sig seder och språk samt trohet mot dynastin. Det behövdes bl.a. då reformationen skulle genomföras, dvs. främst en konfiskering av den katolska kyrkans egendom. I Finland gick Gustav Vasa för hårt fram då han lade beslag på huvudparten av kyrkans egendom. Här rådde inte samma missförhållanden som i Sverige. I Finland ägde kyrkan endast fyra procent av jorden. Den som höjde sig över de betungande pålagorna från Gustav Vasas regim var biskop Mikael Agricola. Då Guds ord skulle predikas på folkspråket översatte han cirka 2500 sidor text till finska, ett språk som dittills inte alls hade använts i skrift. En enda man höjde landets bildningsnivå på ett sätt som saknar motstycke.

Gustav Vasa höll i själva verket på att utarma Finland genom sina skatter, trots att han grundade vissa kungsgårdar för rikets utveckling. Inte att undra på att han behövde ett följe på tusen man då han besökte Finland. Det var både för att imponera på folket och skydda sin personliga frihet mot folket!

Tarkiainen vidarebefordrar en del skrönor som är tveksamma, bl.a. att det svenska kungahusets vaggla låg i Finland! Berättelsen skapades av Johannes Magnus, som skrev att Noaks sonson Magog, skyternas konung, hade erövrat en stor del av Europa, däribland Finland, varifrån han kom till Sverige för att grunda en dynasti. Det påstås att på Stockholms slott hängde på 1500-talet hela fem vävda tapeter med bilder och texter med motiv från Magogs och hans son Svenos avfärd från Finland till Sverige. Även om skrönan har återgetts i en av svenska Nationalmuseets utställningskataloger blir den inte mera trovärdig för det.

Ett dynamiskt persongalleri

Forskningen om enskilda personers öden och äventyr upplever nu en renässans i Finland. Den biografiska forskningen har fått ett nytt standardverk *Biografiskt lexikon för Finland del 1 – den svenska tiden*, förtjänstfullt redigerad av historikern *Henrik Knif*. Det kompletterar Tarkiainens översiktsverk. Boken är på över 500 sidor och innehåller omkring 350 personporträtt. Många

läsare i Sverige kan kanske hitta anförvanter i boken.

Boken inleds med ett kort kapitel om den på sin tid kända italienska upptäcktsresanden Giuseppe Acerbi (1773-1846) som 1799 företog en resa till Nordkap. Hans resedagbok gjorde Finland, Sverige och Lappland känt i vida kretsar i Europa. Hans verk har haft stor betydelse för historieskrivningen om Finland, vilket motiverar hans medtagande i boken.

”Biografiskt lexikon” spränger ramarna för ett snävt finsk-svenskt perspektiv. Förutom upptäcktsresande ingår i urvalet ledande befäl för främmande eller ockuperande makt som under kortare eller längre tid haft ett stort inflytande över finländska förhållanden. Till denna grupp hör bl.a. Katarina II, kejsarinna av Ryssland (1729-1796). Hon beskrivs objektivt till åtskillnad från de många biografier som har skrivits om henne i skvaller- och skandalstil.

En betydelsefull personlighet var holländaren, sedermera greven Jan-Peter van Suchtelen (1751-1836) som av Katarina II kallades till Ryssland för att utveckla ingenjörstrupperna. Han blev i Finland känd som den legendariske belägraren av Sveaborgs fästning utanför Helsingfors 1808. Fästningen kapitulerade så gott som utan strid och Finland tillföll den ryska tsaren som autonomt storfurstendöme. Van Suchtelen blev två år senare Rysslands sändebud i Stockholm med uppgift att försäkra svenskarna om att Ryssland inte hade några territoriella anspråk som sträckte sig över Bottniska viken. Van Suchtelen fann gehör för sitt uppdrag hos den nya regenten i Sverige, Karl Johan Bernadotte. Han var helt enkelt en framgångsrik diplomat. Mötet mellan Karl Johan och ryske tsaren Alexander I i Åbo 1812 inledde den fredspe-riod som sedan dess har rått mellan Sverige och Ryssland.

Herman Dietrich Spöring är ett intressant öde som visar hur världen på 1700-talet låg öppen för begåvade ynglingar från Finland. Han deltog i kapten James Cooks berömda sjöresa med fartyget Endeavour till Nya Zeeland och upptäckten av Australien. Spöring var både instrumentmakare och skicklig tecknare. Han var född i Åbo ca 1733 och dog på återfärden över Indiska oceanen 1771. Spöring och en annan tecknare, Sydney Parkinson, var de första som avbildade kängurun och dingon.

Spörings insats var i ett skede helt avgörande för resans genomförande. När kapten Cook angjorde Tahiti blev fartyget bestulet på en del av utrustningen, bl.a. kvadranten som hittades trasig. Spöring lyckades reparera instrument som behövdes för navigeringen.

Spöring gick till en början miste om sin del av den ryktbarhet som mötte de överlevande med James Cook i spetsen. Hans teckningar har tillsammans med andra osignerade verk hamnat i samlingarna på British Museum. Det pågår alltjämt forskning kring Spörings insatser och han har senare fått erkännande på södra halvklotet. En liten ö mellan Nya Zeeland och Australien uppkallades efter Spöring. Det finns också en gata i Canberra som bär hans namn.

Petter Stenhagen (1712-1772) visade hur dynamiskt 1700-talet kunde vara i flyttningsrörelsen mellan Sverige och Finland. Han var född i Piteå och flyttade till Gamlakarleby i mitten av 1730-talet. Han blev sin nya hemstads mest betydande köpman, framgångsrik skeppsredare och betydande politiker. Under hattarnas krig mot Ryssland – som var dömt att misslyckas – fick han förtroendeuppdraget för de österbottniska städerna att rekognosera hur kriget förlöpte i södra Finland. När han erfor att den svenska armén i Finland hade kapitulerat den 24 augusti 1742 återvände han till Gamlakarleby med under rättelser om att de ryska styrkorna var på väg mot Österbotten. Det gällde att rädda vad som räddas kunde. Österbottningarna svor kejsarinnan Elisabet trohetsed. Med kommandören för de ryska styrkorna kom man överens om hur ockupationen skulle organiseras! Kejsarinnan Elisabet och hennes rådgivare gick med på en ”relativt billig fred” 1743 i Åbo. Sverige avstod ett stycke av det sydöstliga hörnet av Finland, vilket nog försämrade landets strategiska läge för framtiden.

Stenhagen använde all sin energi för att förbättra de österbottniska ekonomiska förhållandena. Han var rådman i Gamlakarleby från 1752 till sin död. Han deltog i flere riksdagar i Stockholm där han efter en hård kamp lyckades bryta Stockholms handelsmonopol över utrikeshandeln.

Det gynnade Finlands ekonomiska utveckling och kan också ses som ett viktigt bidrag på Finlands väg till självständighet.

Tom Söderman

Kari Tarkiainen. *Sveriges Österland – från forntiden till Gustav Vasa*. Svenska Litteratursällskapet i Finland och Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2008.

Biografiskt lexikon för Finland – del 1, svenska tiden, redigerat av Henrik Knif. Svenska Litteratursällskapet i Finland och Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2008.

MAMMUTVERK ÖVER MAMMUTFÖRFATTARE. EN BIOGRAFI OM MIKA WALTARI

Mammutförfattare kräver mammutverk frestas man nästan säga efter att ha läst *Panu Rajalas* digra över 800 sidor tjocka biografi över den finske författaren Mika Waltari (1908 - 1979). Men så var också Waltari under sin livstid en oerhört produktiv författare vars böcker omfattade allt från historiska verk med djup och bredd till populära detektivromaner. Av naturliga skäl uppmärksammades hans 100-årsjubileum stort i Finland under fjolåret.

Waltari var född i stadsdelen Broholmen strax norr om Långa bron i Helsingfors. Området tillhör den finländska huvudstadens klassiska arbetar- kvarter. Adressen till det hus där han en tid bodde som barn är Broholmsgatan 6. Det gamla trähuset revs för ungefär trettio år sedan och där finns sedan

dess Finlands Socialdemokratiska partis högkvarter. Snett mitt emot reser sig Folkets hus mäktiga granitbyggnad. Waltari kunde alltså ha blivit en riktig proletärförfattare. Men det blev han inte.

Rajala konstaterar att det var faderns tidiga död, första världskriget samt inbördeskriget i Finland 1918 som grundligt skakade om Mika Waltaris barndomsvärld. I Waltaris släkt stödde man de vita. Waltari själv skulle senare visa förståelse för både de vita och de röda. Men som 9-åring kunde han naturligtvis inte ha någon politisk inställning till skeendet. Han sattes att gå i Helsingfors finskspråkiga normallyceum, allmänt kallad "Norssi". Det framgår att Waltari trots sina vita sympatier i en skoluppsats visat försiktig uppskattning också för de rödas motiv vilket hade väckt en viss pinsam uppmärksamhet i skolan som trots att den samlade elever från alla samhällsklasser ändå var vit till sin ideologiska färg. Liksom för så många andra skulle skol- och ungdomsupplevelserna för alltid prägla Waltaris liv. Längre fram i boken framgår det att en ung man skulle intervjua den åldrade Waltari men att denne först varit lite reserverad. Sedan blev det klart att den unge mannen liksom sin far hade gått i "Norssi" och att han väl kände till skolans legendariske historielärare K.R. Melander, populärt kallad "Plodu", som även varit Waltaris lärare. Alla fördomningar brast då man gemensamt kunde skratta åt "Plodu"-vitsarna. Sådana fanns nämligen i ett oräkneligt antal och Waltari kunde berätta att man under vissa klassmöten kunde sitta i timmar och bara minnas roliga historier om det gamla läraroriginalet.

De unga åren formar den vuxne människans liv. Mika Waltari är på den punkten inget undantag. Bara 18 år gammal reste han till Paris där han bodde på Hotel de Suède som var populärt också bland andra finländare. Det blev ett liv fyllt av "vin, kvinnor och sång". Pernod och likören Amourette hörde till favoritdryckerna och i närheten av de berömda hallarna och Boulevard de Sébastopol rörde sig flitigt damer av det lättare gardet. Men turerna, de skulle nämligen bli fler, till Frankrike vidgade samtidigt vyerna mot både det kontinentala Europa och mot andra utomeuropeiska kulturer.

I sina första böcker tog Waltari ofta upp teman som ännu på den tiden ansågs rätt vågade; kvinnans frigörelse, föräktenskapliga förbindelser, en alltför riklig alkoholkonsumtion men också våld och kriminalitet. Rajala anser att Waltaris samhällskunskap är ganska ytligt påklistrad i skildringarna. Waltari strävar inte ens efter att nå samma politiska perspektiv som dem som drabbats av trettiotalets tunga depressionsår. Men mellan raderna kan man ändå läsa empati med de mindre bemedlade.

Bland hans första viktiga böcker kan nämnas *Suuri illusioni* (Den stora illusionen) i slutet av 1920-talet och *Appelsiininsiemen* (Apelsinskärnan) i början av 1930-talet. Av Rajala beskrivs Waltari som en "evig sympatisör". Han försökte alltid förstå den samhällskritiska ungdomen oberoende av om

det handlade om 1930- eller 1970-talet. Men samtidigt framgår det att han ofta väckte starka känslor. Hans dilemma kan sammanfattas så att för den konservativa högern var han alltför liberal och alltför kosmopolitisk, medan han för den radikala vänstern var alltför kristlig och borgerlig. Men när vissa av hans böcker blev nerskällda av kritikerna och då han stötte på allmänt motstånd blev de faktorer som allt beslutsammare drev honom framåt. I sitt privatliv var han däremot både tankspridd och opraktisk men hemservicen sköttes på den punkten av hans hustru jämte parets dotter.

Ett grundläggande drag i Waltaris författarskap är hans förmåga att snabbt kunna både leva och sätta sig in i för honom i princip främmande miljöer. Till exempel i boken *Vieras mies tuli taloon* (En främling kom till gården) är det den urbane Waltari som på ett levande sätt skildrar bondgårdslivet med alla dess åkrar och boskap. Staden ses här som motsatsen till det sunda livet på landet. Inte ens de bitskaste kritikerna fann någonting som skulle ha andats konstgjordhet eller ytlighet. Det är också mot slutet av 1930-talet som Waltari på allvar börjar väcka uppmärksamhet i utlandet. Visserligen hade några av hans verk tidigare översatts till svenska och norska men det var uttryckligen med ”En främling kom till gården” som han fick sitt genombrott i Skandinavien.

Under kriget hade Waltari uppgifter som fosterländsk propagandist i den finska statens tjänst. Som en kuriositet kan nämnas att han vid sidan av sina patriotiska frontskildringar och noveller också skrev en bok om vad som hände när Sovjetunionen erövrade Estland, Lettland och Litauen. Många ansåg Waltaris beskrivningar från Baltikum vara starkt överdriven antisovjetisk propaganda i tidens anda ända tills dagens öppnade arkiv bekräftat hur rätt han hade och hur exakt han skildrar hur det verkligen gick till när balterna gjordes till slavar i det kommunistiska slavlägret. Den estnische författaren Jaan Kross gick för några år sedan till och med så långt att han menade att Waltari hade haft bättre information om Estland än esterna själva på många årtionden.

Men sitt stora genombrott både i hemlandet och på den internationella arenan fick Waltari med sitt storverk *Sinuhe egyptiläinen* (Sinuhe egyptiern). Rajala beskriver hur Waltari i början av augusti 1945 med sina nästan tusen sidors manuskript kom till sitt förlag och hur förlagschefen med blandade känslor tog emot högarna av papper. Men alla tvivel till trots, också Waltari själv hade börjat vackla när han läste korrektur, blev ”Sinuhe egyptiern” alla tiders succé och senare också den första finländska bestsellern på de internationella bokmarknaderna. Boken beskrivs som en blixtrande flamma från en annan tid mitt under den tunga och dystra finska hösten. ”Sinuhe egyptiern” var nu boken som alla litteraturintresserade i Finland pratade om och i USA blev den engelska översättningen den stora bestsellern.

Ett av verkets mest fascinerande drag är dess historiska exakthet. Visserligen hade Waltari redan länge varit intresserad av egyptologi, men det som frap-

perar är hur noggrant det gamla Egypten skildras. Rajala hänvisar i sin bok till den kände finlandssvenske egyptologen Rostislav Holthoer som på 1980-talet noggrant studerade Sinuhe mot bakgrunden av den nyaste forskningen. Också Holthoer kom fram till resultatet att Waltari tack vare sin intuition på ett sätt som är ägnat att väcka förvåning in i minsta detalj kunnat levandegöra det fornegyptiska vardagslivet. Och då måste man hålla i minnet att Waltari aldrig själv ens besökt Egypten.

Under de efterkrigstida decennierna fortsatte Waltari på den historieinspirerade väg han slagit in på. Uppmärksammade verk var bland annat *Valtakunnan salaisuus* (Rikets hemlighet) och *Turms kuolematon* (Turms den odödlige). Småningom skulle dock Waltaris inspirationsådra sina. Men som medlem av Finlands Akademi, där hans uppgift bland annat var att stödja och uppmuntra unga författare, var han fortfarande i rampljuset. Och hans gamla storverk kom hela tiden ut i nya upplagor.

När det gällde att försvara tryck- och åsiktsfriheten stod Waltari alltid på barrikaderna. Vi får veta att han inte var särskilt förtjust i Agnar Mykles roman ”Sången om den röda rubinen” men med en ovanligt kraftfull retorik försvarade han det tryckta ordets frihet. Samma sak gick igen då den finske författaren Hannu Salama på 1960-talet åtalades i enlighet med den såkallade hädelseparagrafen. Med bärande argument ställde Waltari upp för Salamas rätt att skriva fritt. Moralens inskränkta väktare hade Waltari inte mycket till övers för.

Vem var då människan Mika Waltari? I sällskapslivet kunde han vara mycket underhållande. Han stortrivdes särskilt med unga vackra damer. Med vännerna kunde han sitta och småprata och grogga långt in på småtimmarna. Hemmet vid Fjälldalsgatan 13 i stadsdelen Främre Tölö i centrum av Helsingfors stod öppet för många unga lovande författare. Det gick till och med så långt att vissa började utnyttja Waltaris godhet i synnerhet när det gällde att låna pengar. Författaren Jorma Ojajarju, som då höll hov på konstnärsrestaurangen Kosmos i Helsingfors, åtog sig därför rollen som portvakt för dem som ville träffa Waltari.

Men samtidigt ligger det någonting gåtfullt över Waltaris personlighet som varken de som i livet stod honom nära eller som Panu Rajala kommit underfund med. Och det är kanske det som förklarar en del av hans storhet som författare.

Henrik Helenius

Panu Rajala. *Unio Mystica – Mika Waltarin elämä ja teokset* (Unio Mystica – Mika Waltaris liv och verk) Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2008.

HENRY PARLANDS TID DOKUMENTERAD I BOKFORM

I förordet till boken *Jag är ju utlänning vart jag än kommer* skriver Agneta Rahikainen att den är ett försök att berätta om Henry Parlands liv och författarskap utifrån de fotografier som bevarats i Svenska litteratursällskapet i Finlands arkiv. Perioden som skildras är 1925 till 1930 eller biografiskt sett från Parlands konfirmation tills han dog i sviterna av scharlakansfeber. Förutom fotografierna berättas hans liv även i text och då framför allt genom brev som han har fått och brev som han har skrivit, samt Parlands dikter, utdrag ur hans anteckningsböcker och prosafragment. Texturvalet är baserat på att det ska säga något om Henry Parlands liv, intressen och relationer, men också något om den tid som han levde. Rahikainen understryker dock att det är fotografierna som är utgångspunkten.

Om fotografierna i "Jag är ju utlänning vart jag än kommer" kan man säga mycket. De är svartvita, tummade och väldigt ordinära. Fotografierna är förtjusande och befriade från stora och viktiga händelser, de är som hämtade ur ett familjealbum. Uppklädda släktingar på strama ateljéfotografier, kompisbilder, poserande flickvänner och något enstaka fotografi på landskap, byggnad eller interiör – men framför allt består boken av porträtt. Fotografierna är förvånansvärt sällan på Henry Parland eller tagna av honom, trots att bokens utformning med alla fotografier ändå motiveras av att Parland var en ivrig förespråkare av fotografering. Men det handlar mer om Rahikainens vilja att göra Parland typisk för sin tid, modernitet och nya ideal.

Urvalet av fotografier understryker känslan av att det snarare är en tidsperiod som gestaltas i denna bok än ett liv och ett författarskap. Några av bildtexterna tyder på samma sak. Det finns exempelvis ett fotografi som är taget på Grankulla backhoppningsanläggning, där man ser en mansperson mitt i ett hopp och fullt med folk vid sidan om backen som tittar på. Bildtexten lyder: "Under skoltiden deltog Henry Parland i backhoppningstävlingar. I Grankulla fanns en egen liten backhoppningsanläggning, Jondalbacken." Fotografiet föreställer *inte* Henry Parland utan bara en plats och en aktivitet som han ska ha ägnat sig åt.

Det är inte alldeles tydligt vilken berättelse Agneta Rahikainen vill förmedla om Henry Parland. Det finns bilder som snuddar vid det kuriosa som kopian på *Skrädderietablissement Ernst Grönfeldts* tygprover för en kostym med bildtexten: "Henry Parland var noga med sitt utseende och sin klädsel". Det finns ett par fotografier på en kvinna som *kan* vara Megy Pie vid sidan om brev från Parland där han skriver att han är "krapulantisk och en smula grälsjuk och till på köpet svartsjuk". Det finns ett stycke ur ett odaterat brevkoncept från Parland till Megy Pie jämte en bild på en icke nämnd kvinna sittande i baddräkt på en strand. Ska man se detta som ett försök till (ytterligare) mytologisering av Henry Parland eller är han bara ett tidsexempel på hur det

kunde vara och på hur det *kunde* se ut?

Så vem är intresserad av denna bok om Henry Parland? Jag antar att namnet i sig kan innebära en lockelse för dem som är intresserade av modernism i allmänhet och finlandssvensk modernism i synnerhet. Jag hade med mig boken som reselektyr till Helsingfors och nyttjade den "biografiska kartan" på bokens pärm för att vandra i Henry Parlands fotspår. Kartan över Helsingfors är från 1928 och på den finns tretton Parlandrelaterade platser utmarkerade som "Fazer, café och restaurang, Glogatan 3", "Kapellet, restaurang i Esplanadparken" och "Gunnar Björlings hem, Östra Brunnsparken 9, nuv. Östra Allén 16". På så vis kan man med boken i handen vandra från plats till plats, titta på fotografierna och föreställa sig hur det kan ha sett ut på Parlands tid.

Det som "Jag är ju utlänning vart jag än kommer" framför allt förmedlar är en tidsbild. Boken innehåller ett intressant stycke kulturhistoria från södra Finland och dess gränstrakter. Henry Parlands yngre bror, Oscar, beskriver sig själv i en essäbok som "en engelsman som är född i Ryssland, har tyska till modersmål, har gått i svensk skola och är finsk medborgare". Om nu Henry Parland görs till en tidstypisk person från denna tid så är det väldigt intressant i sig. Breven vittnar om ett högborgerligt och konstnärligt liv i fattigdom, och inte minst om bristen på språkgränser. Att bo i Helsingfors och jobba i St. Petersburg var ingen stor sak och breven mellan föräldrarna och sonen Henry är skrivna på tyska och ryska ursprungligen (översatta till svenska av Oscar och Heidi Parland). Sådana "detaljer" och annat om vardagliga bestyr kring pengar, resor och inköp bidrar till en levande tidsbild. Elmer Diktonius skriver i recensionen av Henry Parlands diktsamling *Idealrealisation* (1929), att Henry Parlands namn inte är "alldeles okänt för de litterärt intresserade" – och det är kanske så man ska betrakta "Jag är ju utlänning vart jag än kommer" som en bok om ett känt namn som ger läsaren bilder och texter från och om en intressant tidsperiod. För den som vill ha mer traditionell biografisk kunskap om Henry Parland finns ett efterord om alla viktiga händelser, människor och år i Henry Parlands liv.

AnnaLena Hållner

Jag är ju utlänning vart jag än kommer. En bok om Henry Parland. Agneta Rahikainen (red.). Svenska Litteratursällskapet i Finland, Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2009.

DEN FÖRTRÄNGDA FREDEN

Hur hanterar ett land en nationell katastrof? Det beror givetvis både på katastrofens omfattning och på landets kulturella traditioner. Men i princip finns två möjliga sätt att hantera dem: att försöka konfrontera eller att förtränga dem.

I den svenska historien finns exempel på båda processerna. I dagens mediavärld är det omöjligt att skjuta undan katastroferna; de måste på något sätt, även om processen blir smärtsam, internaliseras. Det har skett med morden

på Olof Palme och Anna Lindh, Estonia- och Tsunamikatastroferna. Men vi har också exempel på motsatsen. Den kanske värsta händelsen som vårt land råkat ut för i hela sin långa historia inträffade för 200 år sedan, i den då ryska, tidigare svenska (före 1743) och sedermera finska staden Fredrikshamn. Där undertecknades den 17 september 1809 den hårdaste fred Sverige någonsin fått skriva på. Den innebar, som många vid detta laget vet, att sex av landets län plus Åland avträdde till Ryssland.

Det var inte någon avlägsen tysk provins som måste avträdas, utan delar av landet som tillhört riket många hundra år längre – ända sedan tidig medeltid – än de skånska landskapen. De var således i hög grad integrerade delar av landet, där samma lagar gällde och som liksom alla kärnlandets innevånare var representerade vid riksdagarna.

Ändå noterade redan samtiden, som redovisas i Svenska akademiens sekreterare Bernhard von Beskows långt senare nedtecknade ”Lefnadsminnen” att livet i Stockholm efter statskuppen i mars 1809 var märkvärdigt opåverkat av förlusten av Finland som redan ett halvår före krigsslutet framstod som oundviklig. Till någon del berodde detta givetvis på krigströtthet och glädje över att ha blivit av med den halstarrige Gustaf IV Adolf. Men brydde man sig inte om Finland, sågs de finska länen som undgängliga blindtarmar som man kunde leva utan?

I en uppsats av Åke Sandström vid Gotlands högskola i den av Åbohistorikern Max Engman redigerade essäsamlingen *Fänrikens marknadsminne. Finska kriget 1808-1809 och dess följder i eftervärldens ögon*, tar författaren upp den bild av kriget och freden 1809 som förmedlats sedan dess. Det är svårt att dra någon annan slutsats än att förlusten av Finland var en så omvälvande händelse att den knappast kunde uthärdas utan en aktiv förträgningsprocess. Man skämdes också över den bleka insatsen i kriget. Sandström pekar t.ex. på hur litet utrymme nederlaget ägnats i svenska skolböcker. Men detta borde getts och ges mycket spaltutrymme. Den innebar nämligen ett av de få paradigmskiften som svensk utrikespolitik varit föremål för under vår långa historia (jfr min artikel i NT 2009:1 s. 47-58).

Flera skäl medverkade således till en effektiv förträngning. Marskalken Bernadotte, åt vilken svenskarna 1810 anförtrott sitt öde, förväntades i samverkan med Napoleon återerövra de finska länen. Men när han i och med mötet i Åbo 1812 kom överens med den ryske kejsaren om att avstå från detta företag mot att få Norge, fick man tala försiktigt om Finland. Karl XIV Johans av strategiska överväganden styrda politik skötte denne med fast hand i över 30 år. När hans son Oscar I under Krimkriget 1853-1856 kände sig lockad att ge sig in i kriget på västmakternas sida mot Ryssland för att ta tillbaka Finland eller i alla fall Åland, var det svenska etablissemanget tveksamt och tur var nog det; landet var knappast rustat för krig.

Intressant nog ingick svenska historiker och publicister ett slags ohelig alli-

ans med de finsknationella historiker som representerade vad Max Engman i sin introduktion till essäsamlingen kallar kontinuitetslinjen. De menade, och menar i viss omfattning alltjämt, att storfurstendömet var ett slags fortsättning på det finska nationsbygge som hela tiden pågått inom det svenska rikets ram, och till och med föregripit det svenska införlivandet av länen ifråga. Finland var något annat än Sverige. Det gjorde förlusten lättare för svenskarna att bära, hur ohistoriskt det än är att, ex post söka jämställa Finland med t.ex. Livland eller Pommern. Det tillhörde således inte det "egentliga" Sverige, som dock är en konstruktion efter 1809.

En märklig följd av detta sätt att resonera är att se det förlorade Finland som ett resultat av misslyckade stormaktsdrömmar, av att vi nu lärt oss bättre. Och i förlängningen anmana andra länder att dra samma lärdomar av historien. Så kom den katastrofala nationella förlusten att omvandlas till en bas för svenska moraliska anspråk. Så kan historien också hanteras!

"Fänrikens marknadsminne" innehåller, liksom sin föregångare, den också av Max Engman och hans kollega N-E Villstrand redigerade "Maktens mosaik" (2008), åtskilliga andra läsvärda uppsatser om hur Sverige före 1809 var konstituerat och krigets följder. I ett bidrag påpekar Osmo Jussila att många ryssar, dock inte den militära ledningen, i förstone var ganska obehagligt berörda av kriget mot Sverige, som man menade Napoleon tvingat dem till. Freden i Fredrikshamn gav visserligen försvaret av St. Petersburg ett strategiskt djup, men det Ryssland verkligen strävade efter, vad som nu är Rumänien och Konstantinopel, fick man inte. Med tiden skulle kriget mera än som ärelöst sådant betraktas som ett ärofullt kapitel i den ryska historien.

I Finland talade man länge tyst om kriget. Men med Runebergs "Fänrik Stål" i mitten av 1800-talet förändrades bilden. Insamlingar till utfattiga gamla veteraner företogs. Med tiden satte man också upp minnesmärken över de från Runeberg kända slagen och statyer över de kända svenska – ofta finskfödda – generalerna, ibland i opposition mot de ryska myndigheterna i Finland som av uppenbara skäl var rädda för nationalistiska tendenser.

"Fänrikens marknadsminne" bör få en framträdande plats i den långa rad av böcker om 1809, dess bakgrund och följder som man önskar kunde nå många läsare nu när historieintresset är klart större än för några decennier sedan. Det finns ingen anledning att idag, 200 år efter freden, låtsas som om Finland var en främmande kropp i det svenska statsbygget. Det är ju därför vi har åtskilligt mer gemensamt med Finland än med någon annan stat.

Mats Bergquist

Max Engman (red.). *Fänrikens marknadsminne. Finska kriget 1808-1809 och dess följder i eftervärldens ögon*. Svenska Litteratursällskapet, Atlantis, Stockholm 2009.

ELITEN, RIKET OCH RIKSDELNINGEN

I boken *Eliten, riket och riksdelningen* redogör *Jan Samuelson* utförligt för sociala nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1720 – 1820. Han belyser förbindelserna mellan den västra och östra rikshalvan både före och efter delningen 1809. Samuelson kastar nytt ljus över frågor som vilka konsekvenser delningen fick för sammanhållningen mellan de tidigare riksdalarna och vad den nya riksgränsen innebar för den finländska eliten. För att få svar på dessa frågor har Samuelson gjort detaljerade undersökningar av sociala nätverk och flyttningsmönster bland officerare, högre ämbetsmän och präster från 1700-talets första hälft till tiden närmast efter freden 1809.

Jan Samuelson är docent i historia vid Mittuniversitetet i Härnösand. Hans studie om mobilitet och sociala nätverk har tillkommit inom ramen för ett projekt om integrativa och desintegrativa krafter och processer i Sverige och Finland. Projektet har finansierats av det bilaterala forskningsprogrammet Svenskt i Finland – finskt i Sverige.

Boken tar utgångspunkt i Fredrikshamnfreden år 1809, en av de viktigaste händelserna i Nordens historia. Det gamla svenska riket delades i två delar och Finland blev en självstyrande del av det ryska imperiet. De återstående delarna av Sverige blev ett etniskt relativt homogent land, vars politik i stället riktades mot Norge. Författaren påpekar att en gammal riksgemenskap inte bryts hur lätt som helst, och redogör för olika tolkningar av den kommande utvecklingen och hur väl sammansvetsade de båda delarna på ömse sidor om havet egentligen var.

När det gällde samhället skedde det inte speciellt mycket i Finland efter skilsmässan. Sverige och Finland hade en gång gemensam förvaltning och den svenska rättsordningen förblev i kraft i Finland. I det avseendet var Finland minst lika mycket svenskt under 1800-talet som det var tidigare.

Samuelson hänvisar bl.a. till Uppsalaprofessorn Torkel Jansson som i flera artiklar har funderat på de nordiska ländernas historiska arv samt på likheter och skillnader mellan Sverige, Norge och Finland. Jansson brukar framhålla hur mycket som fortfarande förenar de tidigare rikshalvorna. Som ett exempel har han bl.a. nämnt att finska är det enda språk som Emil i Lönneberga kan översättas till utan betydelseförlust. Tilläggas kan, att även om språken är helt olika, så är sättet att beskriva samhället lika, och många begrepp identiska till sin innebörd.

Samuelson beskriver på ett intressant sätt diskussionen om när Finland blev svenskt. I den politiska situation som uppstod efter 1809 ville man gärna i Finland betona att landet hade haft en särställning också i det tidigare svenska riket. Finland var emellertid på den tiden mycket heterogent till sin karaktär. Sydvästra Finland hade mera gemensamt med Sverige än med de östliga och

nordliga landsdelarna. Tillkomsten av det svenska riket var en tidigmedeltida process och den politiska integreringen av Finland skedde gradvis. Finland var, lika lite som andra periferier, något likformigt eller homogent område. Det fanns andra delar av det medeltida riket som också var politiskt och ekonomiskt perifera. Finlands inlemmande i det svenska riket skedde under samma tid som den politiska överheten i riket konsoliderades och var en del av denna process. Någon regelrätt erövring kan man alltså inte tala om, lika lite här som i andra delar av det framväxande svenska riket. På den här punkten är historielösheten i Finland tyvärr utbredd. I tidningarnas insändarspalter förekommer ofta exempel på detta. En felaktig och negativ syn på hur Finland och Sverige blev ett rike verkar ibland tyvärr också att påverka debatten om finlandssvenskarnas ställning och det svenska språkets betydelse för dagens Finland.

I centrum för Samuelsons undersökning står i huvudsak flyttningar och förbindelser mellan Finland och den västra riksdelen. Samuelson betonar att det i förvaltningen krävdes medverkan av olika elitgrupper såsom officerare, ämbetsmän och präster, och gör en del intressanta iakttagelser om dessa gruppers eventuella betydelse för sammanhållningen mellan de olika delarna av riket. De geografiska mönstren i adelns äktenskap visar t.ex. att de flesta äktenskap skedde inom samma landsända. Inom den "svenska" adeln ingicks under 1700-talet ungefär en tiondedel av alla äktenskap med finländare. Inom den finska adeln var däremot en tredjedel av äktenskapen riktade över havet. Denna siffra var också relativt konstant fram till 1808-1809 men minskade därefter kraftigt. Samuelson konstaterar att gamla nätverk då bröts sönder och att nya skapades. Stockholm var inte längre huvudstad i Finland, och de gamla nätverken förlorade sin betydelse. Rörligheten inom andra grupper såsom tjänstemän och präster var också relativt liten under 1700-talet. Under 1700-talet blev Finland t.ex. efter hand mera självförsörjande när det gällde ämbetsmän. Samuelson påpekar, att man inte kan bortse från språkets roll när det gäller den relativt ringa inflyttningen från den västra riksdelen till Finland.

Efter att Finland blivit ett ryskt storfurstendöme kom den elit som fanns i landet att främst koncentrera sig på att bygga upp sina positioner inom storfurstendömet. Efter krigsslutet flyttade många finska officerare först över till Sverige. Efter några år hade emellertid många av dem flyttat tillbaka, inte minst för att kejsaren gav dem rätt att behålla sina tidigare inkomster utan tvång att tjänstgöra. För tjänstemännen var det rationella också att hålla fast vid sina gamla tjänster. Om de sökte en ny i Sverige, kunde de inte vara säkra på att få någon på samma nivå.

Samuelson visar att allt gick ganska pragmatiskt till efter riksdelen. Den ryska tjänstemarknaden fick stor betydelse för den finska eliten, och Finland skulle småningom utvecklas till en självständig stat, men då drömde

man knappast om det ännu. Man levde i en tid av starka förändringar. Sverige var delat och i Finland var man pessimistisk beträffande Sveriges framtida öde. Då var det bättre att ha den ryske kejsarens skydd. Man fick hålla sina gamla lagar och förvaltningen förblev i stort sett oförändrad. Man kunde känna igen sig i Finland.

För de nyckelgrupper i samhället som Samuelson granskat blev riksdelen inte i sig någon dramatisk händelse. För den som är allmänt historieintresserad är detta den kanske viktigaste konklusionen i boken. För forskare och andra experter innehåller den en mängd detaljkunskap om mobiliteten mellan de båda rikshalvorna.

Guy Lindström

Jan Samuelson. *Eliten, riket och riksdelen. Sociala nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1720-1820*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2008.

I HANS RUINS SAMLANDE NU

Hans Ruin (1891-1980) var tidigt ute. Verksam som kritiker vid sidan av sitt arbete som bibliotekarie i Helsingfors fick han oväntat besök av modernismen i form av en Edith Södergran som kände sig mer förstådd än hon väntat. Det betydde inte att han övergav traditionen. Han skrev den stora boken om Arvid Mörne. Han var nära vän med Jarl Hemmer. Han disputerade 1923 och blev först docent i psykologi (1927), senare i litteraturhistoria och konstpsykologi (1936). Den senare beteckningen blir begriplig mot bakgrund av hans 1935 framlagda huvudverk, *Poesiens mystik*, utgivet i en reviderad upplaga 1960. Efter att ha inhämtat idéer ur den smältdegel som Europa utgjorde under mellankrigstiden förklarade Ruin där hur poesien likt mystiken skapar ett samlande nu för skilda föreställningar. Väl förtrogen med ny poesi och ny forskning visade han att det inte finns någon oöverstiglig skillnad mellan gammalt och nytt. Runeberg och Gunnar Björling behöver inte utesluta varandra. Hur känslig han än var för poesiens mystik menade han sig fullfölja Hans Larssons tanke på att poesien har sin logik.

Den akademiska karriären tycktes få sin fullbordan i och med att han 1945 utsågs till professor i filosofi vid Åbo akademi. Men filosofien hade vid det laget utvecklats på ett sätt som var honom främmande, varför han avsåg sig tjänsten. Hellre hade han tillträtt på den litteraturhistoriska professuren i Helsingfors, men den gick till en annan innehavare.

I stället bytte han hemland. Redan 1944 hade han blivit nordisk docentstipendiat. Han sökte sig en ny hemstad i Lund, fick en docentur i estetik där 1947 och blev samma år svensk medborgare. En personlig professur var på förslag, men han fick i stället en tjänst som forskardocent.

Om Hans Ruin varit som oss lite var hade han därmed varit placerad. Det är han förstås inte. Han präglades av motsatser som han inte sällan lyckades för-ena och dra nytta av. Barn av ett omaka äktenskap stod han både för kultur och natur. Finland satte med sin vildare samtidshistoria djupa spår och ändå valde han att ta plats i ett efterkrigs-Sverige just som det var på väg att förverkliga en inhemsk idyll i folkhemmet.

Upprottet från Finland var inte lätt, även om Sverige tog honom i famn. Han blev en del av Lund, nära vän med tre generationer av lundensiska litteraturhistoriker. Och den lundaskola som brukar tveka om sin existens hämtade, främst genom Anna Rydstedt, lärdom och stöd från honom. Också studentlivet ropade på honom. Men ironiker på Lundavis blev han aldrig. Mitt i glansen fanns det stora allvaret.

Hans tjänsteåliggande bestod främst i att föreläsa två gånger i veckan. Det gjorde han med besked och mästarelighet fram till den 8 maj 1957. Han samlade en entusiastisk skara, och minnet av dessa seanser lever ännu. Hans estetik gick också ut i etern. Välformulerad och minutiöst förberedd gav han mönstret för hur man ska föreläsa. Det var oerhört viktigt att hålla tiden och han höll sig därför strikt till sitt manus, där han därtill hade markerat de ord han ville betona. Hans finlandssvenska idiom var det svårt att frigöra sig ifrån, och ibland kunde man bli rädd för att han skulle tro att man härmades. Kanske var det ändå det vi gjorde.

Psykolog, filosof, litteratur- och konsthistoriker var han. I sitt sökande efter förståelse kunde han tyckas kryssa mellan discipliner utan disciplin. Det passade många men inte alla. Hans estetik öppnade för en spaning på konstens nya former samtidigt som det bevarade den bredd som en gång funnits innan litteratur- och konsthistoria avskilts. Rörligheten skrev han också in i det som han betraktade som sin ”estetiska summa”, *Det skönas förvandlingar* (1962).

Men hans register var större än så. Om någon av hans större undersökningar som den om Ibsen aldrig fick den form som han riktigt traktade efter, så kunde han i snabba drag ge personliga synpunkter i nästan alla ämnen. Han gjorde det enkla svårt och det svåra enkelt. På den vägen blev han vår främste essäist, bland annat i samlingar som *Det finns ett leende* (1943) och *Drömskepp i torrdocka* (1951). På den vägen blev han också djupt personlig och gav de egna förutsättningarna och den egna miljön, så i *Rummet med de fyra fönstren* (1940) och *Hem till sommaren* (1960). Man kände sig innefattad i Hans Ruins samlade nu. Man kände igen sig som om man själv varit på Härligö i Åbo skärgård. Dit sökte han sig om sommaren. Där var han en annan: djärv seglare, oförvägen fiskare.

Olof Ruin, yngste son i familjen och det av barnen som följde med till Lund, har enastående förutsättningar för att porträttera sin far. Utan att välja samma humanistiska inriktning, kunde han på nära håll se hur fadern arbetade. Olof

sörjde för det dagboksurval som blev Hans sista bok. Men han har också tecknat andra typer av människor och skrivit den bästa boken om Tage Erlander. Han har själv tecknat *Sverige i min spegel* (2000) och *Spänningar. Finland speglat i en familj* (1987). Visst kunde man för den fortsatta utforskningen av Hans Ruin behövt lite fler sidhänvisningar. Men man stoppar generat undan sådana småaktiga retningar inför denna djupt gripande bok. Den är unik. Ingen annan än Olof Ruin hade kunnat skriva den.

Per Rydén

Olof Ruin. *Hans Ruin. En gränsöverskridare*. Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2009.

OM LIVET, KÄRLEKEN OCH POLITIKEN I CLAES ANDERSSONS MEMOARER

Claes Anderssons näst senaste diktsamling heter *Tidens framfart*. Den boktiteln faller mig i minnet när jag börjar läsa hans senaste memoarbok. För jag trodde att det var alldeles nyss som jag läste hans briljanta *Mina politiska år. Fragment, minnesbilder, drömmar*. Men det var faktiskt hela nio år sedan jag skrev om den i *Nordisk Tidskrift* (4/2000). I sin första memoarbok sammanfattar Claes Andersson med hjälp av djurmetaforer vad som bör känneteckna en politiker i dagens globaliserade värld. Fem egenskaper är det som en offentlig beslutsfattare behöver: tålmod som en ängel, tjock hud som en noshörning, kameleontens förmåga till anpassning, åsnans istadighet och Vivica Bandlers envishet.

Den som gillar snabba klipp ska inte ägna sig åt politik som är långsamhetens konst. Förflyttar man sig ovanför den nationella nivån – till den regionala – vill jag påstå att samarbetet i Norden kan betecknas som det ännu långsammares konst. För sällan tar det mindre än tio år för en god nordisk idé att omvandlas från ax till limpa.

Vi minns det vi vill minnas, påminner psykiatern Claes Andersson oss om. Inte ens de utförligaste dagboksanteckningar utgör någon garanti för en korrekt verklighetsbeskrivning. Vi skapar vår egen livslögn som följer oss genom livet. I *Tvillingens stjärntecken* hör Claes Andersson hemma. Två eller flera människor i samma kropp. Kentaur; hälften bock och hälften människa, skriver han underfundigt och utlämnande.

Det decennielånga uppehållet i memoarförfattandet gav Claes Andersson tid till poesiskrivande. Hösten 2008 utkom den uppmärksammade diktsamlingen *Lust*. Så återkom Claes Andersson under detta året med en ny lika personligt hållen och minst lika briljant memoarbok som den första. Memoaren nummer två heter *Varje slag mitt hjärta slår. Anteckningar från mitt liv*. Redan på de första sidorna möter följande tänkvärda visdomsord: "När ingen längre är kvar som minns, då finns jag inte längre. Jag har inlemmats i de dödas överväldi-

gande glömda majoritet”.

Claes Andersson skriver om sina år som psykiater på olika mentalsjukhus i Finland och Sverige. Medan han var riksdagsledamot för vänsterförbundet, partiledare, kulturminister eller överläkare räckte pengarna. Längre fram i livet har hans spelberoende tärt hårt på ekonomin. Tröst gav insikten honom att den sista fracken inga fickor har.

Claes Andersson har hunnit med allt. Inom politiken nådde han toppen. Partiledare för Vänsterförbundet var han 1990 - 98. I Paavo Lipponens fempartiregering utsågs han 1995 till kulturminister. Överläkare inom psykiatri och berömd författare blev han också. Och som om inte det räckte är han en skicklig jazzpianist och fd fotbollsspelare på elitnivå i IFK Helsingfors. Trots framgång i nästan allt han företagit sig, har han fått slita hårt med sig själv. Panikattackerna kommer inte så ofta numera. Men när de kommer börjar benen skaka och ett föredrag eller ett politiskt tal måste kanske avbrytas mitt i en mening.

Som politiker utsattes Claes Andersson för mordförsök. Inför viktiga omröstningar i riksdagen om EU och EMU anlände brev med använt toalettpapper och hotfull e-post. Hans önskan är att det som Henry Parland skriver om kärleken också ska få sin tillämpning inom politiken. "Vad är det som saknas i din kärlek? Lite likgiltighet är det som saknas i din kärlek". Politik är jämförbart med krig, påpekade socialdemokraten och dåvarande statsministern Kalevi Sorsa för Claes Andersson när det begav sig.

Om de inre striderna i Vänsterförbundets föregångare (DFFF och FKP) berättas det i boken. När Sovjetunionen och dess vasaller härtog Prag den 21 augusti 1968 ansåg både folkdemokraternas ledare Ele Alenius och kommunistledaren Aarne Saarinen att nu var det bara en sak som gällde nämligen att fördöma invasionen. Den insikten delades inte av den minoritetskommunistiske fanbäraren Taisto Sinisalo som gav Sovjetmakten sitt oreserverade stöd.

Om det mänskliga psyket förmedlar Claes Andersson många och ofta literärt formulerade insikter. "Att du själv är god och världen ond skall du tala om med små bokstäver", skriver den danske poeten Henrik Nordbrandt. När någon säger sig berätta allt osäkrar Claes Andersson sin revolver. Redan Sandemose konstaterade ju att det måste vara en magnifik lögn. Verkligheten är sannerligen inte så enkel att man kan berätta "allt".

Efter åtta års bortavaro från granitborgen på Mannerheimvägen ställde Claes Andersson upp i riksdagsvalet 2007. Den från början så populära partiledaren Suvi-Anne Siimes hade fått lämna partiledarskapet inom Vänsterförbundet på ett sätt som allvarligt skadat partiet. Då beslöt sig Claes Andersson för att försöka göra come back. Han blev förstås invald. Ordförande i Nordiska rådets finländska delegation utsågs han till. Men när posten som president i Nordiska rådet skulle beklädas av en finländare under 2008 fick han träda tillbaka för

den socialdemokratiska fd utrikesministern Erkki Tuomioja. Claes Andersson lämnade då rådsdelegationen i protest.

Man måste vänja sig vid att vara död, skrev redan Fröding. Drygt 70 år gammal konstaterar Claes Andersson att den som hävdar att åldrandet inte är ett helvete ljuger. Man bär inom sig alla åldrar samtidigt, tillägger han.

Bland nordiska politiska memoarförfattare är Claes Andersson unik. Ingen politiker skriver så klokt och insiktsfullt om livet och politiken som han. Men han instämmer gärna i Isaac Singers konstaterande att papperskorgen är författarens viktigaste redskap.

Min egentligen enda kritiska synpunkt på denna fascinerande memoarbok är perifer. Den borde ha varit bättre korrekturläst.

Claes Wiklund

Claes Andersson. *Varje slag mitt hjärta slår. Anteckningar från mitt liv.* Söderströms förlag, Helsingfors 2009.

TECKENMANNEN ÅKE HODELL

Magnus Haglunds bok *Åke Hodell* ingår i en serie ”Litterära profiler” som bokförlaget Natur & Kultur ger ut sedan flera år tillbaka, och där har så turen kommit till en av våra intressantaste tecken-, ljud- och bildskapare. Hans litterära verksamhet var visserligen viktig, men minst lika stor var han som ljudaktör och bildbyggare, där han också ingick i en grupp som gav 1960-talets konstliv ett drag av dadaistisk ljudpoesi. 1987 hade Moderna Museet en retrospektiv utställning om Åke Hodell, som markerade starkt hans viktiga roll i den svenska bildpoesin på 1900-talet.

Åke Hodell föddes 1919 i Stockholm och började sin bana med att utbilda sig till stridspilot i Ljungbyhed, där han störtar tjugotvå år gammal och överlever, något som han senare ofta hänvisade till som den händelse som helt skulle ändra inriktningen på hans liv. Efter några år som regissör för barnteater i Malmö återvänder han till Stockholm och börjar på 1950-talets början skriva poesi samtidigt som han inspireras av en vänskap med Gunnar Ekelöf. Men det är i början av 1960-talet som han skulle finna den poesiform som han sedan skulle verka i, den konkreta poesin där också bildupplevelsen var en del. Det märktes tydligt i hans diktsamling *igevär* som också var första utgåvan på hans eget förlag Kerberos 1963.

Samma år, 1963, börjar Åke Hodell också framträda tillsammans med andra konkreta poeter, bland andra Bengt af Klintberg, Bengt Emil Johnson och Torsten Ekbom, i olika sceniska ljudföreställningar, som också kunde kopplas till utställningar med bildpoetiska dikter. En sådan utställning var ”sviiissss...” som visades på flera museer i Sverige och som jag själv såsom

ansvarig för Nationalmuseums vandringsutställningar åkte runt och visade för publiken. Det var inte helt lätt den gången att förklara de fantastiska konkreta bilddikerna för en ovan publik, men det var underbart att se hur skolklasserna nästan alltid förstod vad det handlade om. Det fanns en grundläggande barnslig öppenhet i ramsorna som bilderna byggdes upp av, och när poeterna själva var med och kunde skandera dikterna så blev alla närvarande helt indragna i skeendet.

Åke Hodell var en mycket flitig författare och poet med en imponerande produktion av texter och bilder. Han ser hela tiden en helhet, där framträdanden i olika konstnärliga former ingår. Särskilt sextio- och sjuttiotalen i det svenska kulturlivet fick genom Åke Hodell och sviiss-gänget en stark prägel av dada och ljuddikter, något som bidrog till det stora publikintresset vid den här tiden för konsten från perioden 1920-1950. Åke Hodells samarbete med en konstnär som Jan Håfström 1975 i *Kannibalerna* på Fylkingen vidgade bilden också till den samtida konsten, där han sågs som en av de aktiva ända till sin bortgång 2000.

Magnus Haglund har på flera sätt åstadkommit en imponerande sammanställning av Åke Hodells mycket speciella dikt-, bild- och ljudverk som täcker ett halvsekel av intensivt skapande. Han har lyckats få med mycket material och bearbetat detta på ett ytterst noggrant sätt. Ibland närmar han sig det kompilatoriska i sin uppställning, men samtidigt är allt så pass intressant att man gärna förlåter honom för det. Det som jag kan sakna ibland är en upplevelse av den speciella miljön där allt detta utspelade sig, även fler bilder på Åke Hodells bilddikter, samt något av den fantastiska stämning som dessa kvällar med uppläsningar, musik och andra framträdanden förde fram.

Den gamle Berlin-dadaisten Raoul Hausmann förekom 1972, ett år efter sin död i Limoges, på en utställning i Paris med "bokstäver och tecken i Paris och Stockholm", där Åke Hodell visades tillsammans med andra framstående samtida "tecken-konstnärer", och band där samman den tidiga dada-rörelsen med den senare uppblomstringen av tecken-poesin.

Åke Hodells egen förklaring av sin arbetsmetod kan ge en viktig kunskap om hans syn på konsten: *Alla mina arbeten = handlingar. Det nihilistiska i dem är inte en livssyn utan en metod. SPRÅKVÄGEN är full av bråte som måste röjas undan för att nå insikt.* (Ur ett brev till Bo Carlsson den 28 mars 1971)

Beate Sydhoff

Magnus Haglund. *Åke Hodell*. Natur & Kultur, Stockholm 2009.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Bergquist, Mats, docent och fd ambassadör, Stockholm

Helenius, Henrik, redaktör, Helsingfors

Hållner, AnnaLena, litteraturvetare, Järna

Lindström, Guy, NT:s finländske redaktör

Rydén, Per, professor em., Lund

Sydhoff, Beate, fil. lic., Stockholm

Söderman, Tom, fd ambassadör, Helsingfors

Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta

Wistrand, Sten, fil. dr, Örebro

SAMMANFATTNING

Det sista numret i Nordisk Tidskrifts 132:a årgång har – i *Märkesårets* efterföljd – relationerna mellan Finland och Sverige som tema. Minister Pär Stenbäck's betraktelse om samarbetet mellan de båda länderna under 1900-talet inleder. F.d. statsminister Paavo Lipponen's för en bred nordisk publik så intressanta memoarkapitel om EEC, Nordek och Zavido-affären har tidskriften låtit översätta från finska till svenska.

Skandinaviska krigs-, freds- och samarbetssträvanden 1807-1810 sammanfattar den norske historikern Morten Nordhagen Ottosen. Professor em. Fredrik Sterzel gör en exposé över författningsutvecklingen i Norden under 200 år. Kulturrådet och f.d. journalisten Henrik Wilén har intervjuat Finlands utrikesminister Alexander Stubb.

Finlands ambassadör i Stockholm, Alec Aalto, skriver *För egen räkning* om Finlands förhållande till Norden och Europa genom århundradena. Anders Ljunggren, svenska Föreningen Nordens förre direktör och numera Sveriges ambassadör i Reykjavik, tar i sin *nordiska krönika* upp betydelsen av nordiska kulturpriser.

Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj har i år tilldelats f.d. statsministern och talmannen Paavo Lipponen. En redogörelse för medaljceremonin ges under vinjetten *Letterstedtska föreningen* som också upptar de nationella avdelningarnas medlemmar, styrelser och under året utdelade anslag.

Litteraturvetaren Sten Wistrand svarar för *bokessän* om nyligen avlidne författaren Willy Kyrklund.

Kring böcker och människor består av åtta bokrecensioner. Tom Söderman inleder med en utförlig betraktelse om Kari Tarkiainens bok "Sveriges Österland" och del ett av biografiskt lexikon för Finland. Henrik Helenius skriver om en mäktig biografi av Panu Rajala om Mika Waltari. AnnaLena Hållner recenserar Agneta Rahikainens på fotografier baserade berättelse om poeten Henry Parlands korta liv. Förre diplomaten Mats Bergquist anmäler historikern Max Engmans antologi om Finska kriget 1808-09. NT:s finländske redaktör Guy Lindström tar upp Jan Samuelsons bok om sociala nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland från 1720 och hundra år framöver. Statsvetarprofessorn Olof Ruins biografi om sin far, litteraturhistorikern och filosofen Hans Ruin, har professor em. Per Rydén läst.

NT:s huvudredaktör har fascinerats av Claes Anderssons andra memoarbok "Varje slag mitt hjärta slår". Avslutningsvis förmedlar Beate Sydhoff sina synpunkter på en biografi av Magnus Haglund om avantgardepoeten och teckenkonstnären Åke Hodell.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin 132. vuosikerran viimeisen numeron teemana on – *Merkkivuoden* merkeissä – Suomen ja Ruotsin suhteet. Ensimmäisenä lehdessä on ministeri Pär Stenbäckin katsaus maidemme väliseen yhteistyöhön 1900-luvulla. Entisen pääministerin Paavo Lipposen laajan, pohjoismaisen yleisön kannalta mielenkiintoisen muistelmakappaleen, joka käsittelee EEC:tä, Nordekia ja Zavido-jupakkaa, lehti on käännettänyt suomesta ruotsiksi.

Vuosien 1807–1810 skandinaaviset sota-, rauha- ja yhteistyöpyrkimykset tiivistää norjalainen historioitsija Morten Nordhagen Ottosen. Professori emeritus Fredrik Sterzel selostaa Pohjoismaiden lainsäädännön kehittymistä 200 vuoden aikana. Kulttuurineuvos, entinen toimittaja Henrik Wilén on haastatellut Suomen ulkoministeriä Alexander Stubbia.

Suomen Tukholman-suurlähettiläs Alec Aalto kirjoittaa *För egen räkning* -palstalla Suomen suhteesta Pohjoismaihin ja Eurooppaan vuosisatojen aikana. Anders Ljunggren, joka oli aikaisemmin Ruotsin Norden-yhdistyksen johtaja ja joka nyt on Ruotsin suurlähettiläänä Raykjavikissa, ottaa palstallaan *Krönika om nordiskt samarbete* esille pohjoismaisten kulttuuripalkintojen merkityksen.

Jacob Letterstedtin pohjoismaainen ansiomitali on tänä vuonna myönnetty entiselle pääministerille ja puhemiehelle Paavo Lipposelle. Selostus mitalinjakoseremoniasta annetaan vinjetin *Letterstedtska föreningen* alla. Siellä luetaan myös kansallisten osastojen jäsenet, johtokuntien jäsenet ja vuoden aikana myönnettyt apurahat.

Kirjallisuustieteilijä Sten Wistrand vastaa kirjaesseestä, joka käsittelee äskettäin kuollutta kirjailijaa Willy Kyrklundia.

Kring böcker och människor -palstalla on kahdeksan kirja-arvostelua. Ensimmäisenä on Tom Södermanin perusteellinen pohdinta Kari Tarkiaisen kirjasta ”Sveriges Österland” ja teoksen ”Biografiskt lexikon för Finland” ensimmäisestä osasta. Henrik Helenius kirjoittaa Panu Rajalan laatimasta mahdastava Mika Waltarin elämäkerrasta. AnnaLena Hållner arvostelee valokuviiin pohjautuvan Agneta Rahikaisen kertomuksen runoilija Henry Parlandin lyhyestä elämästä. Entinen diplomaatti Mats Bergquist ilmoittaa historioitsija Max Engmanin antologian Suomen sodasta 1808–1809. NT:n suomalainen toimittaja Guy Lindström esittelee Jan Samuelsonin kirjan, joka käsittelee sosiaalista verkostoa ja maantieteellistä liikkuvuutta Ruotsin ja Suomen välillä vuodesta 1720 sata vuotta eteenpäin. Professori emeritus Per Rydén on lukenut valtiotieteen professorin Olof Ruinin isästään, kirjallisuushistorioitsija ja filosofi Hans Ruinista kirjoittaman elämäkerran.

NT:n päätoimittaja on haltioituneena lukenut Claes Anderssonin toisen muistelmakirjan ”Varje slag mitt hjärta slår”. Lopuksi Beate Sydhoff esittää näkemyksensä Magnus Haglundin kirjoittamasta avantgarderunoilija ja merkkitaiteilija Åke Hodellin elämäkerrasta.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2009 sin hundra-
tioandra årgång, den åttiofemte i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden
beganntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska
kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt
hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar
sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda
områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att
fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska
samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2010 är
250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

*Prenumeration för 2010 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr
409195-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75
Skå.*

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till
redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 29,
112 21 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvideras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.

Tel 0158-137 89 (bostaden).

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.

Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no